Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

Vore gamle privilegerede

LANDEVEJSKROER

Vore gamle privilegerede Landevejskroer

FORLAGET BØRGE BINDERUP

Vore gamle privilegerede

Landevejskroer

Flemming H-Thiim

Vore gamle privilegerede Landevejskroer

FORLAGET BØRGE BINDERUP
1972

Copyright
Forlaget Børge Binderup
Bogen er sat
med 11 pkt, Garamond
Og trykt i
Nedergaards bogtryk/offset
Højbjerg, 1972

Indhold

Strandingskroen 9

Øster Tørslev Kro 17

Hvidsten Kro 23

Mønsted Kro 30

Hagebro Kro 37

Filskov Kro 47

Norsminde Kro 58

Krybily Kro 69

Den gamle Grænsekro 76

Agerskov Kro 81

Bov Kro 91

Fanø Krogaard 96

Sønderho Kro 104

Ørbæk Kro 115

Vester Skerninge Kro 118

Korinth Gæstgivergaard 131

Torup Kro 134

Osted Kro 141

Overdrevskroen 145

Krebsehuset 149

Mogenstrup Kro 160

Rønnede Kro 165

Svogerslev Kro 170

Lindenborg Kro 174

Elverdamskroen 181

Skomagerkroen 186
(Jacob Skomagers Kro)

Bromølle Kro 199

Forord

De gamle privilegerede landevejskroer: navnet fører uvægerligt ens tanker hen til den tid, hvor diligencen kørte op foran kroen – hestene blev spændt fra, og de rejsende steg ud for at hvile og spise på kroen inden næste etape af den anstrengende færd. Man mindes billedet fra Lindenborg kro »Et kobbel heste foran en kro«.

Den livlige trafik på landevejene har i dag givet vore gamle danske kroer en opblomstringtid.

Finder man ind på en af disse kroer og giver sig lidt tid, genfinder man den gamle krohygge og den fred, som er så nødvendig for at slappe af i vort ellers forjagede liv.

Kroerne ligger ud over det hele danske land, de ligger ved vore nye hovedfærdselsårer, og de ligger på de små biveje, der før var den almindelige forbindelse mellem byerne.

Disse danske kroer et et kulturminde, som heldigvis er blevet bevaret. De fleste har en lang fortid, og mangt og meget er blevet berettet om deres trivsel og funktion.

Mange har i årenes løb skiftet udseende og er blevet flyttet, dels på grund af brande eller alderdom og dels fordi hovedfærdselsårerne er blevet lagt om. Men krofolkene har langt de fleste steder forstået at holde traditionerne i live og at genskabe den atmosfære, man forventer, når man vil besøge en historisk gammel kro.

De privilegerede kroer har en lang æra bag sig. Først fik man privilegium til at brygge øl og brændevin, senere, da diligencekørselen blev oprettet, blev de kroer, der lå ved hovedfærdselsårer eller færgesteder, udnævnt til privilegerede, hvis de ikke allerede havde et privilegium med dets rettigheder og forpligtelser. Da postruterne blev oprettet, fulgte disse i det store og hele diligencekørselen, og fra kroerne undervejs blev posten fordelt.

Det har ikke altid været lige let for krofolkene at klare sig, man måtte have andre indtægter, og nogle har været nødt til at lukke kroen for en tid.

Mange af de gamle kroer har dog holdt ud gennem århundreder, og nye er kommet til, men en ting er fælles for vore landevejskroer, nemlig den gode danske mad.

I bogen omtaler vi 27 af disse gamle privilegerede kroer fordelt over hele landet, vi fortæller deres historie og om de forskellige krofolk, der har ejet kroen. Ind imellem bliver der bragt prislister m. m. fra den tid, da man brugte Rdl., Mark og Skilling som betaling, derfor må vi nævne, at i 1875 var 3 Mark = ½ Rdl., som igen var lig 1 kr.

Tager man en tur ud til en af kroerne for at finde den særlige gamle krohygge og stemning, der findes her, er det morsomt at vide noget om dens oprindelse og historie, så føler man sig endnu mere hjemme i atmosfæren.

Strandingskroen

Kongelige privilegier kunne i fordums tider blive givet på mangen en mærkværdig måde og efter pudsige tildragelser. Vore tidligere konger havde magten til at give og tage. Deres nåde og gunst kunne betyde storhed eller fald. Men jeg tror det hører til de absolutte sjældne tildragelser, at en kromadamme takket være sit ry som »klog kone« opnåede kongelig gunst ved at kurere de majestætiske »tømmermænd«.

I bjeskens hjemland Nordenfjords har sådanne fyre haft en god chance for en daglig aktivitet. Har hvert hjem sin bjesk? Ja, det ved jeg ikke, om det er gældende Nordenfjords, men man møder mange forskellige og dejlige bjesker deroppe. Ikke mindst hos Uffe Becker, der nu har Strandingskroen i Blokhus.

Det var på denne nye, gamle kro, majestætens tømmermænd blev kureret af Madam Klitgård. Kronprins Frederik den senere Frederik den 7. slap fra tømmermændenes rasende banken og huseren bag tindingerne, samtidig med de drænede drøvlen for en smule læskende væde.

Madam Klitgård lavede så et omslag af åleskind vædet i eddike.

Hvem var nu madam Klitgård, og hvad er Strandingskroen i Blokhus?

Christiane Klitgård blev født i 1799 som datter af en skipper, der året efter nedsatte sig som skudehandler i Blokhus. Hendes

fader hed Mogens Steffensen Brix. Ved ægteskab i 1827 med købmand Jens Bang Klitgård drejede hun ind på en livsbane, der skulle bevare hendes navn for eftertiden. Hun var en af disse milde stærke kvinder, der er Danmarks navn. Kvinder med proper næve og handlekraft aftvinger stadig vor dybeste beundring således også den djærve købmandskone, gæstgiverske og kloge kone Christiane Klitgård fra Blokhus.

Strandingskroen er genopstanden efter lang tids stigende forfald og under trussel om total udslettelse. Murene våndede sig sindigt og rigtigt jysk under den stride vestenvinds rygende rusk. Stråtaget skuttede sig længere og længere mod jorden, som skammede det sig over ikke længere at kunne hytte fordums gæstfrie, livsbekræftende handlen og klinkende lidkøb.

Mangt og meget måtte disse vægge være stumme vidner til gennem årtier. Men fra 1966 kunne gården atter begynde at ranke ryggen til en fornyet storhedstid. Mure og tag har atter fået holdning. Nye kræfter har magt og lyst til at byde den bidende vind fra vest den trods, der skal til for at få den til at give op, så den med et hvinende slip suser op over taget, hvirvler en tur rundt i gården for så at stryge videre ind i landet, hvor den løber livet af sig mod de østjyske blide bakkers rundinger.

Uffe Becker satte sig for at indrette de gamle Klitgaardske bygninger til en kro i Blokhus. Gennem års slid med byggeri og ihærdig samlen af gamle skibes navnebrædder, skibsbilleder og forståelse for den atmosfære, der netop skaber det rette klima. Og dertil kommer at man spiser godt hos ham.

Har Uffe Becker og hans kone Janne blæst nyt liv i den gamle gård, så kan dog de fordums tider være med, når det drejer sig om personligheder og livlig færd gennem stuerne.

Hvor personligheder er, kommer personligheder til, er der en gang sagt om Strandingskroens fordums værter, men det er ved at være gældende påny.

Klitgaard etablerede sig omkring 1826 i Blokhus i den såkaldte Søndre Gaard, men udvidede stadig sine aktiviteter og lod i 1844 bygge hotel Nordsøen ved indkørslen til byen, hvor den daværende nye vej til Hune var beliggende. Klitgaard blev en af de mest velstående og driftige købmænd i Vendsyssel. Kong Christian den 8.

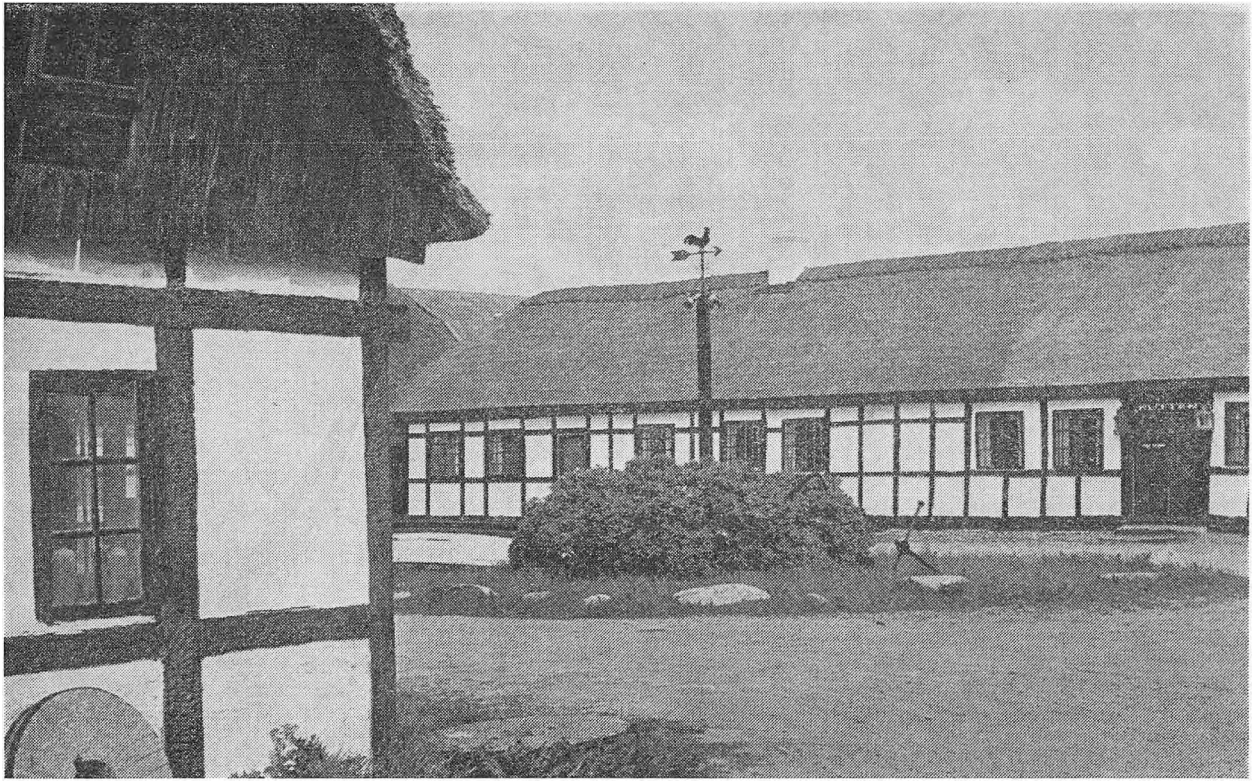

Strandingskroen i Blokhus fik sine privilegier i 1834 og 1850. Den var efterhånden meget forfalden, men er restaureret 1966.

tilbød ham i den anledning en orden. Men købmanden, gæstgiveren m. m. ville hellere have et udvidet privilegium, så han kunne udvide sin handel. Det fik han.

Den djærve madam Klitgaard var lige så elsket på egnen som manden var godgørende og energisk. Rige som fattige satte pris på Christiane, der var født og opvokset på kysten. Hun tog sig gavmildt af børn, trods det hun selv havde reden fuld af eget kuld. På et tidspunkt opdrog hun Thora Brix, fortælles det i erindringer, nedskrevet af en søn til Christiane Klitgaard.

Thora Brix blev senere skuespillerinde. Hun var datter af en J. S. Brix og Jeanette Pio. Skuespillerinden var således halvsøster til socialistføreren Harald Brix og på fædrene side såvel som på mødrene side kusine til socialistføreren Louis Pio. Begge disse revolutionære skikkelser opholdt sig i deres ungdom meget hos Klitgaard i Blokhus.

Andre har oplevet Christiane Klitgaards inspirerende personlighed. Forfatteren Goldsmith omtaler hende i sin »Dagbog fra en rejse«. Hostrup brugte Christiane Klitgaard som model til Madam Mortensen i skuespillet »Erindringer fra min Barndom og Ungdom«.

Vi skal ikke glemme den privilegerede købmand, gæstgiver og bygmester Jens Bang Klitgaard. Ham var det, der drev forretninger, gårde og forsøgsmejeri frem på egnen omkring Blokhus. I 1844 rejste han til Karlsbad på kur, men benyttede rejsen til at hjembringe Dresdener porcelain, glasvarer og mange andre smukke ting hovedsageligt til hans nybyggeri hotel Nordsøen.

Købmandsforretningen, gæstgiveriet og familiehjemmet hos Klitgaard har naturligvis oplevet mangt og meget i den tid op igennem 1800 tallet.

Klitgaard var skudehandler, men havde også selv skib, der gik bl. a. til norske havne efter last. Når skibene kom tilbage til Blokhus blev de trukket op på stranden, ganske som vi endnu kan opleve det på visse af Vestkystens fiskeri-byer som Løkken og Løn-

Strandinger hørte til på kysten som et naturligt led i livet. Man vidste det kunne ske, man så det ske, og man kom ofte i direkte kontakt med de overlevende fra skibene, der lagde til for sidste gang ved de jyske revler.

Skuderne, der kom med last eller hørte hjemme i Blokhus blev trukket på land. Til det arbejde krævedes almindeligvis omkring et halvt hundrede mand. At få træktrossen om bord kunne undertiden, når havet drillede, være noget af et slid. Når endelig trossen var på plads, så skulle der hales på livet løs.

Skuderne lå så til et grundigt eftersyn på kysten. Efter slæbet samledes fiskerne om aftenen til en punch i Klitgaards købmandsforretning og gæstgiveri. En sådan fest kunne ofte vare til ud på de små timer.

Madam Klitgaard gik som det faste midtpunkt i de store og små begivenheder. – Som sønnen skriver i sine erindringer, så var mangen en druknende fisker aldrig kommet tilbage til livet efter en stranding uden hendes ro og kyndige behandling.

Kronprins Frederik besøgte to gange familien Klitgaard, når han gæstede familien Skeel på godset Birkelse. Også som kong Frederik den 7. var han i Blokhus hos familien. Kongen var selv sømand og holdt af at følge med i, hvad der skete på kysten.

Frederik kom som konge til Blokhus. På det nye hotel pudsede og brasede man efter alle kunstens regler for at yde det bedste til det kongelige besøg. Kong Frederik snød imidlertid alle. Han lod kareten køre lige forbi hotellet og ned til madam Klitgaard, hvor han meddelte hende, at han ønskede at spise sammen med folk, han kendte. Følget kunne så tage ind på hotel Nordsøen.

Klitgaard havde sikkert nået endnu mere, om ikke den økonomiske krise midt i 50'erne havde næsten ruineret ham. Han havde store planer for hele egnen og hans godgørende sind ville have hjulpet endnu flere, hvis han havde haft midler, som han havde mål.

Vi kommer ikke uden om at vende tilbage til madam Klitgaard. En historie fortæller lidt om hendes sjælsstyrke og handlekraft.

Den 31. marts 1848 kom rygtet til Blokhus: Slaveoprør i den Sydslesvigske by Rendsburg. Slaverne var brudt ud og var nu hærgende på vej op gennem Jylland.

I Blokhus bredte frygten og ophidselsen sig så hastigt som ild gennem tørt lyng. Borgerne traf forberedelser til at befæste byen og berede de oprørske slaver en varm velkomst.

Staben blev dannet. Deri var naturligvis købmand Jens Bang

Klitgaard. Han blev bistået af krigsassessor P. Bonche og en gammel bagersvend, der havde tjent som soldat ved de danske tropper i Frankrig 1813, altså Napoleons sidste år. Staben opslog hensigtsmæssigt sit hovedkvarter på gæstgiveriet Nordsøen.

Vagtposter patruljerede langs stranden. Hune kirketårn var udkikspost, hvorfra hvert et øje var rettet mod syd, som ventede man styrker, som de fordums cimbere og teutoner komme hylende tilbage mod nord.

Rygter havde en frodig baggrund i disse dage. Snart forlød det, at slaverne havde nedbrændt Viborg.

Opråb blev sendt til Løkken og andre omkringliggende landsbyer. Kurer sendtes til amtsmanden i Hjørring. Alt var kaos og forvirring. Herredsfogden bidrog til forvirringen ved at løbe grædende og hændervridende rundt, siger en samtidig beretning. Men det er måske mest fair overfor herredsfogden, at vi antager, han mest var ophidset over det hysteri, han var vidne til.

Christiane Klitgaard var den eneste, der bevarede hovedet koldt i hele denne tummel.

Hun talte hårdt til herredsfogden, beroligede de skræmte borgere og virkede dæmpende på de efterhånden panikslagne gemytter. Kun hendes koldblodige holdning forhindrede, at hele stemningen løb løbsk.

Siden hen hørte man i Blokhus noget beskæmmet, at slaverne fra Holsten aldrig nogensinde var kommet over Limfjorden, ja, de huserede endog langt syd på, men i beskedent tal.

Joh, madam Klitgaard var et stovt stykke kvindfolk, hvis vi ellers skal tro beretningerne, og hvorfor skulle vi ikke det.

Når strandede, udenlandske søfolk blev for støjende kunne nogle faste, rammende bemærkninger på jysk nok bringe gemytterne til ro, uanset om de ikke forstod et ord af hendes sprog.

Alt er undergivet udviklingen, således også familien Klitgaards mangeårige domicil i Blokhus. Skudehandelen bliver stadig mindre. Tiderne skifter, men ikke altid til det bedre.

I en lang række år ligger de før så stolte bygninger hen, indtil Uffe Becker overtager dem og skaber et nyt værdigt sted at kalde en kro.

Uffe Becker har selv arbejdet på stedet igennem år. Stykke for

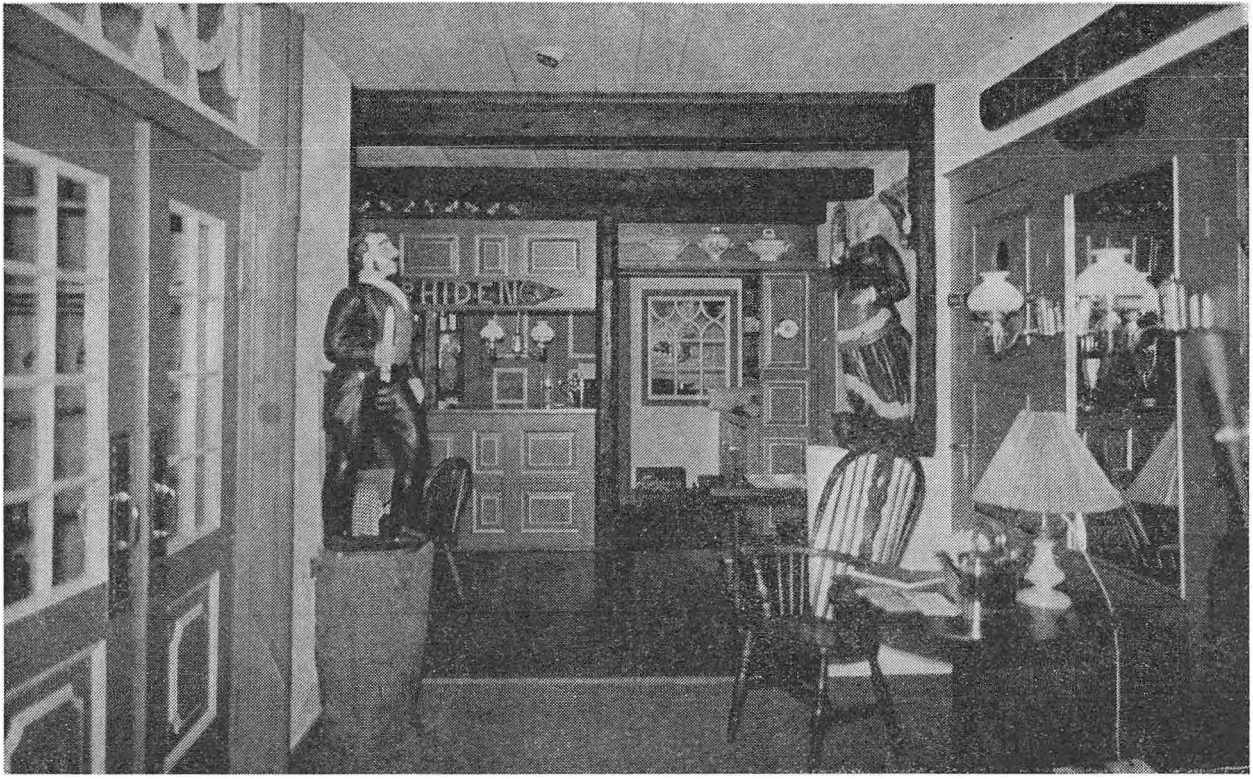

Kromanden Uffe Becker har samlet gamle skibsting og andre rariteter for at genskabe atmosfære i kroens lokaler.

stykke har han samlet, købt op og installeret i den gamle kro med privilegier fra 1834 og 1850.

Hver gang en herskabsvilla stod overfor nedrivning har Uffe Becker været på udkik efter træværk og rariteter, der kunne indgå i restaureringen af Strandingskroen.

Store, majestætiske navneskilte fra de syv haves stolte svaner pryder nu kroens vægge. Billeder, malerier, ja i hobetal af eksempler på kunstnerisk og æstetisk sans pryder kroen. Ikke at forglemme Uffe Beckers bjesk, der kold og klar slåes ned gennem halsen og puster et drag af Vesterhav og Vendsyssel ud i hver fiber af kroppen.

Havet, solen og kroens bjesk maner en ganske bestemt følelse ind i kroppen, så man lidt stærkere føler sin jyske rod.

Strandingskroen ligger nu atter som en perle blandt vor rige kroskat. En af de kroer, der er på vej til at berede en ny tid for danskernes vej ud i deres eget land for at gå på kro. Heroppe er det spændende at gå rundt i lokalerne, for lige meget hvor øjet falder, er der noget nyt og dragende at se på. Denne plet er en oase midt i det kogende sommerland.

Øster Tørslev Kro

Hist hvor vejen slår en bugt ligger der en kro så smukt. Denne omskrevne linie fra en af vore folkekære sange kunne stå som overskrift for Øster Tørslev Kro.

Den gamle gule bindingsværks-kro står ligesom skuttende sig under store gamle træers fyldige bladhang. Bygningernes glade farver lyser gæsten velkomment imøde, når man lader køretøjet foretage en lille drejning om ad sidevejen.

Desorienteret stiger man ud af bilen. På den ene side af den lille plads foran kroen ligger et sandt billede på gammel landsby-idyl og krohygge. Tidens absolutte modpol findes lige overfor kroen.

Et moderne opført annex til kroen smykkes sirligt af abstrakte jernskulpturer, der leder tanken hen på Le Grand Robert, vor berømte smed.

Efter kontrasternes spil træder man gennem den lave dør ind i de gamle krolokaler, hvor tiden synes at have stået stille gennem flere sekler.

Landskabet, i hvis midte Øster Tørslev kryber ned mellem bakkerne, præges af snoede biveje, kuplede bakker og frodige marker. Bønderne har givet gennem tiderne været i stand til at samle sølv nok til knapper ned langs hele vesten.

Vejen til Øster Tørslev hører næppe med til vore mest befærdede, men kan placeres under rubrikken – lønsomme omveje –.

Hvor Gudenåen krydses af hovedvejen gennem Randers ved havnen, drejer man til højre og sætter kursen mod Udbyhøj. Så snart vejen slipper de yderste kvarterer af Randers, så begynder asfaltens snoede bånd at vride sig gennem landskabet.

En lokalkendt, som vi spørger om vej, råder os til at køre forsigtigt. Der er mange rigtig grimme sving, siger han advarende.

Heldigvis sidder vi ikke mandens vejledning overhørig. Der er virkelig mange slyngninger på vejen frem til Øster Tørslev-Ilsø. To byer, der nu er slået sammen.

Man risikerer meget let at køre forbi kroen. På vej ned i Øster Tørslev fortsætter vejen nemlig lige ud og for at komme hen til kroen, skal man dreje fra midt i landsbyen og så, et stenkast herfra ved bredden af åen, ligger kroen.

Oprindeligt har de gamle kørespor sikkert passeret forbi i umiddelbar nærhed af kroens dør. Her har dag- eller postvognen skiftet til friske heste efter den udmattende tur gennem det bakkede landskab.

Øster Tørslev fik sit kgl. privilegium i 1720 under Frederik d. IV. Et historisk år, da Store Nordiske Krig ophørte.

Gården, hvortil bevillingen til at drive krohold blev givet, hørte under godset Gjessinggård. Her regerede Cancelliråd Giodhart Braem.

Godsejeren drev ikke kroen, men forpagtede den ud til en fæster ved navn Johan Manniche. Det kgl. privilegium kostede på dette tidspunkt 4 Rdl. Den pris synes at have holdt sig nogenlunde uændret af tidernes økonomiske op- eller nedgangsperioder. Vi har truffet de 4 Rdl. så langt tilbage som omkring midten af 1600 tallet.

Johan Mannische optræder nu som fæster og forpagter frem til 1734. Forpagtningen har været gældende for kroen og fæstet har sikkert været knyttet til landbruget, der stadig er forbundet med Øster Tørslev kro. Dog uden at man idag er aktive landmænd ved siden af kroholdet.

Inde i købstaden Randers, 15 km. fra Øster Tørslev, har handelen åbenbart haft gode kår. Velstående købmandsfamilier dukkede frem og var med til at danne det voksende borgerskab.

Handelsmanden fra Randers bliver kroholder i Øster Tørslev

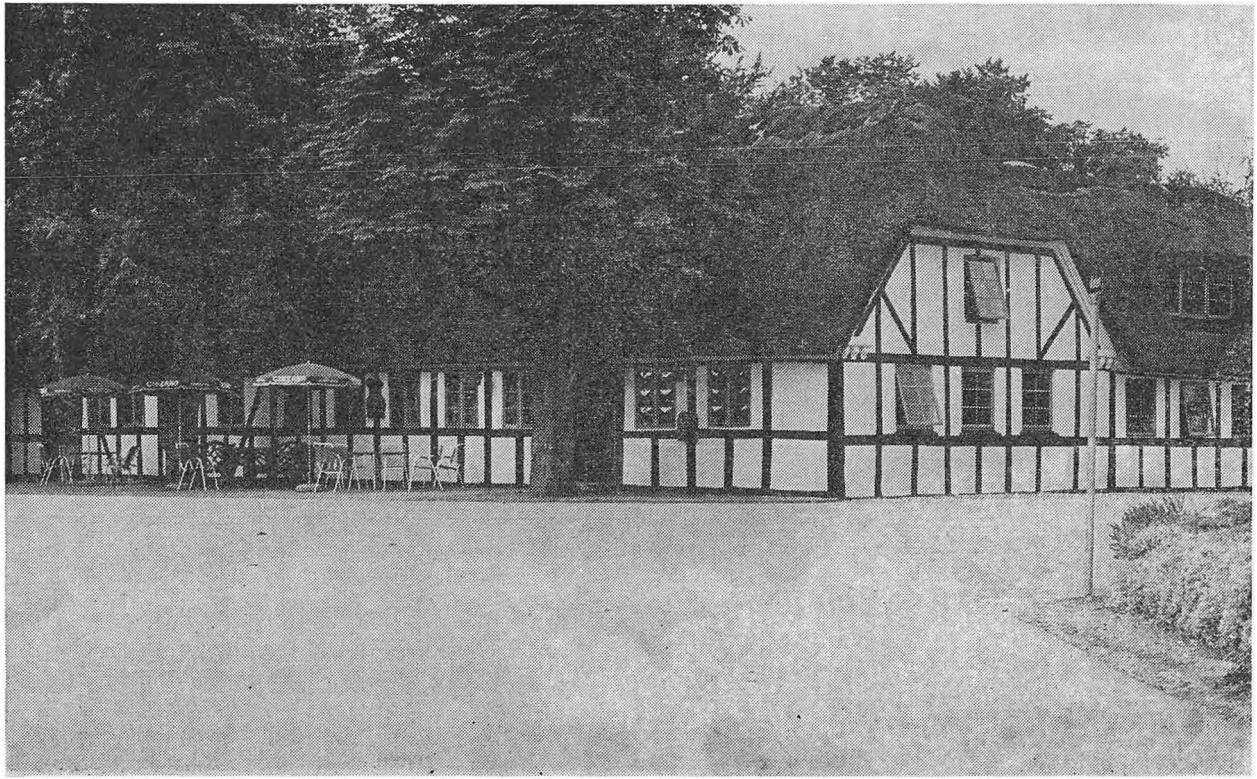

Øster Tørslev kro fik privilegiet i 1720. Ligger 15 km nordøst for Randers mod Udbyhøj. 7 km fra Mellerup færgested.

blot 7 km. fra det lille overfartssted Mellerup ved Randers Fjord. Kromandens navn var Brock, et navn, der stadig huskes af mange mennesker. Ikke mindst de, som senere fik lejlighed til at frekventere Niels Brock's handelsskole i København. Kromanden var nemlig fader til den senere så kendte købmand Niels Brock.

Niels Brock overtog i 1754 godt 20 år gammel faderens købmandsfirma i Randers. Forpagtningen har han åbenbart beholdt, for hans navn er knyttet til kroen frem til 1766.

Niels Brock har haft forpagtningen og ladet kroen drive af en bestyrer, mens han selv passede forretningen i Randers.

Der er næppe tvivl om, at Niels Brock var en driftig mand, og han har åbenbart fundet mulighederne i fjordbyen Randers for ubetydelige til hans talenter. Købmandssønnen og kroforpagteren drog i 1766 til hovedstaden, hvor det lykkedes ham at drive en så blomstrende forretning frem, at han kunne efterlade sig en betydelig formue.

Den fantastiske formue skænkede Niels Brock til filantropiske formål, da han selv var barnløs og således ikke havde arvinger til at føre forretningen videre. Handelsskolen skabtes for penge henlagt i et grundfond af Niels Brock inden hans død i 1802.

Efter Niels Brock's forpagtning af Øster Tørslev kro overgik krohold, høkeriet og landbruget til Etatsråd Ditlev Kirketerp, hvem vi ved har kroen frem til 1792.

I året 1831 kom kroen over i den første af familien Mandrups eje. Niels Christian Mandrup hed det første medlem. Han sad til 1867, hvor Niels Ebberup Mandrup fulgte for fire år senere at blive afløst af endnu en Mandrup.

Christian Mandrup hed den tredie i rækken. Hans regeringsperiode på Øster Tørslev varede til 1917. Ganske pudsigt tiltrådte og fratrådte han i de år som to store krige fandt deres afslutning i Europa; nemlig 1870 og den 1. Verdenskrig i Europas nyere tid.

Vi fik nu ikke en ny krofar på Øster Tørslev, men en kromor: Wilhelmine Andrea Mandrup. Slægten Mandrup fortsætter lige frem til 5. februar 1943.

Krigens tid og årene derefter var ikke nemme for kroværter. Rationering og knaphed gjorde det til noget af et trælsomt privilegium.

Den nuværende kroejer, Jørgensen, overtog Øster Tørslev Kro for nogle år siden. Landbrugsbygningerne havde den forrige ejer, der endnu lever på egnen, ladet rive ned. I stedet lod han på den anden side af vejen annexet opføre med moderne værelser for kroens gæster.

Øster Tørslev kro byder på den rigtige lavloftede krohygge. En hygge, som vi altid forbinder med kroerne ved Danmarks landeveje.

Gammelt træværk med muntre inskriptioner hylder tørst og mådehold. Kroen har dog gennemgået forskellige moderniseringer, men stilen er værnet med nænsom hånd.

Kromand Jørgensen er oprindelig københavner, men flyttede til Skagen for at handle med fisk. Da familien fik nok af forretningslivets hektiske leben, fandt man Øster Tørslev kro, som man straks besluttede sig til at erhverve. Krolivet trak, men også den landskabelige skønhed og ro var noget som tiltalte.

Imidlertid er det at drive kro i dag ikke blot landlig hygge og en sludder over en »lille een« med gæsterne. Tværtimod kan man næsten sige. At hygge om gæsten skal foregå på mange andre måder.

I det moderne køkken på kroen laver man med omhu gode, daglige danske retter, der glæder såvel de lokale, faste pensionærer som tilrejsende gæster.

Festlige højdepunkter formår køkkenet også at leve op til. Festmiddage serveres i salen. Nu betyder sal ikke, hvad vi ofte træffer; højloftet koldt lokale. På Øster Tørslev er der varme og intimitet i kro-salen.

Mange norske og svenske turister lægger ruten forbi Øster Tørslev Kro, når ferieturen indledes gennem Danmark. Men også week-end turene går med udbytte til den jyske kro.

Omegnen byder på seværdigheder og ikke bare naturskønheder. Historiske minder og bygninger ligger i landskabet og skærper interessen for et nærmere bekendtskab med vor fortid.

Støvringgaard Kloster har en smuk gammel klosterhave samt nonnekirkegård. Her ligger Sødring og Demstrup Hovedgaard og i Udbyneder Kirke kan man nyde de velbevarede kalkmalerier. Ved godset Overgaard kan man se det store landvindingsprojekt.

Turen langs Randers Fjord kan krydres men en tur med Danmarks mindste færge fra Mellerup og til Djursland.

Øster Tørslev er virkelig en af de kroer, der er med til at skabe den rige kroskat som Jylland, ja – hele Danmark er så rig på.

Hvidsten Kro

Hvidsten kro i Spentrup mellem Randers og Mariager dækker vore forestillinger om en gammel, dansk landsby- og landevejskro.

De stråtækte bindingsværksbygninger, hvis stuer er smykkede med gamle almuemøbler, bringer os tilbage til den tid, hvor man næsten kan forestille sig Steen Steensen Blicher passere forbi ruderne på vej ud til de befriende, åbne vidder. De landområder, hvor digterpræsten søgte ud for at få fred, når de hjemlige fortrædeligheder blev ham for svære, men på heden kunne han ånde og få sine inspirationer til de værker, der stadig vækker glæde.

– Hvorfor skal vi nu tale om Blicher i forbindelse med Hvidsten kro i Spentrup, vil De nok spørge?

Forklaringen er ganske enkel. Blicher havde sin betydelige andel i, at familien Fiil fandt sammen her og siden fik hjem på den kro, som vi kender i dag.

En ung tømrersvend gik omkring 1847 og kikkede til en ung pige, datter af en velstående gårdmand i sognet. Forbindelsen mellem de to unge tegnede ikke alt for lyst efter datidens strenge krav om, at lige børn leger bedst.

Men Peter Johansen Fiil og Maren kunne ikke sådan få hinanden ud af tankerne. De måtte mødes i det skjulte for at udtrykke deres hjertens følelser. Et sådant møde blev en varm middagsstund hørt

af pastor Blicher. Mens de unge sad og talte sammen bag en liden bakke, så hvilede Blicher sig i græsset på bakkens anden side.

Præsten hørte da pludselig om denne hverdagstragedie, der var ved at udspille sig i hans sogn.

Man kan forestille sig, hvorledes digterpræsten reagerede, for var det ikke netop et tema om ulykkelig kærlighed, han selv på en så følsom måde beskrev i »Hosekræmmeren«.

Præsten tøvede ikke, men dukkede frem foran de sikkert noget forskrækkede unge mennesker. – Hvad kunne resultatet ikke blive, såfremt den bøse gårdmand fik at vide, hvorledes datteren mødtes med den fattige håndværker, og hvad værre var, havde fattet en sådan godhed for ham?

Blicher var imidlertid manden, der kendte løsningen på problemerne. – Kom I kun ned til mig i præstegården en middagsstund, så skal vi klare det problem!

I al hemmelighed viede Blicher så en dag i 1847 Maren og Peter. Den fædrene vrede var stor på den riges gård, men gjort gerning stod ikke til at ændre.

Fiilerne havde nu fået fodfæste i Hvidsten, og her er de blevet siden, selv om navnet Fiil gled ud af Hvidsten kro's daglige drift ved Gudrun Fiil's død i maj 1972.

De to unge, Maren og Peter, fik en søn Niels, og det blev ham, der i 1884 blev fader til den kendte Marius Fiil.

Hvidsten kro føres tilbage til 1634, men dens tidligere placering og historie ligger i dag dunkel for os. Dog mener man, at Hvidsten kro oprindeligt lå ved Hald, også her mellem Randers og Mariager.

Hvidsten kro havde kgl. privilegium helt frem til 1938, og diligencen kom til kroens dør så sent som i 1917, véd en af Gudrun Fiils døtre at fortælle.

Man drømmer næppe om, at Hvidsten kro er en af de gamle lerklinede bygninger, når man i dag besøger den charmerende, gamle kro, men trods forbedringer og moderniseringer undervejs, så er den gamle kro skabt og forblevet i fortidens ånd.

Den første Fiil på Hvidsten kro, Niels Pedersen Fiil, blev grundlæggeren af den Hvidsten kro, som vi kender i dag. Men det blev hans søn Marius, som skabte grundlaget for den popularitet, kroen siden opnåede. Naturligvis skete det i nært samarbejde med hu-

struen Gudrun Fiil, hvis stærke skikkelse vil gå over i historien.

Marius Fiil og Gudrun blev gift i 1917, men kom først til at bo på kroen senere; nemlig i 1934.

Marius Fiil havde blandt andet et cykelværksted, som han passede samtidig med, han gik til hånde i kroen og passede det landbrug, som stadig hører med til kroen.

Marius Fiil havde en levende interesse i almuemøbler og gamle ting i det hele taget. Da han blev kromand, kørte han med sin

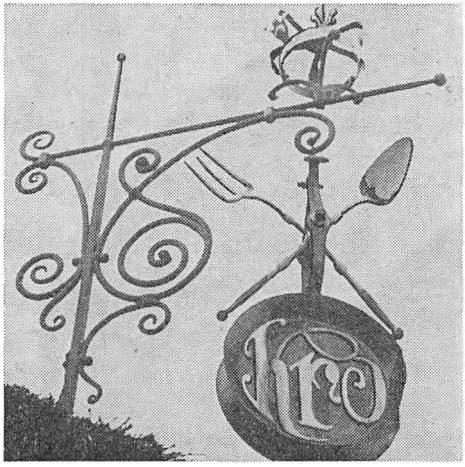

Kroens bomærke: en stegepande med stedets berømte flæskeæggekage. Øverst ses kronen, beviset på det kgl. privilegium. Skiltet er tegnet af Marius Fiil i 1935.

hestevogn rundt på egnen og samlede alle de mærkelige ting sammen, som han kunne få tag i. – Ja, han samlede så meget, at Spentrups øvrige beboere nærmest følte, at han var helt »tovlig«. Hjemme på kroen snedkererede han selv og satte de gamle ting i stand, så de kunne finde sig en naturlig plads i de gamle krostuer. Krokonen Gudrun Fiil måtte tit hjælpe ham med at lave tingene i orden, i så elendig forfatning var de ofte. Men Marius Fiil forstod kunsten at vække et gammelt møbel til live igen.

I løbet af trediverne blev kroen et stadig mere søgt sted. På Hvidsten kro fik man god mad, og hvem sætter ikke pris på det.

Gudrun Fiil var den, der forestod styret i køkkenet. Marius Fiil var den rigtige kromand, der følte sig bedst til rette ved at snakke med gæsterne og skabe den venlige atmosfære, der gør en kro til et søgt sted.

Hvidsten kro voksede både i størrelse og anseelse i de år. En gammel privilegeret kro havde fundet sin plads i den moderne tid.

Sit kgl. privilegium bevarede kroen lige til 1938, hvor det alligevel havde mistet sin betydning. Der var ikke mere brug for rejsestald og forpligtelse til at tage mod gæsterne på alle døgnets timer. Det var blevet helt naturligt nu og ikke noget, man ad lovens vej behøvede at pålægge kroerne.

Vi kan i dag finde resultatet af Marius Fiils arbejde og interesser overalt i den gamle kro. Et lille arbejde nåede han dog ikke at få fuldendt inden den dag, han brutalt blev slæbt bort fra sin familie og sin kro.

I en bjælke over et af de egnshuse, han lod opføre på grunden, skar han et lille vers, der på en så rammende måde kom til at passe til kroen.

»Er do syg, ska do sej'et.
Er do gal – da ligesaa.
Er do glaa – ska do pleis,
for de glae maa it forgo.«

Kromanden Marius Fiil fik aldrig skåret hele dette vers ud. To af linierne står, som han forlod dem, blot markerede med søm.

Kromanden fra Hvidsten og hans families skæbne blev kendt af hele landet, da den brutale udåd kom frem:

Marius Fiil, sønnen Niels Fiil, svigersønnen Peter Sørensen samt fem mænd fra egnen blev henrettet af de tyske besættelsesstyrker i Ryvangen den 29. juni 1944. To af kromandens døtre idømtes tugthus.

Den 11. marts havde de fremmede styrker omringet landsbyen og fanget dem. Man fortalte dem, at en allieret faldskærmsmand under skarpt forhør havde røbet, hvem der havde hjulpet ham på flugten.

Kromanden og hans familie var medlemmer af Hvidsten-gruppen, der senere viste sig at være en af de mest aktive modstandsgrupper i Jylland.

Gruppen hjalp faldskærmsfolk, hentede våben, der blev nedkastet fra fly om natten m. m.

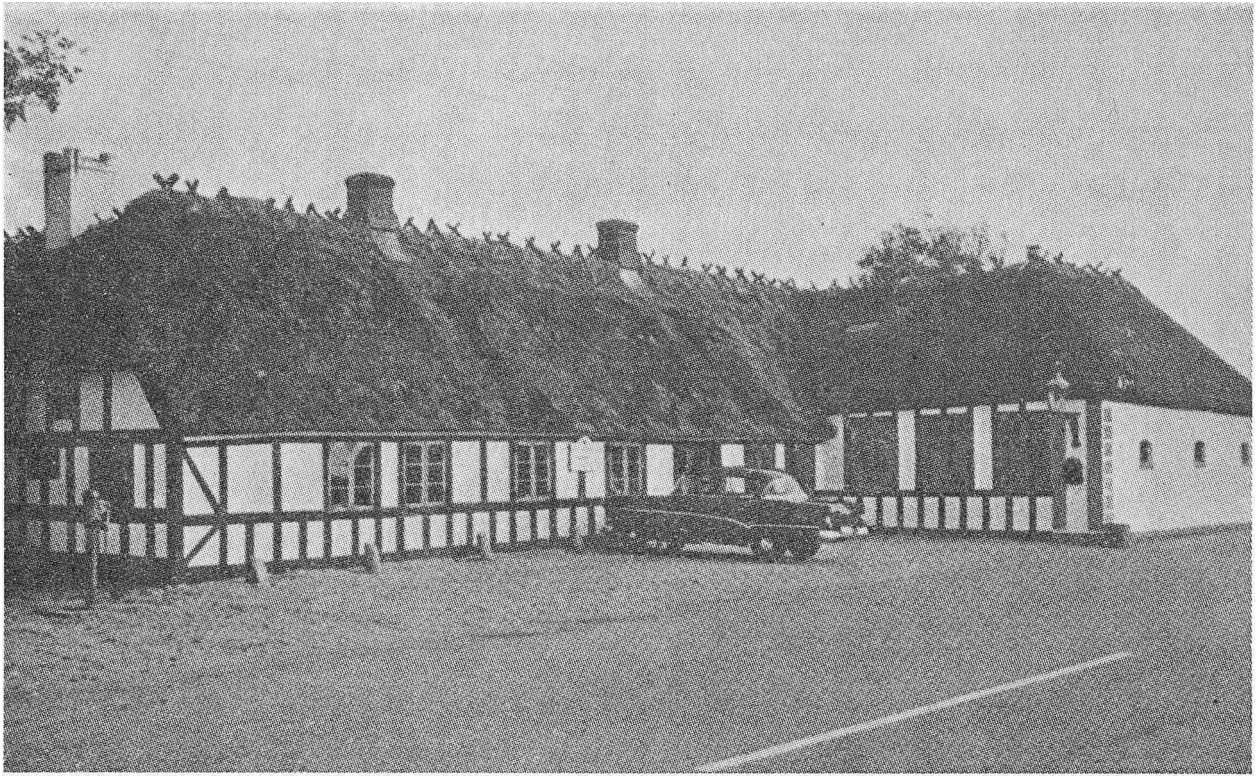

Den gamle, berømte Hvidsten kro fik privilegiet i 1634. Ligger 11 km fra Randers på vejen mod Mariager.

Det blev Gudrun Fiil, der måtte føre hjemmet og kroen videre efter denne tragedie.

Gudrun Fiil havde styrke nok i sin personlighed til at kunne magte dette arbejde. Hun betegnes af sin datter, fru oberst Tulle Møller, som en utrættelig kvinde. Hun var så stærk en kvinde, at man kun sjældent træffer dem. Først oppe med solen og sidst i seng. Altid på færde og havde et øje med i alle ting, som foregik i kroen.

Køkkenet var hendes område, og det vedblev det at være, selv efter at Marius Fiil var faldet bort. – Skal vi først til at løbe ind i krostuen for at tale med alle mennesker, så bliver der ikke tid til at passe køkkenet, sagde hun klart til familiemedlemmerne. Derfor, vil nogen tale med mig, så kan de komme her ud i køkkenet. Det bøjede folk sig for, og høj som lav besøgte Gudrun Fiil i hendes køkken, hvor hun kunne røre i gryden samtidig med, at hun talte venligt til gæsten.

Gudrun Fiils personlighed aftvang mange mennesker deres dybeste respekt. Dronning Alexandrine besøgte Gudrun Fiil ved flere lejligheder. Kong Frederik og dronning Ingrid hører ligeledes til dem, der har aflagt Hvidsten kro og Gudrun Fiil et besøg.

Kroens – ja, vi må vel sige krokonens ry nåede ud over landets grænser. Fra Amerika kan nævnes eksempler på gæster, der har ønsket at hilse på Gudrun Fiil. Vicepræsidenten Hubert Humphrey besøgte Hvidsten, den dansk-amerikanske sanger og skuespiller Carl Brisson undlod ikke, når han besøgte Jylland, at se inden for.

Således kan nævnes en lang række personligheder, som har besøgt den måske 300 år gamle Hvidsten kro mellem Randers og Mariager.

Marius Fiil skabte sin egn et værdifuldt kulturminde, da han samlede sine ting og lod dem komme til deres ret i de gamle rum i de lave bindingsværkslænger. En samling, der var skabt af kærlighed til hans hjemegn og det miljø, han udsprang af. Hans ånd lever videre i kroen bevaret af familiens pietetsfølelse, der også lever videre, efter at Gudrun Fiils stærke personlighed ikke mere våger over kroen. Hendes døtre og svigersønner vil dog varetage dens fortsatte eksistens.

De unge piger i gamle jyske bondedragter vil fortsat sørge for gæsterne i de gamle smukke krolokaler, hvor god dansk mad holdes i hævd. Man vil fortsat kunne nyde en tur i krohaven med de mange gamle sager, som slægten Fiil samlede, og som man kan glæde sig over, inden man går ind til æggekagen.

Vel er det ikke mere Gudrun Fiils følelse og håndelag, der skaber goderne fra køkkenet, men den nye generation vil sikkert vide at finde sin egenart her i Spentrup, hvor de har deres traditionsrige rod.

Mønsted Kro

Den jyske hedes frie fugl Jens Langkniv drog sin kniv med et lystigt hug op i Mønsted Kros loftsbjælke. Mjøden i strømme og dygtige slurke af brændevin kunne krydse denne forvovne skjælms vej, når han drog på sine strejftog over den jyske hede.

Jens Langkniv blev hos Jeppe Aakjær til en polisk slyngel, der drev krybskytteri på godsernes jorder ligesom han på alle måder forgreb sig mod herremænd og fogder. – Men Aakjær lod dog Jens Langkniv træde fra røverens rolle frem på den historiske arena, og gjorde ham til en af de danske helte under trediveårskrigens rasen.

Rammen omkring Jens Langknivs mange gerninger, er den urgamle hede mellem Viborg og Holstebro. Det brede landskab, der i ikke så fjern fortid bredte sig som et vidstrakt hav ud over Nordjylland, og hvor bakkerne udgjorde øer i det bølgende lynghav.

I dette vidstrakte og storladne landskab, træffer man fortsat steder med bud om fortidens liv og trælsomme kamp for den sparsomme føde. Mønsted kro er et af de steder, der har overlevet på det sted, der omtales som det gamle bedested helt tilbage i 1400-tallet. I dag udpeges en gård i Sejbæk, som det sted hvor Mønsted kro lå, før den flyttedes til Mønsted by.

Denne flytning skete første gang i 1600-tallet, netop i de år

hvor den sagnomspundne Jens Langkniv skal have drevet sit spil ved Daugbjerg og Mønsted.

Mønsted kro kom dengang for godt 300 år siden til at ligge på det sted, hvor landsbyen Mønsted grupperer sine huse, og hvorfra de breder sig ud over den fordums hede.

I årene 1849 til 1850 rykkede kroen atter bort og blev da bygget op der, hvor den ligger i dag.

Mønsted kro er en af de gamle kgl. priviligerede kroer i Danmark. Hvornår kroen første gang fik sit kongelige privilegiebrev fortones i fortidens mørke, men vi ved den fik privilegiet igen, da den genåbnede ved den nuværende landevej, der passerer direkte forbi kroens porte.

Kroen fulgte landevejen, fortæller den tidligere og mangeårige vært på Mønsted kro, Eigil Østergaard, der i sommeren 1972 afhændede Mønsted kro.

Østergaard overtog i sin tid kroen fra sin svigerfader, Christian Baltazius Højriis. Ejerne er vanskelige at følge tilbage i tiden, da kroen i perioder var udsat for mange ejerskift, indtil den endelig kom til familien Højriis og siden Østergaard.

Studedriften gjorde tidligere Mønsted kro til et knudepunkt på vejen sydover, når drifterne blev samlet og satte mulerne mod Holsten.

Ved Mønsted kro mødtes man og handlede stude. På kroens egen jord drev man kvæget sammen omkring den bakke, der stadig kaldes Kohøj.

Vi kan forestille os det leben og tummel, kroen og heden var vidne til, når dette skue udfoldede sig, hvilket skete med jævne mellemrum langt op gennem tiderne i den jyske historie. Ja, så jævnt og tæt drev man stude mod syd ad de samme spor, at resterne af vejen endnu sniger sig ned gennem Jyllands bakker og sletter.

Som det desværre er sket med mange af vore gamle landevejskroer, så har udviklingen med sin moderniseringsiver faret hårdt frem mod kroen.

Stråtaget faldt i 1910, og den gamle rejsestald, hvor hestene hvilede sig efter sliddet gennem de dybe sandveje med de stive karosser er borte. Gennem et par ombygningr faldt stalden i ti-

dens løb til fordel for krosalen, hvor egnens befolkning samledes til fest og dans.

Endnu kan der dog komme enkelte gamle mennesker til kroen og fortælle glimt af dens fortid, fortæller Eigil Østergaard, men efterhånden tynder det ud mellem dem.

Når man sidder i kroen ses i væggen en tapetdør. Gennem den kommer man til en trappe, der leder op til loftet. Her opbevarede man i forrige århundrede sække med korn og andre høkervarer.

Kroen havde i sin forstue høkerbutik ud til krostuen. For dog ligesom at danne en barriere mellem de to forretninger, kunne kromanden sænke en lem ned foran høkerafdelingen og siden hejse den op igen, når det blev tid at handle med høkervarer.

I denne krostue er det man siger, at Jens Langkniv efterlod sit knivsmærke i en af loftsbjælkerne. Bjælken skal være ført med fra den første gamle kro nede ved Sejbæk. Historien er et falsum, men den løber iblandt de mange andre sagn om krybskytten Jens Langkniv og Mønsted kro.

Jeppe Aakjær gjorde Jens Langkniv berømt gennem sin bog af samme navn. Men det viste sig, at Jens Langkniv virkelig eksisterede. Det blev afsløret i 1912 og atter bekræftet af kulturhistorikeren Hugo Mathiesen i 1913.

Man hørte først om den rigtige Jens Langkniv i en beretning om en morder- og tyvebande, der huserede i Jylland omkring det herrens år 1598.

Hugo Matthiesen fandt senere et gammelt uddrag af Randers Tingbog for den 24. juli 1598. Her afsløredes det, at Jens Langkniv det år trak rundt i Østhimmerland som en slags taterhøvding, over hvis forbryderiske hovede lovens sværd var udstrakt. Flere af banden var sat fast og ventede på galgens strikke. Det er alt, hvad der tilsyneladende vides om den sagnomspundne Jens Langkniv. Men hvad de officielle kilder ikke kan bekræfte, det kunne så de mere folkelige historier selv skabe af myter omkring denne person.

Egnen omkring Mønsted har givet haft alle muligheder for at give stof til fantasifulde beretninger. Hedens mystik kan skabe mangen en underfuld historie. Taterne har ikke mindst været i stand til at sætte snakken igang.

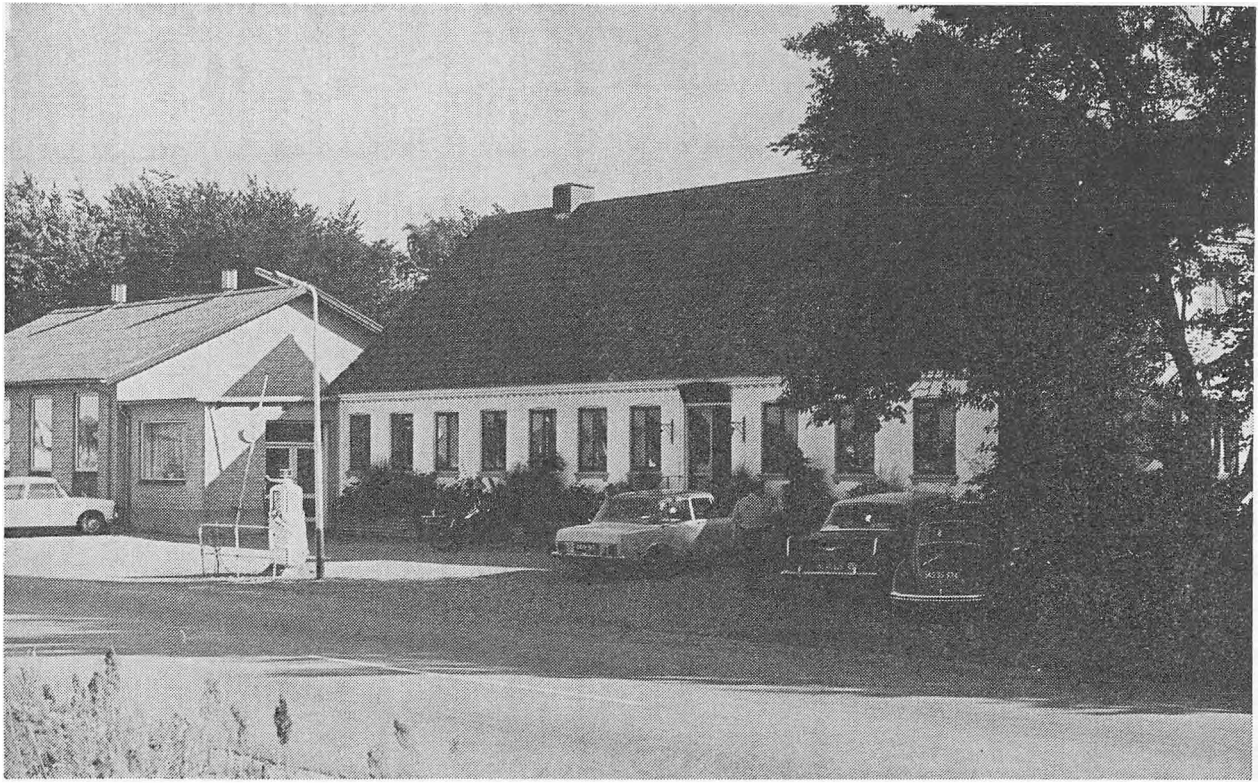

Den gamle hedekro i Mønsted kan føres helt tilbage til 1400-tallet. Ligger på vejen mellem Viborg og Holstebro.

Mange forskellige typer har været med til at præge livet på heden og omkring Mønsted kro. Kartoffeltyskerne var et senere begreb, der stadig indgår i historien omkring den jyske hede.

Kalkgruberne ved Daugbjerg og Mønsted er kendt langt uden for egnen deroppe. Vi skal formodentlig tilbage til omkring år 1000 for at finde de første, der begyndte at bryde kalken frem af jorden. Nu næsten 1000 år senere finder man mere end 35 km lange gange under jorden, hvor gruberne blev hugget ud i tre gallerier. De øverste og ældste gruber er de smalleste. Her kan man dårligt stå oprejst.

I begyndelsen brændte egnens beboere selv kalken i små jordovne. Når kalken var hugget ud, var det kvindernes arbejde at bære den ud. Jeppe Aakjær har i bogen Jens Langkniv beskrevet, hvorledes kvinderne sled med at bære kalken til jordovnen, og hvorledes hedens folk samledes omkring ovnene med mjød og snaps.

Kvinderne slæbte kalken i trætrug, som de bar i en rem omkring nakken. Det var de nødsaget til, fordi gangene var så trange.

Efter brændingen af kalken kørte folkene selv rundt i landet og solgte kalken. Man ved, at omkring 1133 har Ribe domkirke, Gottorp Slot og Øm kloster fået kalk fra Mønsted gruberne.

Et gammelt stik på Mønsted Kro kan fortælle os lidt om, hvorledes man i 1700-tallet gravede åbne gruber ned til kalken, der lå under hedens sand og grus. Hullet ned til kalken var tragtformet for at undgå skred i sandvæggene. Man gravede hullet så stort som 50 alen for oven og blot 4 alen i bunden. Særlige kalkhuggere gik så igang med at bryde kalken, og deres hjælpere kunne nu begynde at slæbe kalk til ovnen. Kalkbønderne brugte omkring 18 dage til at fylde ovnen med kalk. Ovnen var på godt 30 kvm. Til brændingen brugte man oprindeligt lyng, for det var jo nærmest ved hånden. I de 5 til 6 dage kalken brændte, skulle man hente omkring 80 læs lyng.

Arbejdsdagen var for kalkbønderne på 14 til 16 timer, og betalingen har været ganske ringe. Det er derfor ikke så underligt, at kalkbønderne en gang imellem fik lyst til at gå på Mønsted kro og tage en tår øl og en dram til trøst.

Kalkgruberne ved Daugbjerg og Mønsted er umådelig store. 35 km lange gange strækker sig under jorden i flere etager. Kalkgruberne er et søgt turistmål.

Vi skal derfor helt frem til omkring 1826, før forholdene blev forbedrede for folkene i kalkgruberne. Det år besøgte kong Frederik den VI. gruberne i Mønsted, hvor han straks kunne se det umenneskelige slid og det dårlige system, kalkbønderne arbejdede med. Kongens henstilling til Det kongelige Landhusholdningsselskab medførte reformer.

Gruberne fik siden derfor navnet Frederiks Kalkbrud eller, som folk på egnen stadig kalder dem, »Kongegravene«.

I Achton Friis' »De jyders land« fortæller han om, hvorledes Kristian den VIII. og hans dronning besøgte kalkgruberne ved Mønsted. Både mænd og kvinder stod med brændende tællepråse og bød dem velkommen. Dronningen spurgte: Hvad lever I af her?

En af mændene havde lune nok til at svare: Kartofler og rugbrød, min gode frue. Han kunne have fortalt dronningen om, hvordan det ikke altid var let at bjærge føden med de bare næver.

Kalkgruberne ved Mønsted var igang som kalkbrud lige til 1953, men nu hjemsøges de blot af de mange turister, der hvert år besøger egnen.

Mønsted kro kan nok give anledning til mangen en historie og et besøg. Da man for år siden reparerede på kroen, fandt man som så ofte spor fra den gamle krobygnings tidligste dage. I loftet var der to tommer tykke egeplanker lagt som forskalling, og i disse planker sad 4 tommers svenske håndsmedede søm. Med den slags solidt gods er det ikke underligt, at vore gamle krobygninger ofte står rette og strunke efter århundreders omskiftelige tilværelse.

Eigil og Edith Østergaard overtog Mønsted kro efter hendes fader Christian Baltazius Højriis i 1944, og de drev kroen frem til sommeren 1972.

Nu er Kirsten og Tage Møller Jensen rykket ind på den gamle Jens Langknivs kro i Mønsted. – Jeg har rejst i mange år, fortalte Tage Møller Jensen. Boede på talrige hoteller og kroer. Da mine jævnaldrende kolleger pludselig begyndte at falde fra dette liv, besluttede jeg mig til at standse op. Min tanke var da, at skulle jeg dø, så skulle det være på egen kro. Talrige gange passerede jeg Mønsted kro, og en dag bestemte vi os til, det skulle være den kro, vi ville have. Mærkeligt var det, men vi havde aldrig sat vore ben på kroen før den dag, vi købte den, fortalte den nybagte kromand.

Mønsted kro er et kendt navn for mange, der i tidens løb har rejst gennem hedeegnen, og stadig mange benytter kroen som vor tids bedested, men det er nu andre hestekræfter, der skal hvile end i de dage ,hvor der stod fire køreheste på stald ved kroen rede til næste postvogn.

Kommende generationer vil givet også komme til at søge ud til denne landevejskro ved de gamle veje. Og de kommende slægtled vil formodentlig komme til at skønne mere på de bevarede kroer end de foregående. De har jo ladet mange af dem forsvinde eller har skændet deres gamle sjæl. Derfor vil Mønsted kro nok ligge på den gamle hedevej mellem Viborg og Holstebro mange år endnu, håber vi.

Hagebro Kro

Midt i hjertet af den nordjyske hede har Karup å skåret sig gennem brinker og bakker. Bred og rolig skrider å-strømmen uforstyrret gennem landskabet på vej mod sit udløb i Limfjorden.

Oven for Karup å, hvor landevejen mellem Viborg og Holstebro skærer åen, der ligger Hagebro kro.

For lystfiskere giver navnet på denne gamle landevejskro mindelser om stille vandringer langs åens bredder. Mange vil huske den laks, som de lige havde på krogen, og som de næsten havde i nettet, før laksen med et rask slag med halen kæmpede sig fri af krogen og søgte tilbage i friheden og ly under en skærmende brinks skygger.

Når man kalder Hagebro kro for gammel, så er det rigtigt, hvis vi tænker på kroen, der tidligere lå her ved Hagebro, men som for et par årtier siden brændte.

Nu vil man møde Hagebro kro som en moderne bygning, der mere leder tanken hen på det 20. århundredes bedesteder end på en gammel kro, hvor diligencen kørte for døren med dampende firspand. Udmattede passagerer har vel nærmest tumlende væltet ud mellem hinanden efter de to mil ad sandede hedespor, der har fået postvognen til at skumple og svaje som et skib i havsnød.

Rejsende i forrige århundreder har virkelig haft mulighed for at mærke rejselivets strabadser på deres egen krop.

Vi gætter givet ikke helt forkert, når man anser hedevejen mellem Holstebro og Hagebro for engang at have hørt til de mindre trafikerede vejstrækninger blandt danske landeveje.

Helt anderledes ligger det i dag. Nu har bilerne afløst diligencen, og en sommersøndag med en høj blå himmel, der kroner sig over heden, og med solens stråler blinkende i det dystre vandspejl på Karup å, knaser gruset uophørligt under bilernes dæk, når de drejer ind foran Hagebro kro.

Straks man træder ind i kroen, fanges øjet af en lang række navne og datoer. Her er optegnet de heldige lystfiskere, der ikke blot har været henvist til at fortælle om dagens store laks, som desværre smuttede sin vej igen.

Fra kroens lokaler kan man skue ned over å-sænkningen i landskabet. Den å, der i fordums tider gav anledning til megen mystik og mangen en skrøne.

Tatere, zigeunere og andet godtfolk har sikkert været tvunget til at skabe visse forestillinger hos bønderne om hedens trolddom og mange snarer. Ellers var det vel ikke muligt for disse hedens børn at leve i fred.

Endnu vil mange huske den gamle Hagebro kro, for her fik man en »forbandet god« æggekage. Nu har køkkenet nok en hel del andet på spisesedlen, og mon ikke een eller anden har fået tilberedt dagens fangst i selskab med lystige fangstkammerater.

Mange lystfiskere drager hvert år her til Hagebro for at søge lykken langs åen. – Vi fanger stadig mindre, siger en tilfældig lille gruppe, men vi har det skønt. Man fisker, sludrer og vandrer så op til kroen for om aftenen at få en lille en sammen.

Hygge og glade smil, det er, hvad man gerne skulle forbinde med vore danske landevejskroer, og det er vel også det, de alle er kendt for.

Vor tids rejsende har ofte mere travlt end godt er. Et hastigt måltid og videre på farten. Søndagsturisten skal have kaffe og atter ud på vejen for at finde sin plads i køen på vej hjem mod byen.

Således har det heldigvis ikke altid været. For blot hundrede og tyve–tredive år siden var man forberedt på, at en rejse selv i Danmark tog sin tid og krævede sine ofre.

Diligencen havde regelmæssig afgang fra poststation til poststa-

tion. Her skiftede man heste for hver to mil, og folk og dyr fik sig en velfortjent hjertestyrkning. Lad os en gang prøve at følge to unge mennesker på vejen mellem Viborg og Holstebro. De to unge rejsende kan næsten betegnes som et par unge flottenheimere, for de ager ikke med den sædvanlige postvogn, men har hyret en såkaldt ekstravogn. En sådan kunne i forne tider hyres af dem, der ikke ville dele diligence med alle og enhver, men foretrak komforten og den hurtigere fart i ekstraposten.

Forfatteren Thomas Lange har et sted beskrevet en ungdomstur, hvor han besøgte Hagebro kro. Vi får i denne beretning at levende indtryk af kroen og de mennesker, der satte deres præg på stedet. Og man kommer ikke uden om, at de havde et vist særpræg – de jyder på heden.

Thomas Lange var omkring 20 år, da han foretog sin rejse ledsaget af en jævnaldrende kammerat.

Turen var sikkert lystig. De unge mennesker kunne slange sig på hver sit sæde, smøgende deres tobak i de udskårne merskumshoveder.

Vi giver forfatteren ordet om den færd gennem heden, men må lige erindre, at på den tid omkring 1850-erne var jernbanerne begyndt at sætte sit præg her og der, og det giver ham anledning til nogle indledende betragtninger.

»Denne Institution, Befordring med Ekstravogn, er nok ifærd med at forsvinde. Den Gang var den i sin Velmagt, meget fornøjelig og ikke saa lidt smigrende for Selvfølelsen, især hos saa ungdommelige Rejsende, som jeg og min Kammerat dengang var. Man fik i Almindelighed en god, åben Fjedervogn, og den kørtes af en Kusk i rød Spidskjole og Uniformskasket. Over Brystet havde han et skinnende blankt Messingtudehorn hængende i en Snor. En saadan Befordring havde mange Forrettigheder, alle andre Vogne skulle vige til Side for den, og gjorde nogen Mine til ikke at ville det, satte Kusken Tudehornet for Munden og lod nogle rædselsfulde Toner høre, hvormed han ufortrødent blev ved saa længe, til Vejen blev klar. Passerede man et eller andet mere usædvanligt, saasom en større Gaard, en Kro, en Samling Mennesker og saa videre, undlod Kusken sjældent paa den Maade at gøre opmærksom paa Ekstravognens Nærværelse. Og de, der sad inde i Vognen og

havde betalt for den, kunne, om de ville, tage en endnu større Del i Fornøjelsen.

Lejeren raadede naturligvis over, hvor der skulle bedes, men paa Grund af Ungdom og Uerfarenhed lod vi dog den røde Kusk – af hvem vi vist nok selv var noget imponerede – sørge for sligt.

Da vi havde kørt adskillige Timer uden Standsning, begyndte vi begge at blive overmaade sultne, og vi vovede derfor at spørge vor Kusk, om vi ikke snart skulle bede, for at vi kunne faa noget at leve af.

– Om en Stunds Tid kommer vi til Hagebrow, og der plejer A at bede, svarede den røde Kusk med Værdighed.

Denne Stunds Tid varede imidlertid endnu hen ved et Par Timer, i Løbet af hvilke han selv gentagne Gange trak en lille Klukflaske op af Sidelommen og tog sig en Forfriskning, mens vor Sult efterhaanden steg til en saadan Grad, at vi tilsidst faldt hen i en Sløvhedstilstand, hvori vi ikke ret vidste, om vi sov eller var vaagne. Da blev vi endeligt paany opskræmte af Hornets Toner.

– Hvad var der paa Færde, spurgte vi. – Hagebrow, svarede den lakoniske Jyde, – no er vi der *snaar*.

Lidt efter holdt vi da ogsaa stille udenfor en ussel og smal, straatækt bygning, omgiven af gule Lerskrænter og vilde, sønderrevne Lyngbakker. Det var Hagebro Kro, i det nordvestlige Hjørne af den egentlige Alhede. Thi vel benævnes undertiden hele det store Hedeland, der strækker sig gennem Lysgaards, Hids, Fjends og Hammerum Herreder, Alheden, men i den egentlige Forstand regnes dog kun hertil den mellem Hagebro i nordvest og Knudstrup i Thorning Sogn i sydøst beliggende Hedestrækninger, der er omtrent halvtredie Mil lang og halvanden Mil i Bredden.

Da Hornets hjerteskærende Toner endnu ikke havde formaaet at kalde nogen som helst levende Skabning frem, vedblev Kusken ufortrødent med at udsende disse, der i den store Stilhed vist nok kunne høres milevidt.

Endelig viste dog en halvvoksen »Kjør« (Knægt) sig med en rød ulden Hue paa Hovedet og med Hænderne dybt begravede i Bukselommerne. Han syntes at være skudt op af Jorden fra et eller andet Hul i Bakkerne og stod stirrende paa Vognen med fuldkommen ubevægelig Mine.

Hagebro kro er 1940 nyopført. Krodriften føres tilbage til 1700-tallet. Ligger ved Karup å mellem Viborg og Holstebro.

– Er her ingen hjemme, raabte Kusken til ham.

– Hwah?

Kusken gentog sit Spørgsmaal.

– A ved'et eth, svarede Nissen.

Med langsomme, afmaalte Skridt, som om han fulgte et Lig, skred Ynglingen ind mod Huset, hvis Døre han først en lang Tid tog i Øjesyn; endelig aabnede han den nederste Halvdør et eller andet Sted og forsvandt.

Imidlertid blæste Kusken fremdeles af al Magt paa sit Horn. Efter en uendelig Tid kom Nissen dog atter til Syne i Følge med et halvgammelt Kvindemenneske, der aabenbart var revet lige ud af Søvnens Arme. De nærmede sig begge Vognen og standsede i nogle Skridts Afstand.

– Vi ville gerne spise til Middag her, sagde vi da til Fruentimmeret.

– Hwah?

– Vi er meget sultne og ønsker gerne noget godt at spise.

– De vil ha' noget at æde, forklarede Kusken med en Bevægelse af Pisken hen imod Køkkenet.

– Ja, det ka godt væhr, svarede Mennesket.

– Vi ville gerne have nogle Kyllinger, fortsatte min Kammerat.

– Kywlinger, forklarede Kusken.

– Kywlinger – dem haar vi ingen aw her, svarede Kvinden med noget, der lignede et Smil.

– Ka vi da ikke faa en Æggekage, en Flæskepaangkaahg, spurgte jeg, der jo var Sproget fuldkommen mægtigt.

– Nej, a haar ingen Æg og heller ingen Flæsk.

– Ka vi da faa Kaffe og noget Smørrebrød?

– Nej gu ka' I ej.

– Hvad for noget?

– Ikke engang en Kop Kaffe og lidt Smørrebrød?

– Nej, vi haar ingen Kaffe og heller ingen Smør. Æ Folk er atter æ Kjar, saa a haar slet eth anth end som Wost, Brø aa Brændjmen.

Paa dette sørgelige Tidspunkt af Forhandlingerne saas en mandlig Skikkelse at skride gennem Ørkenen et kort Stykke Vej fra Kroen.

Da Kvinden blev ham vaer, raabte hun og vinkede til ham, hvorved Skikkelsen forandrede Kurs og langsomt nærmede sig til os.

Det var en meget gammel Mand i hvidgraa Skindklæder, med rød ulden Hue paa Hovedet lige som den unge Kjør og med bare Fødder.

Da Oldingen nærmede sig, tog han Huen af og bukkede dybt for den meget fornemme Vogn, medens det lange, hvide Haar flagrede i Vinden.

– Hør, sagde vor »Værtinde« til ham, di er saa møj hongri, di hæhr tow bette Kaahl, aa a haar eth anth aa gi dem aa edh end som Brø aa Brændjmen.

– Ja, de ka' godt wæhr, svarede den gamle Mand.

– Hør, sagde hun videre, ska I eth si aa fang en bette Fisk te dem?

– De ku jow by' sæ, a ska prøw' o'et.

Derpaa vandrede han, uden at sige et Ord mere, ud af Gaarden, og de »tow bette Kaahl«, der jo for Øjeblikket intet bedre havde at gøre, sprang ned fra Vognen og fulgte bag efter for at se, hvad den gamle Mand nu ville foretage sig. For det første vidste vi jo ikke engang, i hvad for et Vand, den bette Fisk monne gaa, der var udset til at stille vor Hunger; thi vi havde intet saadan opdaget paa Vejen herhen, og heller ikke fra Kroen kunne vi se noget. Vi havde imidlertid næppe fulgt ham et Kvarters Tid i nordvestlig Retning, førend vi opdagede Vandet, en temmelig stor Aa, ved hvis Bred et par Smaahytter var beliggende. I en af disse traadte den gamle ind, og vi blev staaende. Han kom straks ud igen, medhavende en slags Fiskeredskab, som jeg tror, han benævnede en »Gliv«. Med denne begav han sig ud i Aaen, med alle sine Klæder på, og begyndte at skyde den foran sig, idet han gik med Strømmen. Skjønt han holdt sig saa nær ved Land som muligt, naaede Vandet ham dog jævnligt lige op til Halsen, hvorved hans lange, skønne, hvide Haar flød paa Vandet bag efter ham, hvad der frembød et ejendommeligt Skue. Vi fulgte ham hele Tiden paa Bredden.

– Tror De, at De snart fanger noget, spurgte en af os.

– Jow, det tinker a wal. I warm og still' Vejlow go di gjahn tæt ve æ Land imued æ Strem.

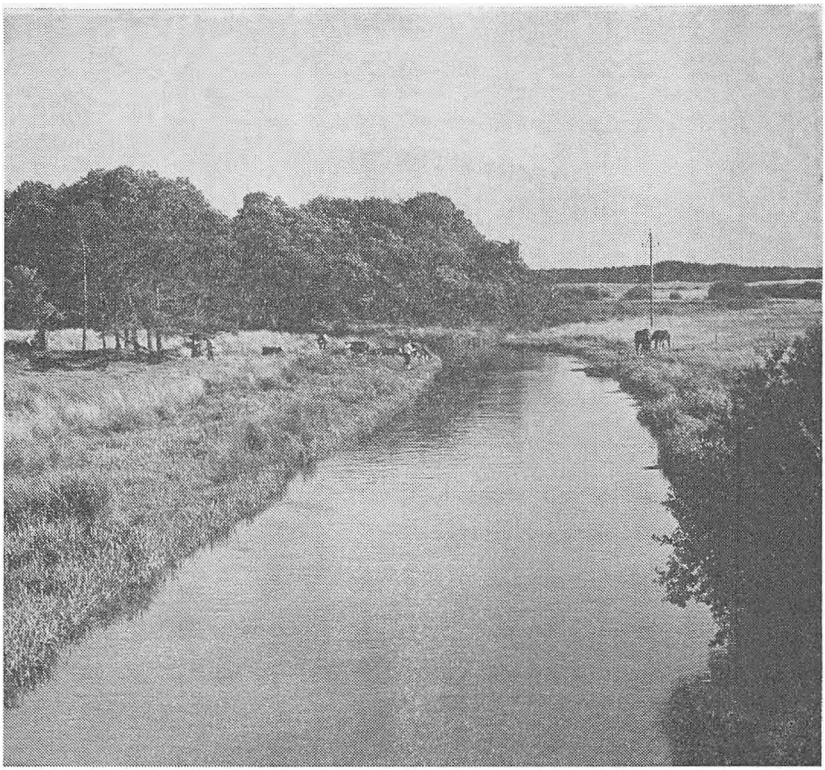

Mange lystfiskere har i tidens løb glædet sig over den idyl, som Karup å frembyder.

– Hvad for nogle?

– Æ Ørreder, svarede han – dem er der indda ret manne aw i den hæhr Aa.

– Hvad kaldes denne Aa, spurgte jeg.

– Vi kalder 'en for Karup Aa.

– Karup Aa! sagde jeg, er det virkelig Karup Aa?

– Ja, de vil de daa sejj, tee de er.

Karup Aa, den store Hedes mystiske Strøm, som jeg således uden at vide det her var kommen til at gøre Bekendtskab med paa dens egne æventyrlige Enemærker.

Fra nu af havde jeg ikke så meget min Opmærksomhed henvendt paa Fiskeriet som paa det mørke, hurtigt flydende Vand. Og

jeg holdt mig efterhaanden lidt tilbage for i det uendelige stille at lytte til Strømmens stundom hørlige Rislen og betragte dens slangebugtende Hvirvler, medens den ilede hen gennem Ørkenen.

De to fremadskridende var imidlertid ikke kommet ret langt fra mig, før min Kammerat raabte noget til mig, og hermed saa jeg den ærværdige Fisker træde ud af Vandet og med forsigtighed stige op ad den noget stejle Skraaning. Ved min Ankomst viste det sig, at han havde fanget en prægtig, vist nok hen ved halvanden Alen lang Laks, der nu laa og sprællede i Lyngen.

– De æ en stur jen, sagde den gamle med en glad Selvfølelse. – Der er mier, en tow ka' edh.

Da vi begge havde udtrykt vor Beundring og oprigtige Glæde ved dette Syn, tog han atter Fisken i Gliven, og med den over Skulderen skred han paany over Heden fulgt af os andre hen mod den fattige Kro. Her blev Fisken øjeblikkelig kogt, – eftersom man dog var i Besiddelse af saavel Ild som Vand – og nydt uden noget som helst andet Krydderi end Salt og med bart, meget surt Rugbrød dertil smagte denne herlige Fisk os saa godt, at jeg ikke ved nogensinde hverken før eller siden at have faaet et bedre Maaltid.«

Således lød den unge, rejsende forfatters beskrivelse af besøget på Hagebro kro for godt 122 år siden.

Meget er ændret siden denne unge mands oplevelser gjorde så levende et indtryk på ham, at de siden måtte lade sig nedfælde.

Ved Hagebro kro ser vi ikke de vilde, forrevne bakker som Thomas Lange omtaler. Hagebro kro er ej heller et lille, fattigt hus midt i ørkenen. Nu er kroen et fuldt moderne gæstgiveri med vor tids komfort og hver dag indstillet på at bespise og skænke for den vejfarende. Kroen er ikke ofte så øde som på denne dag omkring 1850.

Nogle ting har Hagebro trods sin nye skikkelse dog til fælles med den gamle Hagebro kro. Fisken kan stadig nydes, og landskabet vil endnu formå med sin styrke og skønhed at betage gæsten af i dag, og endeligt så modtages man nu som dengang af en værtinde, men modtagelsen er også blevet moderniseret og mere beredt på besøg end i formdums tider.

Nu har Hagebro kro gennem årene oparbejdet et landsomfat-

tende ry som en god kro og et godt madsted. Og er det ikke det samme, vi alle søger, og som de to unge rejsende søgte for 122 år siden. De søgte og fandt, vi vil stadig kunne gøre ligeså på Hagebro kro.

Havde en brand i 1940 ikke lagt Hagebro i aske, ja, så ville kroen her ved Karup å i 1975 have kunnet fejre sin uafbrudte 275 årrække af krohold her ved den jyske alhede, fortæller kroværtinden Kis Feldthaus Nielsen, der har haft ansvaret for landevejskroens drift siden 1963.

Filskov Kro

Den jyske hede med sine åbne vidder og sandede bakker, øde veje, der snoede sig gennem landskabet skabte Filskov Kro. En barsk og brydsom tilværelse var alt, hvad dette landskab bød sine indvånere. De brød hede og skabte agerland. Hedens veje var vanskelige at arbejde sig igennem for både folk og trækdyr. Snart rejste sig et naturligt krav og behov for en landevejskro i området.

I dag er Filskov vokset frem af heden og er blevet et ikke blot landskendt gæstgiveri, men også folk ude i verden har lært at sætte pris på fiskeriet i Omme å, den jyske natur og så naturligvis et behageligt ophold på Filskov Kro.

For 150 år siden kom gæsterne til fods til landevejskroen på den øde vejstrækning, eller med den skumplende dagvogn, eller trækkende med et par får til markedet.

Filskov Kro's gæster kommer i dag på en måde, der passer i det 20. århundrede, og som de ikke kommer til ret mange landevejskroer i Danmark. Kroen har fået egen landingsbane til mindre fly. Landevejen passerer lige foran kroens dør, så bilisterne kan raste på vej op gennem Jylland.

Filskov kro's nuværende bygning stammer fra 1905, men lokalerne har undergået en omfattende ændring siden den nuværende ejer Christian Østergaards fader den 5. maj 1905 genåbnede den nye kro under megen festivitas og champagneproppernes festlige knalden.

Kroens interiør minder ikke så meget om den gængse kro på landet, men mere om den veldrevne, søgte restaurant i byen.

I forbindelse med kroen er der nu etableret en bygning med hotelværelser. Gæsterne kan forfriske sig i swimming-pool efter en lang dags kørsel eller en anstrengende fisketur langs Omme å.

Folk kommer i dag langvejs fra for at bede i Filskov Kro. Kroen er de senere år vokset frem til en position, nær Billund flyveplads, der kan betegnes som et af de jyske kro-eventyr.

Vi skal tilbage til omkring 1850'erne for at finde oprindelsen til Østergaard-familiens overgang fra landmandsliv til kroliv.

Familien hed oprindelig Nielsen, og deres fædrenegård kaldtes Østergaarden. Den 5. maj 1853 fik Christen Nielsen ejendomsret til en del af Østergaards jord, hvor den første kro således blev bygget. Det var en lav stråtækt hvid bygning. I denne beskedne bygning drev man landbrug og gæstgiveri.

Den kgl. bevilling og privilegiet går tilbage til den oprindelige gamle kro under Frederik d. VII. Privilegiet blev fornyet i 1905.

Om starten af Filskov Kro fortælles meget pudsigt. De to brødre Christen og Anders var en dag ved at reparere et eller andet ved stråtaget på den fædrene gård.

Pludselig havde de til deres store overraskelse fundet en» skat« d. v. s. en lille hæklet pung. De to brødre har givet spærret øjnene godt op, for historien melder, at pungen indeholdt intet mindre end 400 Rdl.

Fundet blev omsat i byggeri. Gården Engesvang blev indrettet til kro med rejsestald, og man søgte bevilling, eller som det hed privilegium.

Af det første kgl. privilegiums bevis kan vi idag se en kopi på Filskov Kro. Originalen opbevares i Rigsarkivet.

Det tager dog nogle år før kroen kommer til at føre en normal, regelbunden tilværelse som landevejskro.

Krigen i 1864 får skylden herfor, men i 1865 lagde man ud og har gjort det med energi siden.

Andre har haft deres interesse i kroen. I efterladte papirer, der opbevares af den nuværende vært Chr. Østergaard, kan man læse, at Iver Jensen Moustgaard og brødrene Østergaard konkurrerede om kro-privilegiet.

I midten af forrige århundrede var man hist og her allerede igang med det trælsomme arbejde at bryde hedens jernhårde al og vende sandet til frugtbar agerjord. Som man sagde i en tid, hvor der blev dyrket hede op, så det forslog noget. Krofolkene på Filskov tog også del i dette arbejde.

Hededyrkningen havde rigtig taget fat efter krigen 1864, da vi mistede en god bid af landet til tyskerne. Dalgas' parole »– Hvad udad tabes skal indad vindes«, blev taget alvorligt her på Brandeegnen.

Kroen voksede støt takket være behovet for et vederkvægende pust på de sandede jyske landeveje, når man agede med dagvogn.

Om den jyske hedevej forbi Filskov Kro blev der sagt af Chr. Østergaards bedstemor: »Vejen var sådan, at man ikke kunne slide en sytråd over på et vognhjul fra Stilbjerg til Vejle«. Hastigt har man altså ikke formået at køre.

Kroen fik som så mange andre af vore kroer også lov til at holde høkeri. Det skete i 1888. Østergaard var som landbrug i stand til at levere smør og flæsk.

En gammel kontra-bog giver et indtryk af datidens prisniveau. Denne dags indkøb lød på:

1 pund svedsker	20	øre
4 pund kaffe	360	–
100 pund flormel	900	–
½ pund skrå	70	–
1 anker brændevin	605	–

(Et anker indeholdt 50 liter).

Kroen var for det meste henvist til at leve af de rejsende. På egnen var man ikke rige nok til at driste sig på kroen tidligt og silde. Den daglige kost for landmændene var på den tid mest grød, flæsk og kartofler.

Kroen har dog også haft mulighed for at byde på mere spændende retter. I en notesbog nævnes der specialiteter fra Filskov kros køkken. Vi læser om en særlig dejlig ribsvin og en solbærlikør.

For de mere lækkersultne var krokonen kapabel til at lave en god rombudding og til kaffen kunne fåes vandbakkelser.

En kro bliver aldrig en god kro uden en dygtig og flittig krokone hedder det. Meget rigtigt er der sikkert om den ting. Konerne måtte ofte tage det drøjeste arbejde. På Filskov ved vi, at konen på kroen startede sin arbejdsdag klokken 5 eller 6 om morgenen. Sengen fandt man så atter ved otte-tiden om aftenen. Kroen lukkede sin skænkestue klokken 22. Men det var pigens job at servere for de natteravne, der sad i slyngelstuen indtil da.

Undertiden kunne den landlige ro også blive brudt. I en erindring fra 1896 beskrives en sådan harmløs støj:

Kroens værtsfolk var gået til sengs. Pludselig blev der uro i skænkestuen og fra landevejen lød hyssen og råben. Krofolkene bevægede sig foruroliget ned fra soveværelset for at spore kilden til støjen. Gudskelov og tak, så var der ikke tale om stimænd og landevejsrøvere. Uroen skydtes blot nogle bønder og fårehandlere, der havde været til marked i Sdr. Omme eller Give. Nu ville de blot skylle halsen en sidste gang under den lange vandring tilbage til gårdene.

Har vi nævnt, at pengene var små omkring århundredskiftet. En kokkepige fik på kroen 15 kroner om måneden, kan vi læse i kroens papirer. Dog kan vi slutte, at det ikke har været den rene armod at drive kro. Christen Østergaard drev en driftig kro frem ved landevejen i Filskov. Omkring begyndelsen af 1900 må den have været ved at vokse ud over sine rammer. Den ældre kromand ville ikke mere drive den videre, men hans søn Thomas Østergaard ofrede en pæn sum på at bygge den nye krobygning, vi i dag ser. Thomas Østergaard er den kromand, hvorom man har bevaret flest træk omkring en særegen, dynamisk personlighed.

Filskov Kro's nye ejer var blot 24 år, da han i 1903 lod bygge. Megen skepsis fulgte hans initiativ. En dag stod kroen alligevel klar til de første gæster. Sommeren stod for døren og den 7. august indbød Thomas Østergaard til gilde for landsbyens beboere.

Moderen, gamle Mette, stod i kroens dør og bød gæsterne velkommen. I salen blev man budt på et glas stikkelsbærbrændevin. Musikken spillede op og dansen gik det meste af natten. Da morgenen gryede over Filskov nye kro, gik Thomas Østergaard ind i salen til de, der endnu holdt ud. Nu lod den 24-årige krovært champagnen springe. Kroen blev erklæret for åbnet. Man kunne i

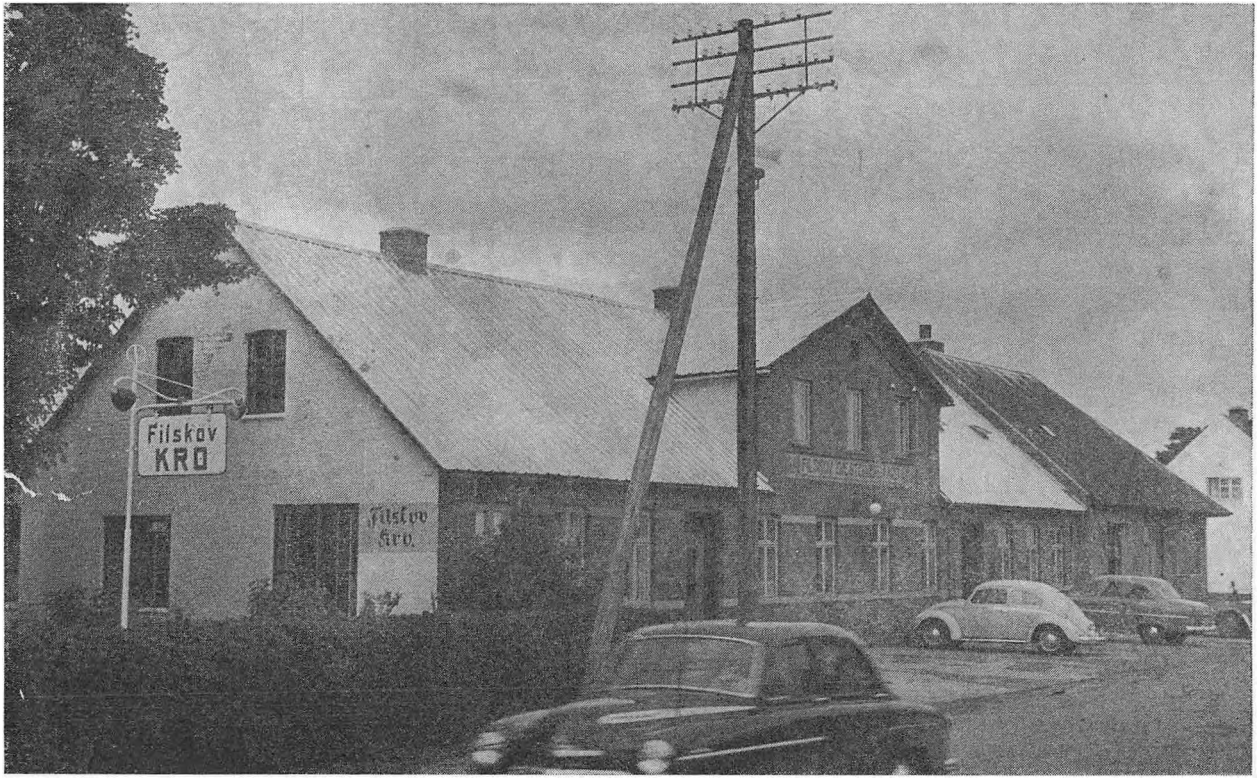

Filskov kro fik privilegiet i 1850'erne. Ligger ved Omme å, på landevejen mellem Skjern og Vejle og nordøst for Varde.

Filskov blot konstatere, at åbningen var sket med maner. Den generøse og storladne måde det skete på, kom til at gælde Thomas Østergaards liv som kromand.

I den nye kroejers første regnskaber finder vi poster, der fortæller lidt om udgifterne ved åbningsballet. Musikken spillede med fire mands besætning fra klokken 20 om aftenen til næste morgen klokken 6. Betalingen var på 8 kr. til deling blandt de fire musikere.

Desværre er der ikke bevaret meget fra den tid i den første gamle Filskov Kro. Først da Thomas Østergaard kom til i den nye, kan vi følge kroens liv i mange detaljer.

I et brev som sønnen Chr. Østergaard bevarer skrev Thomas Østergaard: »– Mit hjem skal være et hjem, hvor ikke alskens ukrudt kan trives. Men et hjem, hvor alle kan sidde og befinde sig godt«.

Det var en slags programerklæring, der kom til at gælde for hans drift af kro og hjem.

Thomas Østergard var, hvad vi i dag vil kalde en self-made mand. Faderen havde ry for at være påholdende. En af årsagerne kan måske findes i, at han måtte udrede en kautionsforpligtelse, han havde påtaget sig for et familiemedlem. Det kostede dyrt, og han blev bebrejdet meget, at han forringede arven.

Christen Nielsen Østergaard var således ikke meget for at støtte den unge, ambitiøse kromand. Piben fik først en anden lyd den dag, Thomas Østergaard tilfældigvis spurgte ham, om han kunne veksle en 500-krone seddel. Fra den dag var der ikke tvivl om sønnens økonomiske formåen, og den gamles pengekasse blev undertiden lokket på klem.

Priserne for traktement på Filskov Kro omkring 1903 var efter vor nutidige målestok beskedne. En prisliste er bevaret og vi ser her priserne:

1 snaps	10	øre
1 øl	15	–
1 Lysholmer	25	–
Caffepunch	10	–

1 glas gammel rom	15	øre
1 glas gammel cognac	15	–
1 skibsrom	35	–
1 Hennesy	40	–
1 hel alm. rom pr. indkøb	175	–
Caffe m/brød	25	–
Caffe u/brød	10	–

Portionssmørrebrød bestående af fire stykker:

1 stk. med steg, 1 med rullepølse, 1 med røget lammelår og 1 stykke med ost	25	øre
1 dansk bøf	65	–
½ kylling	125	–

Ved salg ud af huset kostede 1 hel snaps 25 øre, og en hel liter må man ofre 32 øre på.

Det er naturligt at omsætningen ikke kom til at lyde på astronomiske summer med de priser. I regnskabet for den første tid ser vi, fra den 7. august 1903:

Skjænket indtægt	22,20	kr.
8. august er salget	22,50	–

Den 9. august har der åbenbart fundet en ekstraordinær generalforsamling sted, for da er omsætningen helt oppe på 101,75 kr. Ved at se udgiftsposten finder vi samme dag anført: Udgifter til foredrag af afholdsmanden lærer N.Bloch: 8 kr. Ved månedens slutning viser indtægterne sig at være for hele august: 477,21 kr. Udgifterne var 402,74 kr. En måneds overskud var beskedent.

I septemberregnskabet får vi et indtryk af udgifterne ved kroholdet. En post fortæller at pigen Juliane får en dagløn på 1,50 kr. Korn hos mølleren koster 2,35 kr. Slagteren fra Grindsted skal have 15 kr. for kød. Et andet sted er pengene kommet ind, for her har Thomas Østergaard noteret: Jens betalt for klods 3,50 kr. Et interessant punkt rammer øjet, der skuer gennem regnskabet fra Filskov Kro's første tid: Emanuel har fået fæstepenge på 5 kr. og samme dag betales kommuneskat. Den er for kromanden den svimlende sum af 18 kr.

En kro må byde på underholdning betror en beskeden post os. Folkelæsning er anført til 1 kr.

Jo, det går støt fremad for den kgl. priviligerede landevejskro. Chr. Østergaard har i dag en kopi af kroens første bevilling hængende i en af de forreste krostuer. Her kan vi læse:

> Vi, Frederik den Syvende af Guds Naade Konge til Danmark, de Venders og Gothers, Hertug til Slesvig-Holsteen, Stormarn, Ditmarsken, Lauenborg gjøre vitterligt: At vi efter herom allerunderdanigst er gjort Ansøgning og Begjæring samt den der af Os elskelige Vor Amtmand over Veile Amt derover afgivne Erklæring have tilladt etc.

Egnens beboere og de vejfarende ønskede i sin tid en kro, da der var 2½ mil og ikke efter Uhrs Kro findes et eneste hus, siges det i en anbefaling, der ledsager anmodningen om kro-privilegiet.

Året efter Thomas Østergaard blev krovært fik han også overdraget hvervet som en slags postmester i Filskov. En højtidelig kontrakt er sluttet mellem Tarm Postkontor og Thomas Østergaard om Filskov Kro som brevsamlingssted. Kontrakten er dateret 1. januar 1904. Kromanden fik 225 kr. om året udbetalt med 56,25 kr. ved udgangen af hver fjerdingår. Lønnen forhøjedes dog i 1907 til 625 kr.

Dagvognen ankom med breve og aviser. Posten blev sorteret og fordelt på kroen. Postbude drog derefter til fods ud over mark og hede for at bringe breve til piger og mødre, der ventede nyt med hver sin grad af længsel.

På kirkegården, i den lille hvide marmorbog, der pryder Thomas Østergaards gravsted står: – Tak fra dine postbude.

Thomas Østergaard har været en god vært på mere end den vanlige måde. Hans søn kan fortælle, hvorledes han selv stod i døren bred og venlig iført sin hvide jakke for at modtage gæsterne.

Kroens ry er nået helt over til hovedstaden afslører et brev fra den 22. september 1914. Brevet kommer fra DSB's anlægsafdeling af nye statsbaner Gl. Kongevej 1. Afd.-Ingeniur Schierbeck. Kontoret skriver til Filskov Kro for at bestille smørrebrød, øl, snaps

og bitter. Det traktement skal følges af kaffe og wienerbrød. Man ønsker en pris mellem 1,50 og 1,75 pr. person.

Gæsterne skiftede stil og smag eftersom stadig flere fandt vejen om ad Filskov. I fakturaer fra denne tidlige periode kan vi følge priser om forbruget af de forskellige varer.

Den 11. maj 1914 har Peter Lyse's Vinhandel i Kolding leveret følgende varer:

12/1	hollandske bitter	12,00 kr.
6/2	Good Rich	4,05 –
3/2	D.O.M.	9,00 –
3/2	Hennesy	8,25 –
1	kasse	3,00 –
21	flasker	2,10 –
24	hylstre	0,48 –

Fakturaen fra J. J. Christensen's Kafferisteri i Kolding afslører kroens kaffeforbrug:

4	kg. Nicaragua 955	7,08 kr.
6	kg. Java Liberia 608	11,52 –
8	kg. Java 133	15,20 –
6	kg. Santos 615	9,60 –
6	kg. Rio 1469	9,60 –

Jo det var i disse gode gamle dage, hvor varer ikke kostede særlig meget og en rus kunne opnås for 10 øre. En gerrig bonde i Filskov benyttede sig dagligt af det, fortæller Chr. Østergaard. I de dage var det almindeligt, at på hvert bord stod en flaske snaps, rom og cognac. Bondemanden kom hver formiddag og bestilte en kaffepunch til 10 øre. Kakkekoppen blev stillet foran ham. Snapseflasken måtte af med et dygtigt kluk. Bonden smagte omhyggeligt på drikken. – Næh, sagde han smaskende: – Den er sandelig for tynd. Endnu et kluk måtte til. Nu var kaffepunchen rigtig nok blevet for stærk og måtte spæges lidt. Således fortsatte bonden, til han havde nået formiddagsrusen. Prisen blev aldrig mere end 10 øre.

Gamle Mette frydede gæsterne med flæskeæggekage »med eller uden skidt«, som det kaldtes. Det udtryk stammer fra en særlig lejlighed, hvor en gæst havde bestilt æggekage og tilladt sig at bemærke, at nu skulle der helst ikke være for meget skidt i den.

Da æggekagen var færdig, (konen lavede den altid selv) tog hun et rast tag med fjervingen og strøg hen over komfuret og med den ned i tallerkenen: – Nu kan du selv bestemme, hvor meget du vil have af det, oplyste hun den betuttede gæst.

Thomas' mor nævnes i erindringerne nok som den bedste krokone på Filskov i gamle dage, men Mette her fremhæves som den største slider.

Thomas Østergaard betød meget for sin by og egn. Kromanden fik adskillige tillidshverv. Han var med til at skaffe jernbanen til egnen i 1917. Østergaard sad i Midtjyllandsselskabet og var med i Grindsted slagteris bestyrelse og meget andet. Indtil 1948 havde Brande Bank kontor i kroen. Åbningstiden lå hver lørdag eftermiddag.

Filskov kromandens mange tillidshverv bragte ham ofte på rejse til København. Disse ture kom der til at stå gny om.

Thomas Østergaard mødte ved en lejlighed i København med en yderst pinefuld podagra. Lægen gav ham en indsprøjtning, men alligevel var han ikke i stand til at bære den sorte støvle. Thomas Østergaard var imidlertid ikke så let at tage besindelsen fra. Kromanden iførte sig en græsgrøn fløjlstøffel på den syge fod. Således udstyret med en statelig sort støvle på den ene fod og hjemmesutten på den anden begav han sig ud i byens selskabsliv.

Rygterne fortalte, at publikum lo noget i smug af den jyske kromand, da han trådte ind i restaurant Wivel i København. Kromanden rørte slige småting imidlertid ikke. I hans øjne var intet sted større end hans elskede Filskov Kro. Selv ministre fik besøg af kromanden med den grønne tøffel. Men det var jo mere forretningerne det gjaldt end farven på mandens fodbeklædning.

Thomas Østergaard fik bl. a. som synligt bevis for sin indsats med hensyn til jernbanen, den første udstedte billet til linien. Hans søn, Christian Østergaard, nuværende ejer af kroen, fik den sidste billet som udstedtes, inden banen blev nedlagt.

Den legendariske og dynamiske Thomas Østergaard døde i 1938.

Nogle år i forvejen var han blevet enkemand med syv børn. Umiddelbart inden sin død lod han sig vie til Kirstine Østergaard, der havde været husbestyrerinde på kroen. Hun skulle være stedmoder for hans efterladte børn, når han var borte. Kirstine var i mange år en dygtig og respekteret krokone på Filskov Kro. Hun har fået sat Thomas Østergaards sønner i vej. Flere af dem er gået restaurationsvejen. Sønnen Chr. Østergaard leder nu kroen, der kunne fejre sit 100 års jubilæum i 1953. Han har drevet Filskov Kro frem til det stade med internationalt ry, som kroen på heden har nået.

Norsminde Kro

Et besøg i Norsminde kro kan stemme sindets lyriske strenge til begejstrede toner. Den gamle bindingsværksbygning der ligger ved den tidligere så driftige lille fjordhavn er et billede på idyl. En landlig idyl, der taler direkte til sindet.

Norsminde kro har været et søgt gæstgiveri allerede langt tilbage i tiden. Blicher har bidraget til, at vi husker Norsminde kro ved at lade en »Troværdig Fortælling« med titlen »Firkløveret« foregå i Norsminde kro.

St. St. Blicher modtog inspiration til sin fortælling 1824. Den jyske digterpræst havde været på en af sine mange og kære ture med jagtbøssen. Jagten havde ved denne lejlighed fundet sted på Thunø. Selskabet bestod af Blichers Charon, nemlig færgemanden Jens Munk fra Lillemosegården ved Dyngby samt et par andre brave jagtkammerater.

En strid vestenstorm blæste op på jagtselskabets tur tilbage fra øen. Som så mange andre rejsende på den tid, hvor man færdedes med sejlbåde på Kattegat, måtte man søge land og ly i Norsminde. Smakken fra Kalundborg til Århus var ofte, når havet tvang fartøjet dertil, gæst i Norsminde beskyttende havn i fjordmundingen.

Jagtselskabet blev modtaget på kroen, og de våde trøjer blev hængt til tørre.

Blicher fik sammen med sine kammerater en oplevelse på kroen. En erindring de længe skulle bevare og hæge om.

Omegnens ungdom holdt bal på kroen. Jægerne blev naturlige deltagere i krostuernes muntre tummel.

Blicher skrev selv om denne oplevelse: Til et morsomt bal hører en smule forelskelse – i det mindste i een af de søde piger; kan man forliebe sig i to på en gang, er det så meget bedre, men og et sjældent held.

Blicher og hans venner forelskede sig i et par præstedøtre fra egnen. De hed Lise og Malene, men som en sand gentleman, har Blicher ikke udleveret os yderligere informationer, der kan nærmere stedfæste disse muntre møer fra ballet i Norsminde Kro.

På et par malerier i kroens lokaler er Blicher malt ved et af bordene i selskab med nogle personer. Fortællingerne på stedet vil lade vide, at Blicher her oplevede datidens professionelle hververe i funktion. Hververne havde fået et par naive bønder så godt som ind i kongens klæder. Om historien er sand eller blot en af de mange overleverede skal være usagt.

Men mangt og meget er hændt i og omkring den gamle kro i Norsminde.

Kroen kan føres tilbage til den 26. oktober 1751, hvor den første bevilling blev udstedt til etatsråd Constantin Charisius. Bevillingen gav ham ret til at holde kro og værtshus.

Med kro-bevillingen fulgte pligten til at vedligeholde broen over fjorden. Kysing fjord havde på den tid en indsnævring ved Norsminde, og en stor bro forbandt de to bredder. Norsminde lå nærmest på en ø. De nuværende enge, der omkranser egnen, var hav. Det gjorde det muligt at sejle bag om Norsminde og ned til Horsens fjord.

Bevillingen til at være kromand medførte også retten til at indkassere bropenge. Et gammelt bord i kroens slyngelstue vidner om broafgiftens indkassering. Det svære bord har ved bordenden en solid lille skuffe. En udskåret spalte tillader mønter at falde fra bordpladen lige ned i skuffen. Kromanden har altså kunnet sidde ved bordet og modtage bropenge ind gennem vinduet, når bønderne passerede.

Udgifterne til at vedligeholde broen har åbenbart ikke været til-

strækkelig sikret gennem almindeligt krohold. Constantin August Charisius må i 1771 sælge kroen som en forarmet mand. Ikke blot kroen, men en del af Kysing by blev solgt til Baron Christian Frederik Güldencrone, Vilhelmsborg og Moesgaard godser.

Det gik ikke baronen meget bedre i økonomisk henseende end forgængeren. Ved baronens død i 1788, han var da gesandt i Wien, måtte sønnen Frederik Julius, senere stiftsamtmand over Aarhus stift, overtage faderens fallitbo. Tidernes ugunst ramte også denne ejer af Norsminde kro. Krigen med englænderne og statsbankerotten slog ham helt ud. I 1822 måtte han erklære sig konkurs og godserne blev stillet på auktion. Moesgaard tilfaldt statskassen, medens Kysing overgik til selveje allerede i 1793. Kroen i Norsminde har F. J. Güldenkrone åbenbart været i stand til at beholde endnu en stund.

Forskellige bestyrere har siddet på Norsminde kro i disse år omkring århundredskiftet. Takket være folketællingerne er nogle navne fra denne periode bevaret for os. En af de mange kromænd har heddet Albert Hjort. Han har været der i 1787.

I 1801 får vi senere at vide, at kromanden nu er en Hans Bech. En af kromændene på den tid skilte sig ud fra mængden. Det er Jens Christian Kierulff. Kromanden blev kendt som krigshelt i kampen mod englænderne.

Vi ved om Kierulff, at han i 1806 giftede sig med Anne Marie Rasmusdatter født i Ebeltoft 1787, hende hører vi siden mere om.

Under krigen med englænderne var der langs Jyllands østkyst frivillig kystvagt. Vagter skulle følge de fjendtlige bevægelser på søen og forsvare kysterne ved eventuel landgang. Norsminde nød særligt britternes bevågenhed, da havnen var et anløbssted for mange, mindre handelsskibe. Ikke sjældent optrådte disse handelsskibe som kapere, hvilket har været en torn i øjet på de britiske kaptajner.

Kromanden fra Norsminde kro var befalingsmand for området, og overbefalingsmanden i Aarhus baron Gersdorff på Marselisborg satte pris på den dygtige soldat og leder af lokalmilitsen, Jens Christian Kierulff.

Norsminde var beskyttet af en skanse med to kanoner. Trods dette forsvar dristede englænderne sig alligevel til den 5. maj 1808

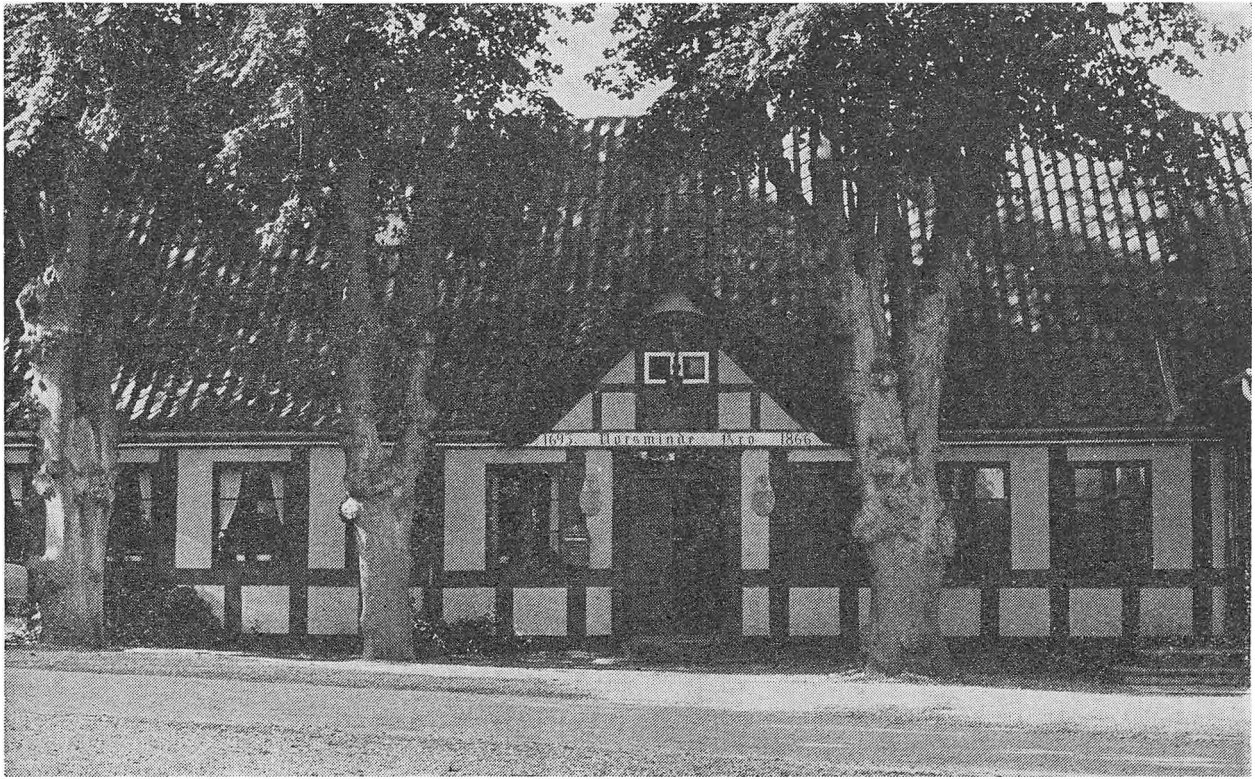

Norsminde kro fik bevilling 1751, men den ældste kro af dette navn stammer fra 1693. Ligger 12 km nordøst for Odder.

at forsøge en kapring. Omkring aften strøg en engelsk båd ind i Norsminde havn for at erobre en jagt fra Samsø, der lastede mursten. Fjenden havde i første omgang held med sig. De fik tag i jagten, og nu skulle den bugseres ud af havnen. Kierulff lod kanonerne synge af fuld hals. De drønende skud ramte deres mål. Englænderne satte jagten på grund og sejlede ud til det beskyttende krigsskib.

Begejstringen var naturligvis stor ikke mindst på stedet, men beretningen om krigslykken nåede helt til Århus.

Jens Chr. Kierulff blev indstillet til at modtage Dannebrogsmændenes Sølvkors. Han modtog æresbevisningen den 13. marts 1809 i Norsminde.

Kierulff overlevede imidlertid ikke de stolte bedrifter ret længe. Han døde blot 37 år gammel i 1811. Men han og krokonen Anne Marie nævnes som et populært ungt værtspar.

Enken fortsatte driften af kroen i Norsminde, men 4 år efter, kom der en ny mand i huset. Det var Rasmus Jensen fra Ask. Han antog senere sin fødebys navn. Det er ikke meget, vi ved om Norsminde Kro i den tid, hvor Rasmus Ask var kromand.

Tiderne har været strenge, for vi ved at Rasmus Ask beklagede sig over de høje afgifter, og de små indtægter bropassagen gav. Krigen og statsbankerotten havde ikke just givet folket noget at rutte med.

Anne Marie måtte i 1822 følge den anden mand til graven. Rasmus Ask blev blot 45 år.

Hidtil havde Norsminde kro været ejet af gehejmekonferentsråd Güldencrone til Vilhelmsborg, men hans økonomi var efterhånden også blevet noget anstrengt. Efter krigen med englænderne brød det helt sammen for gehejmekonrerentsråden. Kroen gik til auktion og blev solgt til en proprietær J. Jørgensen i Aarhus. Jørgensen var nu imidlertid blevet insolvent og kunne ikke skaffe midler til udbetalingen.

Norsminde kro kom atter under hammeren i 1823. Den 5. august bød forvalter Peder Andreas Møller højst. Han erhvervede kroen for 1620 Rdl. sedler og 460 Rdl. sølv. Med P. A. Møller gik kroen i 1823 fra hidtil at være i adeligt eje over til at være på borgerlige hænder.

Krodriften var en kamp for det daglige brød. Peder Andreas Møller måtte tage mangen en tørn med de Kysingbønder om bropengene.

Bønderne havde hidtil været vant til at gøre, som de ville og fandt for godt. Men Peder Andreas Møller var en stejl herre, der kendte sin ret. Han var ikke bange for at gå til myndighederne, såfremt nogen kom ham på tværs.

Den nye kroejer var ugift, da han kom til Norsminde fra forvalterposten på Skafføgård. På kroen gik den ungdommelige enke Anne Marie Rasmusdatter Theil, der nu havde fulgt to mænd til graven. Hun havde tre børn med Ask.

Anne Marie var vant til at styre kroen både ude og inde, så hun var en duelig medhjælp for Peder Andreas Møller. Og for tredie gang stod Anne Marie brud året efter i 1824.

Noget helt let arbejde var det ikke i starten for den nybagte kroejer at passe bro og kro. Bropengene var fastsat så tidlig som i 1773 ved kongelig beslutning. Ved flere lejligheder havde man forsøgt at få broafgiften sat i vejret. Men det var hidtil blevet nægtet.

Taksterne var på den tid:

1	Careth	6	skilling
1	Chaise	4	–
1	Postvogn	2	–
1	Bondevogn	2	–
1	Ridende Person	1	–
1	Hest	1	–
1	Koe	1	–
1	Quie	1	–
1	Stud	1	–
2	Faar	1	–
2	Sviin	1	–
1	Person gaaende	1	–

Bropengene skulle medgå til at holde broen i forsvarlig stand. P. A. Møller opdagede imidlertid hurtigt, at reparation af broen var en bekostelig affære. Møller søgte kongen om lov til at hæve

taksterne. Året efter indløb svaret, at han ikke kunne øge bropengene, men endog skulle slå et skilt op ved broen med priserne forsvarligt anført.

Året efter søgte kromanden om at blive fritaget for broen og de dermed forbundne pligter og indtægter. Majestæten tillod ej heller dette skridt. Hvorledes Møller har klaret problemet med broen og dens vedligeholdelse, melder historien intet om.

Trafikken på Norsminde havn øgedes stadig og gennem årene oparbejdedes der en driftig lille handelsplads. I kroen fik man tilladelse til at drive høkeri og sælge brændevin. Høkeriet blev nu aldrig det store aktiv for kroen, idet der opstod købmands- og handelshuse i Norsminde. Således etablerede den senere berømte købmand Hans Broge fra Århus en købmandsgård i Norsminde, og med denne købmand kunne høkeriet i kroen ikke konkurrere.

Vi er efterhånden nået frem til midten af 1850'erne. Vi træffer nu på et navn, der stadig er forbundet med Norsminde kro. Det er navnet Alrøe.

Peder Andreas Møller fik tilsyneladende ingen børn med Anne Marie. Den ene af de tre døtre krokonen fik med mand nummer to, Rasmus Ask, blev i 1855 gift med møllebygger Hans Sørensen Alrøe. Vielsen foregik i hjemmet, så vi har lov at tro, at kroen har været rammen om brylluppet.

Kort efter brylluppet overtog de nygifte driften af kroen. Krodynastiet Alrøe blev hermed etableret og eksisterer frem til vor tid.

Men de to unge slap ingenlunde let til deres nyerhvervede virksomhed; det fremgår af skøde og aftægtskontrakten, som er bevaret. I de to papirer kan vi læse betingelserne:

Skødet blev udstedt den 25. april 1855, og det er nok værd at læse:

»Jeg underskrevne Peter Andreas Møller sælger og skøder og overdrager herved fra mig og mine Arvinger til min Svigersøn Hans Sørensen Alrøe, Norsminde Krogaard med alle sammes Bygninger og underliggende Jorder, anført i den nye Matrikel under Nr. 19 for Hartkorn Ager og Eng: 1 Td. 0 Skp. 2 Alb., som jeg efter Skøde, læst 8. Januar 1825 og tvende sammenlagte Parceller paa Kysing Mark, nenmlig Matr. Nr. 2 b 2 Skp. 1 Fdk. 2½ Alb, og Matr. Nr. 6 b 3Skp. 1 Fdk. ¼ Alb., som jeg ejer efter Skøde 25. November 1837. Hele Besætningen følger, Inventarium, Avleredskaber, Ind- og Udboe af enhver Slags, ligesom jeg og-

saa overdrager Køberen den mig efter kgl. Bevilling af 27. Marts 1829 tilkommende Ret til at hæve Betaling af de Skibe eller Fartøjer, der benytter Bolværket og Ladebroen ved Norsminde Kro. Saa overdrages ogsaa Kjøberen Ret til at hæve de Indtægter af Skibe, som er tillagte Norsmindeejere for et Søemærke paa Caløen efter Admiralitets- og Kommisariats Kollegiets Skrivelse af 11. Juni 1801. Desuden overdrager jeg Køberen Ret til Krohold, hvorpaa han har at søge Bevilling, og med Hensyn til den saakaldte Noersminde Broe, indtræder han i mine Rettigheder og Forpligtelser. – Og da Kjøberen har berigtiget den accorderede Kjøbesum 5000 Rdl. Rigsmønt, dels contant, dels ved udstedte Forskrivninger, saa skal da ovennævnte Ejendomme i et og alt saaledes som jeg har ejet og besiddet samme fra i Dag af tilhøre Kjøberen fri og frelst for hver Mands Tiltale.

Norsminde Kro 25. April 1855. P. Møller«.

Foruden skødet blev der skrevet aftægtskontrakt for de gamle, og den var meget kras, hvis den skulle overholdes til punkt og prikke.

Svigersønnen H. S. Alrøe skal forpligte sig til at give P. A. Møller og Hustru Ane Marie Rasmusdatter en Aftægt. Der skal bygges et nyt bekvemt Hus med en to Fags Stue, Sovekammer, Spisekammer og Køkken samt et Brændselsrum. Det maa bygges forsvarligt i alle Maader med fornødent Loft, Fjellegulv, Vinduer, Døre, Skorsten og Kakkelovn. Desuden Ret til 2 Skp. Jord, som Gaardens Ejer skal behandle og dyrke og vedligeholdes af Kjøberen. Opholdsfolkene skal have 8 Td. Rug, 8 Td. Byg, 2 Td. Malt, 4 Td. Kartofler, et slagtet Svin af 10 Lispund, 4 Td. Smør, 4 Lispund Ost, 6 Ol Æg og 4 Gjæs. Disse Varer skal være gode, sunde og forsvarlige. Dagliv leveres fra 1. Maj til 1. Nov. 6 Potter nymalket Mælk, 1 Pægl Fløde og fra 1. Nov. til 1. Maj 4 Potter Mælk og 1 Pægl Fløde dgl. Endvidere skal betales Aftægtsfolkene aarlig 30 Rdl. i Penge. Desuden maa de af Gaardens Besætning udtage tvende Faar og disse med Yngel er Ejeren forpligtet til at fodre, græsse og røgte forsvarlig. Ildebrændsel 10 Læs gode Klynetørv, 1 Favn storkløvet Brænde, alt indsat i Brændehuset. Ejeren skal besørge deres Linned vasket, samt i Sygdomstilfælde sørge for Lægehjælp og Medicin, samt naar de forlanger det en flink og anstændig Pige til deres udelukkende Pleje og koste og lønne hende. Ligeledes sørger Ejeren for Kjørsel til og fra Kirke og ved Dødsfald en efter Skik og Brug anstændig Begravelse.

Aftægten er anslaaet til 200 Rdl. aarlig, i 5 Aar 1000 Rdl.

Norsminde Kro, 25. April 1885.

Som Yder: *H. S. Alrøe.* Som Nyder tillige paa min Kones Vegne: *P. Møller.*

Var aftægten hård, så blev den til gengæld af relativ kort varighed. Peder Andreas Møller levede kun godt 3 år på aftægt. Anne Marie fulgte ham blot 2 år senere, men da havde hun også overlevet tre kromænd på Norsminde kro, siden hun som ung og nygift fulgte Jens Chr. Kierulff ind i kroen i 1806.

De nye krofolk Karen Marie og Hans Sørensen Alrøe kom til at opleve strenge tider på Norsminde kro. Krigen i 1864 bragte fjenden, tyskerne til Norsminde. Disse ubudne gæster var ikke altid lige hyggelige for kroen. Tiltrukket af krokøkkenets gode ry, gæstede mangen en soldat kroen. På Odder museum kan man se en liste, hvor den danske regering også på det tidspunkt måtte betale for tyskernes fortæring under deres gæsteoptræden i Danmark.

Alrøe var møllebygger af profession. Han har således været i stand til selv at forestå byggeriet, og han byggede den krobygning der står i Norsminde i dag. Det skete i 1866, men de senere arvtagere har føjet meget til, og i dag er der aldeles udmærkede lokaliteter på kroen. Der findes sale og rum, som man ikke ved første blik, når man står ude på landevejen, vil tro den lille gule bindingsværks-kro kan indeholde.

Alrøe drev mest Norsminde kro ved hjælp af konen. Selv var han ikke særlig egnet som kromand. I nogle år blev kroen forpagtet ud for siden helt at lukke i 1888.

Nu skulle der gå en lang årrække, hvor Norsminde kro gled ud af historien, men familien Alrøe beholdt bygningerne og landbruget, der altid har været drevet i forbindelse med kroen.

Hans Sørensen Alrøe fik fem børn med to koner. Den ene af sønnerne Hans Waldemar Alrøe drev faderens fabrikantvirksomhed videre. H. W. Alrøe var en opfindsom natur. F. eks. opfandt han en tærsker, hvormed man kunne tærske langhalm rent for utøj. Det havde i mange år sin fordel, idet halmen bevaredes længere i stråtagene. Hans kunstneriske åre kan den dag i dag spores rundt om i kroen og i krohaven. Vi finder lige uden for kroens vinduer en pudsig blomsterkumme med elefanter. Den kan rotere og var H. W. Alrøes pudsige forsøg på at narre Vorherre. Hans studenternelliker ville blot gro til en side. Hvis man nu laver en roterende kumme, så må blomsterne da blive så forvirrede, at de gror hele vejen rundt, mente han. Det blev gjort og gik fint.

Kroens nedgangsperiode skyldtes i 1880 utvivlsomt jernbanernes opdukken. Banen Hads-Ning Jernbane blev færdig i 1884, og en stadig voksende del af handelen gik uden om Norsminde.

Møllebyggeren H. S. Alrøe var med til at bygge afvandingsmøller, der skulle udtørre fjorden og engene, hvilket også var med til at mindske trafikken på Norsminde. Men det tænkte han vel ikke på, da han fik arbejdet.

Hans Waldemar Alrøe havde foruden den kunstneriske og skabende åre, således også evnen til at se frem i tiden. Det skyldtes hans fremsyn, at Norsminde kro genåbnedes i 1931. Han mente, at de nu hastigt opdukkende badesteder ville skabe nye muligheder for kroen. Og det viste sig, at H. W. Alrøe havde ret.

I dag er det Hage Sneborg Alrøe, der har kroen og har båret dens ry stadig mere frem.

Norsminde kro fascinerer på mange måder den besøgende. Det er ikke blot den skønne gamle bygning. Atmosfæren inden døre er også med til at bibringe en fornemmelsen af fortid, og på en måde skabe en linie tilbage i tiden.

Når man er bænket i slyngelstuen med det måske 300 hundrede år gamle bord med pengeskuffen, kan man se det tidligere tårnur fra godset Moesgaard. Nu er det endt som standur i krostuen. Dog kan det blot gå en halv time ad gangen. Lodderne har ikke line nok i den lavloftede krostue.

En kompasrose lyser op i slyngelstuens loft. Det var møllebyggeren og kromanden H. S. Alrøe, der i 1866 troede, at han bedre kunne fastholde skipperne, hvis de kunne følge vindens bevægelse, mens de nød en kaffepunch. Han glemte imidlertid, at datidens skippere regnede med deres egen vindpose og aldrig med andres. Kompasrosen formåede således ikke at sælge flere dramme.

I andre af kroens rum finder vi forskellige antikviteter, der er indsamlet af de forskellige ejere. Moesgaard gods har leveret malerier af Frederik den 6., malt af Jens Juel.

Flere Blicher-billeder er malt af maleren Heibøll fra Vejle.

Tidligere trak de stegte ål mange til Norsminde Kro. Det kan de stadig gøre, selv om fjorden ikke er i stand til at levere så mange som tidligere.

Men bortset fra ålene, så er Norsminde kro nok et besøg værd. Om ikke for andet, så for at opleve den landskabelige skønhed og charmen på turen til Norsminde. Selve kroen er i sig selv et besøg værd for at indfange de gamle krostuers hyggelige og historiske atmosfære.

Tiden står ingenlunde stille, når man gæster kroen. Man vil altid kunne fornemme, at herfra er udgået aktiviteter gennem tiderne.

I perioden fra 1888 og frem til 1931 var der både landbrug og bageri på kroen. Brødvognen udgik herfra til egnens beboere, ligesom fabrikanten lavede sine snille konstruktioner og kunstneriske rariteter i krohaven.

Var jernbanerne med til at lukke kroen for en tid, så har bilismen nu været med til at give kroen en fortjent renæssance.

Krybily Kro

For blot få år siden lå den gamle landevejskro Krybily kro på en af landets mest trafikerede bakketoppe oven for Gudsø Vig. Fra kroen er der udsigt til indsejlingen af Kolding fjord og mod syd ned gennem Lillebælt. Udsigten til det stykke typisk dansk natur, der breder sig ud for krogæstens blik, skæmmes nu i det fjerne. Som en stor kubistisk tempelruin ligger Skærbækværket osende med sin samfundsnødvendige kraft. Efter solnedgang stråler værket lysende ud over det før så upåvirkede landskab.

Den nye motorvej, der sniger sig gennem landet fra øst til vest, har nu fjernet en del af den tidligere så intense trafik på hovedvej 10 forbi Krybily kro. Som et hvidt snit skærer autostradaen sig gennem landskabet og accellererer menneskets jag frem mod: ja, Gud ved hvad?

Tidligere rastede de store køle- og lastbiler hyppigt ved Krybily kro. Facaden var ofte dækket af disse landevejens mastodonter. Men de fyldte mere op på parkeringspladsen end de fyldte kroens kasse. Det er dog et af de typiske tegn, som enhver Frankrigs-rejsende lærer at tage bestik efter: hvor lastbilerne raster, der er maden god, rigelig og billig. Sådan også på Krybily kro, hvor i dag anden generation af den kendte jyske kroslægt Nikolajsen hersker.

Mogens Nikolajsen overtog Krybily efter sin fader i 1969. Faderen kom til kroen i 1952 og afsluttede ved sin død vel den æra,

hvor den typiske gamle, danske kromand satte sit præg på stedets og stuernes atmosfære.

Kroerne kræver i de nye tider også nye værdinormer. Kromanden må i dag forene mange egenskaber i sine bestræbelser på at overleve i en vanskelig tid. Det er nu den daglige erkendelse for Mogens Nikolajsen.

Da kromand Nikolajsen i 1952 overtog Krybily Kro havde den været præget af de vanskelige tider under og efter anden verdenskrig.

Et stort stykke arbejde forestod med at bringe kroen tilbage til de levendes tal. Egnens beboere var vel gennem tiden blevet lidt fremmedgjort i forhold til kroen. Nu gjaldt det om atter at skabe det gode forhold, der helt naturligt gør kroen til rammen om mange af landbefolkningens samlende aktiviteter.

Et valgmøde skabte den store chance for Nikolajsen, fortælles det på egnen. Politiske møder kan vel til alle tider skabe behov for en hjertestyrkning, når de endelig er nået frem til den længe ventede afslutning. Alt imens nu egnens befolkning ligesom sad og fordøjede de mange postulater og løfter og samlede sig til at forlade mødet, så skabte Nikolajsen den forløsende situation.

– Giv gæsterne en cigar og damerne et lille glas at styrke sig på, sagde han til personalet. Cigarkassen gik omkring, og damerne fik til deres store undren et glas. Se, det var en helt uvant situation for egnens beboere at blive budt på en genstand på kroen, hvor man normalt skulle betale for alt.

Dette træk skabte en så positiv stemning over for den nye kromand, at egnens befolkning meget hurtigt begyndte at finde tilbage til Krybily kro og stadig kommer, når der skal festes.

Nu skal man ikke tro, de nye motorveje helt har taget livet af kroen, der er kommet til at ligge bag den store trafikåre. Stadig flere mennesker foretrækker at lægge turen om ad de mere rolige veje for ligesom bedre at kunne trække vejret. Og hvad er så mere naturligt end at lade hestekræfterne bede ved de idylliske landevejskroer, således også ved Krybily kro.

I 1935 skabte den nye Lillebæltsbro en opblomstringsperiode for den gamle kgl. priviligerede landevejskro. Femogtredive år senere har endnu en bro over Lillebælt skabt en ny situation for kro-

Krybily kro fik privilegiet 1737. Ligger på hovedvej A1, 12 km fra Fredericia mellem Lillebæltsbroen og Kolding.

en. Historien udspilledes således bogstaveligt talt for vinduerne af Krybily igennem århundreder.

Krybily hed oprindeligt Hesthauge Kro indtil den daværende Christian den 6. siges at have givet kroen såvel bevilling som navn. Kongen passerede kroen på vej mod Koldinghus slot. Karossehestene havde aset sig gennem de plørede veje op over bakkerne ved Gudsø Vig. En kraftig augustbyge havde gjort de opkørte veje til et ufremkommeligt morads for folk og fæ. Idet nu majestæten passerer Hesthauge Kro ser han nogle høstfolk, der havde tiltusket sik en smule ly ved avlsgårdens lade. – Lad os krybe i ly her, foreslog majestæten nådigt sine køresvende, og dette har siden skaffet kroen sit navn: Krybily Kro.

Kroen er oprindeligt udstykket fra godset Søholm, der har ligget ikke så fjernt fra den nuværende kro.

En fæster på Søholmgård, Frederik Christian Bredahl, ansøgte i 1732 om, at svogeren Jens Lydum måtte overtage to af gårdens tolv tønder gammelt hartkorn tillige med det derpå ved landevejen nybyggede fem fags hus. Det blev bevilget: »Da Kgl. Majestæt herved intet taber, men mere profiterer foruden to familier vorder selvhjulpne« hedder det i datidens sprog.

Søholmgård tilhørte oprindeligt Ribe Bispestol, men ved reformationen tilfaldt den kronen.

I 1547 havde Else Thott, der var enke efter Claus Krummedige, godset i len. Claus Krummedige er nævnt i historien som lensmand på Høneborg Slot, der var beliggende ved Hakenør ud mod Lillebælt. Der drejer en vej fra hovedvej 10 ikke langt fra Krybily kro. Man drejer til højre, såfremt man kommer vest fra, og fra øst ser man skiltet i vejbanens venstre side.

Det var på Høneborg Slot, den tidligere kongeborg, at den navnkundige Christian den Anden fik sit livs problem. Johannes V. Jensen har i Kongens Fald uovertruffet beskrevet monarkens dilemma. Christian den Anden havde modtaget adelens opsigelsesbrev og lod sig færge mellem Høneborg og Middelfart adskillige gange.

Høneborg blev ødelagt under grevens fejde og igen under trediveårskrigen, da fremmede tropper huserede på egnen og givet har

ladet sig traktere på bøndernes bekostning. De fremmede tropper stod under den berømte Wallensteins overkommando.

Ved Else Thotts død i 1550 kom Søholm under Koldinghus Slot. Først i 1577 kom der en lensmand til Søholm. Det var Claus Hønborg, hvis kone i 1588 fik kongelig ordre på at holde logementer og gemakker, som kongen havde ladet bygge der, i orden. Det hørte ligeså med til hendes pligter at sørge for godt forråd, så kongen kunne få, hvad som godt var behørigt, når han kom did.

I 1662 har Søholm ligget øde i en årrække, for den blev nu udlagt til major Ulrik V. Dewitz og indgik i ryttergodset under Koldinghus Slot. Således var egnen under militær regimente lige frem til 1766, hvor kronen solgte Søholm til Ivar Hansen for den nette sum af 2332 Rigsdaler.

Christian den Fjerde, hin byggeglade drot, havde planer for egnen. Projekter der nemt kunne have skabt en hel anden udvikling omkring Krybily kro og måske Kolding by.

I 1629 fremlagde Chr. d. IV. planer om at flytte Koldinghus og Kolding by, som ligger »tvært ud fra Høneborg Kirke (Taulov Kirke formentlig) til Hovens Odde«. Året efter ville kongen skabe en fæstning ved »Emmenæs« vest for Skærbæk, nedenfor Krybily kro.

Fra den glorværdige tid omkring Høneborg er der blot nogle teglstensbrokker ved det gamle voldsted. Brokker der viser, at her har sandsynligvis ligget bygninger i tilslutning til slottet. Man har gjort fund på stedet, bl. a. har man fremdraget en del mønter fra Erik Klippings og Erik af Pommers tid.

Tilbage til Krybily. Bredahls svoger, Jens Lydum, søgte og fik kgl. bevilling til at drive kro. Rentekammeret bevilgede ham tilladelsen den 21. marts 1737. Dokumentet ligger i Rigsarkivet, idet dokumentet er blevet tilbageleveret ved en senere bevilling.

I den kgl. bevilling hedder det: »Det tillades Jens Lydum at det sted, han bebor ved Hesthauge at holde et kro- eller værtshus og de rejsende, såvel som andre med behørende logementer samt spise og drikkevarer til nødtørftighed og for en billig betaling der sammesteds at betjene. Dog at han ingenlunde understår sig der at brygge øl og brændevin, men skal være tilforpligtet de forholdene varer udi nærmeste købstad sig at tilhandle og endvidere holde sig

de om krohold udgangne forordninger efterrettelig mod privilegiets fortabelse, så kroet ikke til noget fylderi for bonden eller anden vorder misbrugt«.

Krybily blev dermed en fast institution på landevejen mellem Kolding, Fredericia og Snoghøj.

Vi kan følge nogle af Jens Lydums efterfølgere. De blev krofæstere og kroejere. Al statsejendom på egnen overgik nemlig i 1765 til privateje og krofolkene løste efter tur deres bevillinger. I 1747 har vi Anders Thomsen som vært på Krybily. Han følges i 1761 af Knud Jensen, i 1787 får vi Mads Nielsen, der afløses af Niels Madsen i 1808.

Madsen er den første krovært, der får bevilling til selv at brygge øl. Men samtidig bestemtes det i hans bevilling, at kroen skulle nedlægges, om vejen forbi ikke længere blev alfarvej imellem de to købstæder. Og vejen blev virkelig lagt om. Før løb den fra Gudsø Vig langs hegnet, der gør skel mellem Krybily og Studsdal mark og videre med markskellet mod Børup til der, hvor den »gamle landevej« bugter sig. Men de lige linier, hvorefter den ny landevej blev trukket, skærer hinanden udfor Krybily.

Perioden omkring 1864 lader atter historiens larm tordne omkring bakkerne ved Gudsø Vig og dermed Krybily kro.

De danske tropper måtte trække sig tilbage gennem Sønderjylland og op gennem Jylland skarpt forfulgt af den indtrængende fjende.

Kaptajn Daue fra en dansk hærafdeling stod i morgendæmringen ved Krybily kro. Han måtte konstatere, at Preusserne rykkede frem fra Gudsø langs landevejen til Oddersted. Fra Krybily avlsgård og have gav de danske skyttekæder ild mod den fremrykkende fjende. Men danskerne måtte vige for den fremmede overmagt.

Femten år tidligere nemlig fra den 3. og til 5. juli 1849 fandt der heftige kampe sted mellem danskerne og slesvig-holstenerne ved Krybily. Danskerne trak sig tilbage til fæstningsbyen Fredericia, hvorfra de 6. juli gjorde udfald om morgenen under General Rye. Dengang vandt danskerne.

Senere har Krybily været udsat for angreb af mindre militær art, hedder det i et skrift på kroens væg, men nok så farlige for dens beståen.

I 1945 brændte den gamle kørestald med det i privilegiet krævede »bos«værelse til landevejens farende svende. Nu bygges i stedet en ny restaurant i gammel stil. Den var klar til brug i foråret 1972.

Den gamle herregårds hestehave er stadig bevaret som krohave til Krybily. Avlsgården blev solgt fra i 1929, men drives stadig som nabogård til kroen.

Ejeren af avlsgården overtog denne i 1929 og kan stadig erindre kroens ejere fra dette århundrede. Fra 1915 til 1920 var ejeren en Niels Høj. Han afløstes af Handrup, der solgte i 1929 til Ejlerskov. Han solgte gården fra og havde kun kroen i kort tid. Omtrent samme år solgte Ejlerskov Krybily til en apoteker Nyholm, der foretrak at ombytte pillerne med de »små sorte«. Nyholm betegnes i dag som en af de sidste rigtig gammeldags kromænd, der stod i døren med sin lange pibe og tog mod gæsterne. Nyholm afløstes af Fog, der havde sejlet som hovmester, men byttede kabyssen om med kroen for nogle år. Han ejede Krybily frem til 1952, hvor Nikolajsen kommer til, og det er nu anden generation af denne slægt, der hersker på Krybily. Da den nuværende ejer er ung, bliver den jo nok der mange år endnu.

Den gamle Grænsekro

Den gamle Grænsekro ved hovedvej 10, ca. 12 km syd for Kolding og lidt nord for Christiansfeldt, kender de fleste danskere. Billedet af den gamle kro er uløseligt forbundet med Sønderjyllands genforening med Danmark i 1920.

Christian d. 10. steg op på den hvide hest og red, ledsaget af kronprins Frederik og prins Knud, over den hidtidige grænse under befolkningens glædesjubel.

Den hvide hest er efter overleveringerne ikke helt ægte i farven. Man havde i dagens anledning været nødsaget til at pynte lidt på naturen for at få den rigtige symbolik frem. Men var farven ikke helt ægte, så var til gengæld den sønderjyske glæde over at vende tilbage til Danmark uforfalsket og ren.

I de triste år, hvor den dansk-tyske grænse var draget ved Kongeåen, tjente Den gamle Grænsekro som dansk toldsted. Adskillige billeder både på kroen og på museer er bevaret, og viser de danske toldere samt de stolte gendarmer med deres stærkt svungne snurbarter vogtende deres grænsepost.

Døren ind til toldstedets kontor er ikke bevaret i dag. I stedet har man lavet et vindue. Det er nu vinduet nærmest kroens hovedindgang til venstre for denne.

Lokalet, hvor tolderne holdt til, tjener i dag et mere venligt formål. Nu fyldes det hyppigt af turister på vej mod nord eller syd.

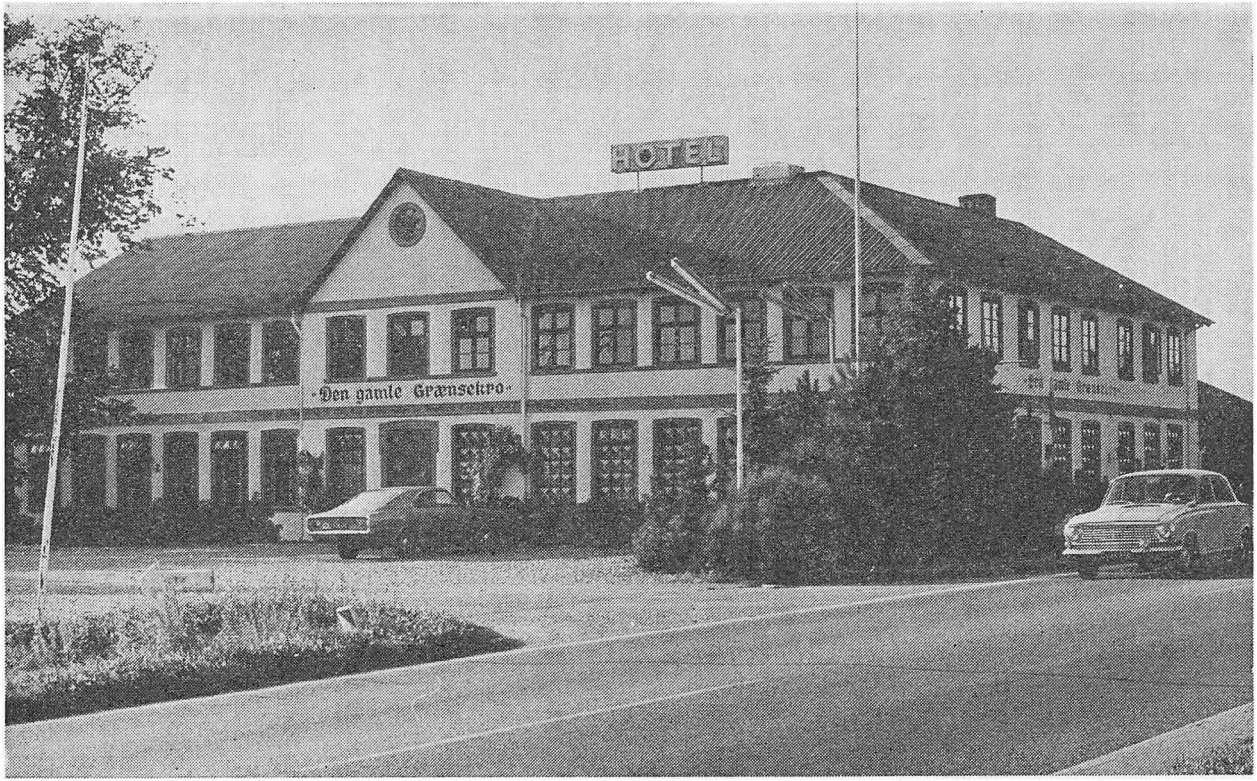

Den gamle Grænsekro hed før Høkelbjerg, fik privilegiet 1660. Ligger ca. 12 km syd for Kolding og nord for Christiansfeld.

Den gamle Grænsekro hed oprindeligt Frederikshøj, men den nuværende ejer Jean Andersen ændrede navnet, da han overtog kroen i 1960. Navnet Frederikshøj sagde ikke de fleste så meget. Derimod kender mange rundt om i landet kroen bedre, som kroen ved den gamle grænse.

Går vi tilbage i historien, så finder vi hverken navnet Grænsekro eller Frederikshøj. Kroen hed dengang Høkelbjerg efter en nærliggende bakke. Navnet på det tyske toldsted fra 1864 til 1920 var Høkelbjerg.

Den oprindelige kro lå ca. 300 meter længere østlig end Grænsekroen idag er beliggende. Den oprindelige gamle kongevej mod syd trak sine spor ned gennem landet forbi datidens Høkelbjerg Kro.

Høkelbjerg erhvervede sine kongelige privilegier under Frederik den Tredie i 1660 og bevarede dem næsten uændrede frem til 1854.

Slægterne Vilson og Callesen er knyttet til kroen op gennem tiderne lige til Jean Andersen i 1960 overtog kroen og ændrede og moderniserede kroen.

Amtsvejvæsenet stillede sig hindrende i vejen for at kroens gamle rejsestald kunne opbygges som krolokale efter stormskade. Stalden lå helt ud til kanten af den trafikerede hovedvej 10. Den stigende trafikintensitet ville gøre det farligt at have kroens lokaliteter så tæt på vejen, mente man. Altså blev stalden revet ned. Dermed forsvandt også de gamle »bosse-værelser«, som de farende svende havde en hævd på.

Kroen Frederikshøj flyttede til sin nuværnede beliggenhed omkring 1850. Tidligere lå kroen ved sognets gamle tingsted. En mindesten viser i dag stedet for dette tingsted. Frederikshøj blev skadet ved en brand i 1896 og undergik en række forandringer fra det byggeri, der fandt sted i midten af forrige århundrede.

Muligvis har kroens ejere og bygmestre hentet sten fra de tidligere bygninger. Sten der har ført en omtumlet tilværelse. Kroens ejer Jean Andersen fortæller, at man på stedet hævder, at stenrester stammer fra Koldinghus Slotsruin. Det skal bl. a. have vist sig, da

man for få år siden byggede køkkenet på den gamle Grænsekro's område. Her fandt man en række kvadersten, der stærkt minder om sten, der i dag findes på Koldinghus.

Kroens gamle have har været rammen om nationale møder. I de år, hvor Sønderjylland var under tysk regime, hændte det ofte, at man forbød sønderjyderne at samles til deres egne møder. Sønderjyderne fandt imidlertid snart på råd mod den politik. I flok og følge drog de over grænsen mod nord for at samles i krohaven ved Frederikshøj. Her kunne man så holde sine møder fri for den tyske ørns blikke.

At folket næsten til alle tider har holdt til her på dette sted er i foråret blevet yderligere bevist. Arkæologer fra Aarhus Universitet har gjort fund, der påviser mennesker adskillige tusind år tidligere, end vi hidtil har regnet med. Det vil sige omkring den tid, hvor Neanderthalmanden huserede længere mod syd.

Arkæologerne boede iøvrigt på kroen, medens de arbejdede på denne interessante udgravning.

Mange minder knytter sig naturligt til Den gamle Grænsekro fra den tid, hvor den var toldsted. Et af de minder, som bevares i dag, er en servitut. Toldvæsenet har ret til at benytte kroen som toldsted, såfremt det skulle blive påkrævet endnu en gang.

Iøvrigt knytter der sig en pudsig anekdote til kroen i forbindelse med grænsedragningen i 1864. Grænsen gik tværs over landet næsten trukket efter en lineal. Blot ikke omkring Den gamle Grænsekro. Her slog grænsen et slag mod syd, så kroen alligevel kom til at ligge i Danmark.

Overleveringerne vil nu vide, at den daværende kromand fik drukket grænsekommissionen, der fastlagde grænsen, så meget på pelsen, at svinget mod syd kom i stand.

Som de fleste kroer har også Den gamle Grænsekro haft landbrug knyttet til gæstgiveriet. Men som udviklingen er skredet frem, har hver forretning for sig krævet sin mand fuldt ud. Så for nogle år siden bortforpagtede Jean Andersen kroens landbrug.

Sommeren er naturligt den store tid også for Grænsekroen. Turisterne jager i hobetal forbi på hovedvej 10 mod syd og nord.

Jean Andersen arbejder hovedsageligt med turistgrupper, der pauserer i kroidyl på vej mod nye feriemål. Uden for den store feriesæson er det så selskaberne, der samles på kroen fra nær og fjern.

Om få år vil det kommende motorvejsbyggeri også drage en del af trafikken bort fra hovedvej 10, og dermed skabe en ny situation for endnu en af vore gamle historiske kroer og for et kulturminde. Nye veje skal så betrædes i denne stræben for at overleve som kro og forretningsmand.

Agerskov Kro

Kro og kirke er to institutioner, der trods modstridende interesser altid har medvirket til at samle landsbyens beboere. Således også i landsbyen Agerskov i hjertet af Sønderjylland. Kirken har stået næsten urørt i århundreder, medens kroen i den anden ende af byen stadig følger med tiden og formåer at samle fulde huse, når værten indbyder til det kolde bord og kroballer.

Agerskov sogn hævder at være det mest dansksindede sogn gennem tidernes omskiften. Befolkningen roser sig af at være sønderjyder og vel at mærke sønderjyder med egenart.

Agerskov kro ligger på byens hovedgade, der hvor man fra de snoede amtsveje, dumper lige ind midt mellem byens huse.

Trafikken er gennem århundreder gået lige forbi kroen. Kroens liv skyldtes gennem lange tider kvægtransporterne mod syd. Studene førtes fra nord ned til Holsten for at skaffe velstand til de jyske bønder.

Trafikken fulgte den gamle vej fra Ribe til toldstedet syd for Agerskov.

At de vejfarende kom denne vej skyldtes vel oprindeligt, at man var tvunget til at krydse et vadested, Smedebakken, nær Agerskov by.

Første gang vi træffer navnet Agerskov Kro i historien er så langt tilbage som i 1659 under kong Frederik d. Tredie. I kirke-

bogen, der hører til Agerskov kirke, er anført bemærkninger, der afslører kroens eksistens på dette tidlige tidspunkt.

Fremmede tropper hærgede landet. Polske soldater blandt de fremmede troppekontingenter satte ild på degnens hus i Agerskov. Beretningen i kirkebogen placerer degnens hus lige over for Agerskov kro. Degnens hus blev genopbygget og ligger stadig på den anden side af gaden, som en gammel nabo til kroen.

Det faktum at kroen nævnes i kirkebogen så tidligt som i 1659 tillader os at tro, kroen har været der endnu længere tilbage i tiden.

For nogle år siden begyndte man at restaurere de gamle bygninger. Under dette arbejde blotlagde man ude i staldlængerne en gammel brønd. Dybest i brøndens bund var siderne bygget op af umage marksten, og der var frisk vand i brønden. Den øverste kant har murskifte. Men brønden tolkes af lokale historikere som helt fra Valdemarernes tid. Brønden bevares stadig i Agerskov kro.

Agerskov kro ejes i dag af Andreas Lautrup, der samtidig driver Hotel Gram i Gram.

Lautrup'ernes nævnes i forbindelse med sognet i midten af 1650'erne, men den første Lautrup på kroen nævnes i begyndelsen af 1700 tallet. I 1820 går kroen over til en sidegren; nemlig familien Top. Der bliver den indtil 1950, hvor den går ud af slægten, men i 1968 er der med Andreas Lautrup atter Lautrup'er på Agerskov Kro.

Det kongelige privilegie erhverver Agerskov Kro i 1767. Privilegiet er nummereret og har nummer 577. Der står:

> Agerskov Kro. Udstedt den 25. August 1767 af Christian den Syvendes tyske Kancelli.

Det giver kongelig allerhøjeste koncession på livstid for Laurids Lassen i Agerskov i Nørre Rangstrup Herred Haderslev Amt, til priviligeret krohold og høkeri sammesteds, og indeholder de sædvanlige forpligtelser.

Underskrevet på Frederiksberg den 25. august 1767 af Christian D. Reventlow og A. P. Bernstorff.

Prisen for at erholde dette kgl. privilegie var i datidens mønt 4 Rigsdaler.

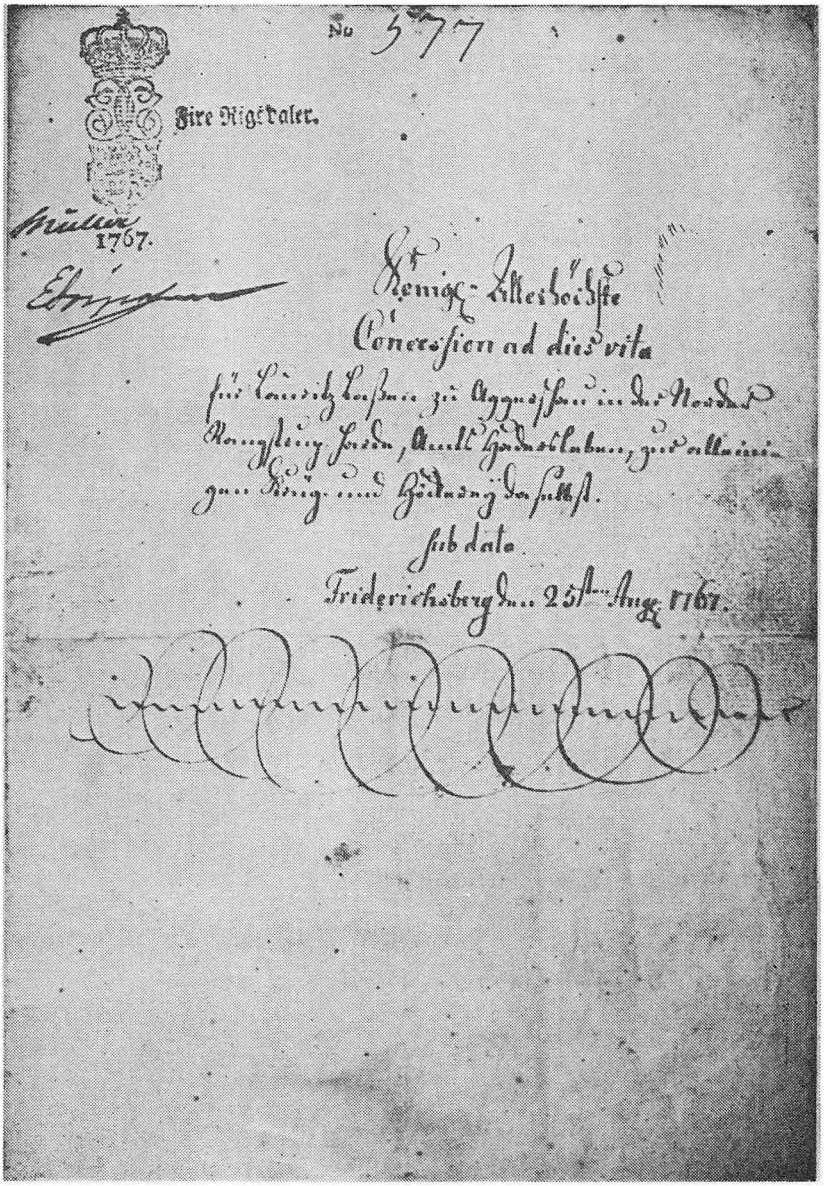

Det kgl. privilegiebrev, hvoraf det fremgår, at der er betalt 4 Rdl. til Kronen.

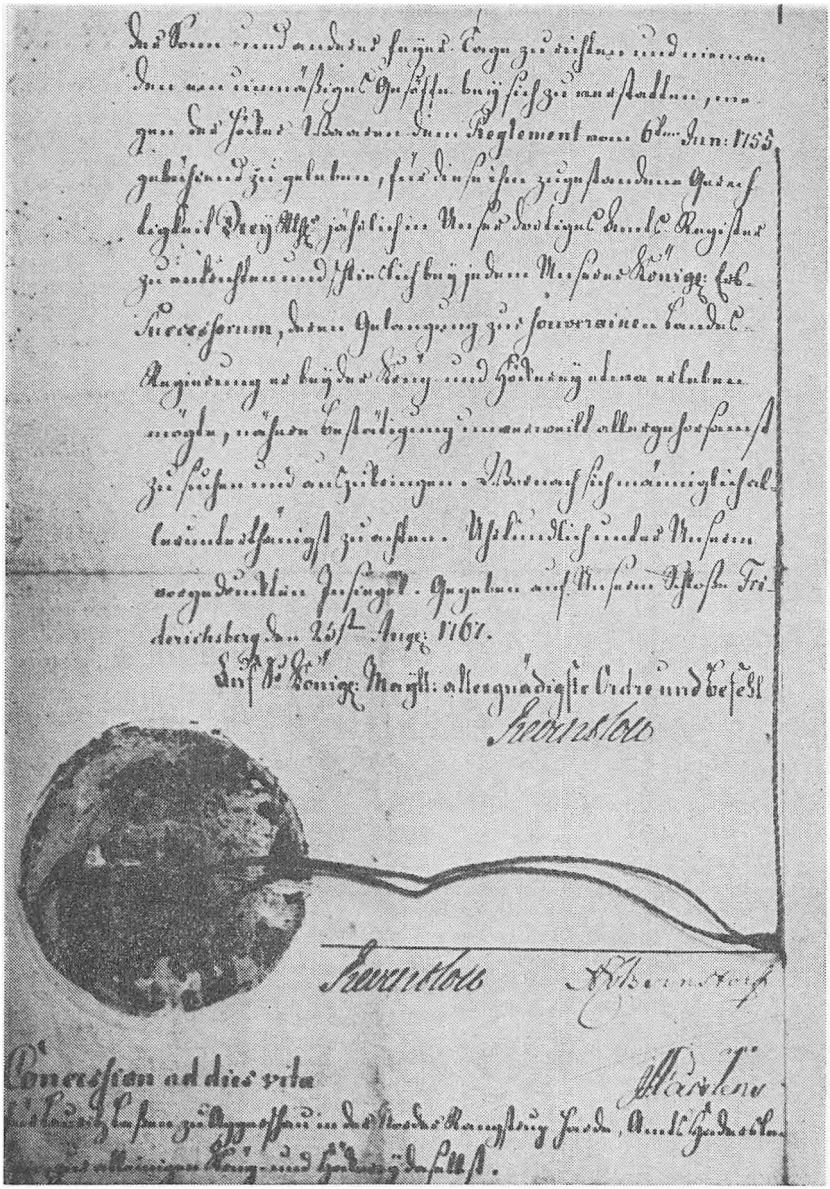

Privilegiet, der er udstedt for livstid, er udstyret med Kongens segl.

Høkeriet er bevaret som lokalitet i Agerskov kro. Det lille rum, hvorfra høkervarerne solgtes, er nu udskænkningssted med navnet Høkeri.

Bønderne fra egnen omkring Agerskov kunne her på kroen erhverve nødvendigshedsartikler til husholdningen og simple isenkramvarer. Høkeren solgte salt, sukker, krydderier, brændevin m. m.

Øl og brændevin skulle bønderne gennem tiderne købe på de privilegerede steder. Man kunne ikke tillade sig selv at brænde. Det var forbudt og straffedes med bøde, når det blev opdaget. I mange tilfælde var det kromanden selv, der skulle kontrollere hjemmebrænderne og indklage dem for øvrigheden.

Smugleriet florerede naturligvis i alle egne af landet. Kroer og høkere var tvunget til at aftage deres øl og brændevin fra de koncessionerede selskaber. Staten, altså kongemagten, sørgede også for den gang at berige kassen ved hjælp af folkets tørst.

Men som udviklingen skred frem, skabtes der stadig flere forordninger og tingene sattes i system.

Agerskov skulle i 1834 have sit eget tingsted. Kromanden på Agerskov kro lod bygge et tinghus. Bønderne afgav højtideligt løfte om, at man evindeligt ville lade tinghuset høre med til kroens drift. Men ak, i 1855 kunne den evindelige troskab ikke strækkes videre. Tingstedet blev flyttet fra kroen. I dag minder en plade på kroens facade os om tiden som rettergangssted. Der står Nørre Rangstrup Herreds Tingsted 1834 til 1855.

Agerskov Kro har aftjent sin værnepligt for fædrelandet og bevist sit danske sindelag. I de bevægede år under treårskirgen fra 1848 til 1850 var kroen ramme om hektiske og hemmelighedsfulde begivenheder.

Folkehelten H. A. Kryger fra Bevtoft skabte med kroen som hovedkvarter, folkebevæbningen og efterretningsvæsenet. Disse lokale kræfter kunne volde tyskerne en del besvær under deres togt mod danskerne. Sønderjyderne ville ikke sidde med hænderne i skødet, medens deres skæbne blev afgjort på slagmarkerne. Borgerne på egnen handlede som vor tids guerillastyrker med den effektivitet lokalkendskabet giver mod de fremmede indtrængere.

Men kroerne er heldigvis oftest arnested for mere positive udviklingstræk end krigens håndværk.

Høkeriet udviklede sig og blev siden udskilt fra kroholdet til selvstændig købmandsforretning.

Nye tider, nye skikke. Dette træk af udviklingen skabte en ny aktivitet i kroens stuer. Bønderne på egnen oprettede i 1863 Landbo-Sparekassen. Hver lørdag eftermiddag samledes så bønderne i krostuen for at se folkene an, når de søgte ind i det lokale, hvorover der i dag står Sparekasse. Pudsigt nok afholder det visse mennesker fra at søge den del af kroen, fortæller Andreas Lautrup. Man tror stadig sparekassen holder til i kroen. Men den flyttede til egne lokaler for mange år siden.

Efter forretningerne var afsluttet i sparekassen lørdag eftermiddag, var der tid til en kaffepunch til bønderne og snakken gik.

Agerskov kro har gennem tiderne været landsbyens naturlige samlingspunkt i glæde som i fest. Bryllupper og begravelser holdes stadig på kroen. Men mange nationale møder har været holdt i kroens lokaliteter. Egnens befolkning er kommet talrigt til stede, når de kendte folkeførere og talere har kaldt til samling omkring danskheden.

Den dag i dag beholder Landbosparekassen sin historiske forbindelse til Agerskov Kro, og den årlige generalforsamling finder altid sted her.

Nu kaldes der til samling på Agerskov Kro på en lidt anden måde, idet Lautrup laver kroballer med kromad.

At Agerskov kro har spillet en rolle i landsbyens liv får man bl. a. bekræftet i et afsnit af J. Fausbølls egensbeskrivelse. Fausbøll skriver om Agerskov kro:

Denne kro indtog i byen en meget betydelig plads. Dels var der til kroen en større gård, og dertil kom de mange foretagender, som der udøvedes. Foruden krohold var der høkeri, brænderi, mjødblanding og i efteråret en stor honninghandel.

Den gamle Jørgen Top, der foruden alt dette, drev handel med magre svin fra Jylland og en betydelig studehandel samt dyrkede store hedestrækninger, drev især en stor kartoffelavl. Man har fortalt, at han et år satte 70 tønder kartofler.

Agerskov kro stammer fra 1659 og fik sit privilegium 1767. Ligger syd for Gram midt i Sønderjylland.

Da herredstinget i 1834 blev flyttet til Agerskov, gav det kroen endnu mere betydning.

For en del år siden leverede en Østerbo et læs havre i kroen. Da han havde siddet lidt, kom han til at spille kort med de andre gæster, og inden aften havde han spillet alle havrepengene bort. Han fik så spændt for, kom på vognen og begyndte at køre. Så holdt han pludselig stille, vendte sig om og råbte tilbage: »Hvad hed nu dette spil, som vi spillede?« Han fik til svar, at det hed »Lauter«. Lanter, lanter, det var ingen god lanteri. Ja, nu kunne han nok huske det.

Jacob Rasmussen, der var skolelærer i Vester Vedsted, holdt meget af at høre præsten i Øster Løgum, fortæller Fausbøll videre om Agerskov kro.

Læreren gik hver søndag den lange vej, ja han gik nu ikke, han nærmest fløj som en fugl. På sin lange kirkegang var han som regel inde på Agerskov kro. En dag han var kommet, spurgte Kjesten krokone, om han troede på varsler? Ja det gjorde læreren da. »Det er guds engle, der advarer menneskene«.

Kjesten troede nu ikke, at guds engle absolut skulle passe på Johan Reimers rønnebær, der druknede i vandtruget. Denne begivenhed var der også varslet for, hed det.

Sønderjyderne kan være muntre og ofte give udtryk for deres eget lune.

Efter et barselsgilde hos en af egnens beboere, der hed Jens Enemark blev regningen fra kroen gjort op. Jens Enemark sendte betalingen til kromanden Per Top, ledsaget af følgende rim.

Her har du resten af rom og vin
og krukker og kasser tillige,
hvordan du så finder regningen din,
det kan du siden mig sige.
– Summa så meget, det ved jeg nok,
det sidder endnu i min nakke.
Jeg håber dog sikkert, det lige går op,
nu ser du hvordan det vil klappe.

Kromanden kunne også følge med i dette rimsmederi. Per Top svarede Jens Enemark:

Forleden dag jeg fra Flensborg kom,
da stod der to kasser bag døren.
Jeg spurgte: »Er det måske fra Hans From«?.
– Nej det er fra Jens, sagde Søren.
Jeg så efter og rigtigt fandt,
som indlagte regning udviser.
Af slige kunder ej mange jeg har,
dig kan jeg ej andet end prise.
Bestiller varer og prutter ej,
betaling jeg har i min lomme.
I samme anledning, det håber jeg,
til næste år du kommer.
Og dersom du førend får tingen i stand
gør blot ingen regning med kassen.
Jeg giver kredit sålænge jeg kan.
Slå dig til ro, efterlign Hans Madsen.

Hans Madsen havde tretten børn.

For at en landsbykro kan leve videre i dag må den stadig kunne støtte sig til egnens beboere, men samtidig skal den kunne drage nye gæster til udensogns fra, mener den nuværende kromand Lautrup.

Tidligere var kvægdriften basis for mange sønderjyske kroers eksistens. Jernbanerne dræbte mange af de gamle kroer langs landevejene. Folk drog ej længere ad de støvede veje for så rigtigt at trænge til at bede på kroen.

Agerskov kro har de seneste år gennemgået en lang række ændringer ude og inde. Alligevel har den formået at bevare sin gammeldags kro-stemning. Saneringen har ikke fået lov til at fjerne alle mindelser fra de fordums dage. Men dog lever indholdet i den smukke gamle, røde kro op til gæsternes forventning og krav, når de søger gamle charmerende rum kombineret med moderne restaurationsomgivelser.

Agerskov kro lever midt i det tyvende århundrede, men alligevel med rødderne dybt forankrede i fortiden. Kroen fungerer derved som et bindeled i landsbymiljøet. Et led der sammenknytter såvel den ældre som den yngre generation.

Bov Kro

Egnen omkring Bov kro, nær den danske sydgrænse, ligefrem sprudler af historie og traditioner. Bov kros navn er ikke blot knyttet til den gamle kongevej, Adelvej, eller, som den også kaldes, Hærvejen og Oksevejen. Denne 1000 år gamle trafikåre, der forbandt Viborg og Dannevirke passerede Bov kro her i nærheden af vejkrydset, hvor man finder en beskeden landsby med kirke og kro.

Bov er kendt i Danmarks historie for slaget den 9. april 1848. Strategien for dette slag blev iøvrigt lagt i den nu forsvundne Bommerlund kro, der har givet navn til snapsen.

Her på grænsen mellem hertugdømmerne og kongeriget var i de forrige århundreder nogle af vore gamle kendte kroer beliggende. En af de allerældste og nu forsvundne kroer var Oldemorstoft. Denne kro fik allerede kgl. privilegium i 1484 af Kong Hans. Kroen fik siden familiemæssig tilknytning til den senere anlagte Bov kro.

Navnet Bov kro må høre til blandt vore allerældste kroer her i landet, idet Bov kro allerede fik privilegium i 1566 under Frederik den II.

Det var en Nils Slaikier, der erhvervede livsbrev på kroen. Til gengæld for sit privilegie skulle kromanden skaffe de vejfarende underhold og sørge for hestefoder til en rimelig pris.

På dette tidlige tidspunkt i historien skal kroen have ligget et

stykke mere sydligt, end den nu gør. Kroen fungerede samtidig som toldsted på Oksevejen eller Kongevejen, om man vil dette navn.

Lige frem til 1790 var det almindeligt, at de vejfarende måtte betale afgifter forskellige steder på vejen gennem landet. Passagetolden opkrævedes for heste og hornkvæg, som drog forbi ad Oksevejen eller den gamle landevej fra Løgumkloster til Flensborg.

Til gengæld for sit livsbrev skulle den første kromand svare afgift til Flensborg slot. Her skulle lensmanden føre kontrol med de afgifter, som de vejfarende betalte på toldstedet.

Om Bov kro på dette tidlige tidspunkt havde ret til at brænde sin egen brændevin er et spørgsmål, for nogle lærde vil hævde, at brændevinen først kom til landet i midten eller den tidlige begyndelse af 1500-tallet. Imidlertid står det fast, at Bov kro siden hen fik ret til at brygge og brænde sin egen dram. Man fik som sagt netop her på denne egn en af de bedste danske snapse fra Bommerlund. Denne kro's snapseproduktion kom siden til at ske i Flensborg, hvor der nu er en stor moderne industri baseret på den gamle, danske Bommerlund snaps.

Ved et held er Bov kro's tidlige historie ikke gået i glemmebogen, idet man har kunnet spore og tidsfæste en række ejere.

Ejerrækken var komplet for de første mere end 225 år. Så var vi fremme ved 1790, hvor tolden faldt bort, og det havde åbenbart også påvirket den gamle kro, at tolderembedet faldt fra kromandens indtægter.

Kvægdrifterne fortsatte ad Hærvejen, Oksevejen, helt frem til slutningen af 1800-tallet, så der var muligheder for at yde de vejfarende forplejning og husly, hvilket vel også skete, men åbenbart uden at sætte sig spor i historien.

Bov kro og gård var en anselig bygning på over 100 fag og var som de fleste landevejskroer både landbrug og kro samtidig.

Vi kan fra den lokale historie fremdrage Bov kro af mørket, idet man ved flere lejligheder hentyder til dens placering nær kirken.

Når der i gammel tid var bryllup i sognet, kørte parret i hestevogn til kirken fulgt af venner og naboer. Ved Bov kro stod karle parat til at tage sig af heste og vogne. Efter den korte kirkelige handling vendte brudeparret med følge tilbage til gården, hvor gil-

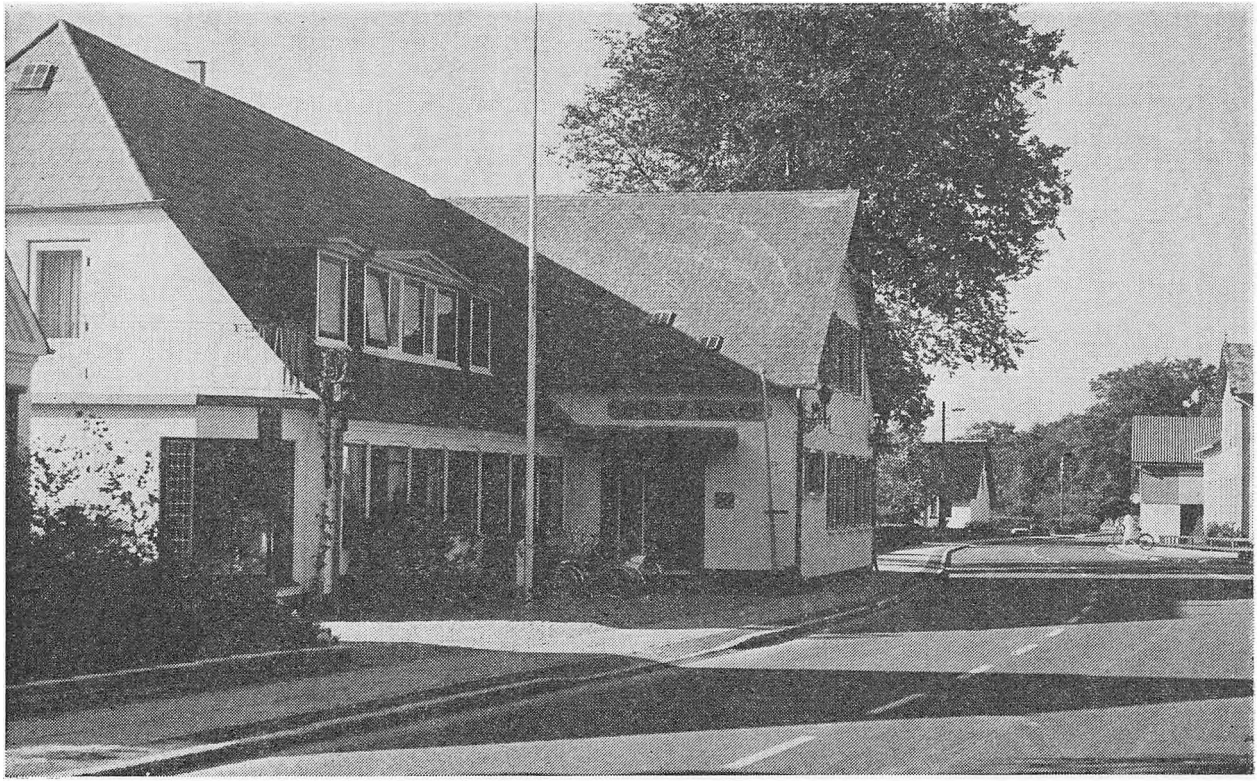

Bov kro fik privilegiet 1566. Ligger lidt nord for Padborg, nær den danske sydgrænse

det skulle stå. Man festede i de gamle landsogn mest i egen gård. Gilder på kroen er givet en sen foreteelse i vor kro-historie.

Bov kro var et mødested og knudepunkt i sognet. I sin bog om Bov sogn fortalte J. Fr. Tegewaldt: Hestene bandt man til et stort stakit, der var anbragt foran kroen fra vejen. Her mødte indsidderne hvert år den 10. november for at betale fire gamle mark i bypenge. Den dag fik de »sat brændevin«, som man siger, gratis.

Egnen omkring Bov er rig på minder og historiske steder, der går igen i dansk historie. Men samme egn er også rig på landskabelig skønhed. Kommer man fra vest eller fra nord, så åbner landskabet sig for ens blik. En bakke hæver sig svagt i landskabet, og fra dens fod skuer man op mod Bov by, der gemmer sig bag høje træer, mens dog kirken lader sit tårn række frem over trætoppene.

Trafikken suser forbi Bov i ilsomt tempo gennem landskabet nær landsbyen. Trafikanterne raser mod syd for at komme over grænsen ved Kruså.

Har man derimod mindre travlt og lyst til at blive på den danske side af grænsen, så er Bov kro et passende sted at sætte kursen mod. En solrig sommereftermiddag ånder Bov by ved kirken og kroen fred. Kontrasten mellem det forjagede leben ved Kruså og så Bov er markant. Kroen er omgivet af en egen ro og hygge, der nærmest må betegnes som vederkvægende for den vejfarende.

Det er ikke så underligt, at et stykke af dette bløde drag ved Oksevejen fik tilnavnet Paradiset. Efter lang, støvet vandring gennem hedens sand var det en sand vederkvægelse for såvel mennesker som dyr, når man lugtede vand og grønt græs. Dyrene kunne stille deres tørst og mennesket ligeså.

Krobygningen, som vi kan se den i dag, er oprindelig bygget som en slags embedsbolig til sognefogden. Prisen for dette hus var i 1779 blot 380 rigsdaler, fortælles det på kroen.

Bov kro lå tidligere lidt mere sydligt, end den gør nu, men en brand lagde i 1847 den gamle kro øde. Kroen blev så genåbnet i de nuværende lokaliteter, hvor rejsestalden blev bygget i 1850.

Fra 1864, hvor landområdet kom under tysk styre, mistede kroen noget af sin vitalitet. Fra 1898 frem til nyere tid førte den en omskiftelig tilværelse.

I 1931 kom Eline Hansen til kroen, hvor hun blev gift med den

daværende kromand. Det er under hendes styre, at Bov kro igen begynder at vinde frem til fornyet liv. Tidligere var den mest et sted, hvor man løb ind for at få lidt øl og en punch. Eline Hansen begyndte langsomt, men sejgt, at sætte skik på kroen, så den i dag fremstår som et gedigent krolokale med en rolig venlighed og hygge. Hendes broderi og smag er det, som har været med til at gengive Bov kro noget af dens gamle ry. Nu er kroværten Helmuth Hemmsen, en svigersøn til Eline Hansen.

Bov kro har i generationer været vært for en lang række møder og selskabelighed på egnen. Politiske møder har her fundet sted med større eller mindre ekko ud over landet.

Vor gamle statsminister Stauning gjorde med et slag Bov kro kendt over det ganske land. Denne gamle socialdemokratiske statsmand udtalte ved et møde: – Hvad gør det, at 50.000 bønder afvandrer, jeg har 50.000 arbejdsløse, som jeg skal have placeret.

Denne replik gik med stormskridt hen over landet og bragte samtidig Bov kro på alles læber.

Sognerådet holdt i mange år sine møder her på kroen, hvilket var mest praktisk, så behøvede man ikke at løbe så langt for at skylle efter de hidsige debatter. Banken holdt til på kroen, vel i forventning om dog at træffe kunderne på et belejligt sted.

Bov kro ligger i dag i den lille by med de blot 300 indbyggere og kan se tilbage på en lang og spændende fortid lige over for den kirkegård, hvor en af de allertidligste kroværter og hans kones gravsten er bevaret. Det er kroværten Hinrich Lorentzen (1596–1647). Hans fader var præst i Bov.

Bov kro fører nu den traditionelle sønderjyske gæstfrihed videre i det rolige hjørne nær grænsen. En tradition, der er skabt gennem en egns mange imponerende kroer i løbet af snart fire århundreder.

Man kan således få dækket hele Danmarkshistoriens mest dramatiske begivenheder på denne egn, men man kan sandelig også slappe af på kroen efter disse historiske oplevelser.

Fanø Krogaard

Fanø Krogaard står i dag som en af Nordbys, ja hele Fanøs ældste bygninger. Krogaarden har gennemlevet den mest betydelige del af øens udviklingshistorie. I kroen er blevet skabt historie, ligesom kroen har givet anledning til mangt og meget på øen. Handel er udsprunget herfra. Købmænd har haft deres oprindelse her. De har sendt skibe og folk til nær og fjern, men i vore dage, strømmer tyske og hollandske turister til i et endnu større tal, end fanøboerne før for til Altona og Holland som søfolk og købmænd.

Krogaarden er nu mere end 300 år gammel, men vi er i besiddelse af den fuldstændige fortegnelse over samtlige ejere og forpagtere af Krogaarden gennem tiderne.

Så tidligt som i 1664 fik en Jørgen Frandsen bevilling til begge kroer på Fanø. Hvad udtrykket »begge kroer« helt dækker er usikkert i dag. Det skal formodentlig tolkes som, at der også fandtes et værtshus i Sønderho på Fanøs sydspids.

Jørgen Frandsens drift af kroerne på Fanø fortoner sig i det uvisse, men i 1682 udstedtes det første bevillingsbrev, der er kendt i sin fulde ordlyd, til Peder Callesen fra Helsingborg. Callesen havde lidt store tab under den skånske krig.

Den kommende kroholder havde gode forbindelser i embedskredse bl. a. amtsfuldmægtigen i Ribe O. C. Engelstoft, et navn der siden går igen i historien omkring Fanøs to kroer. Forbindelsen

kan have gavnet Callesens ansøgning for han fik bevillingsbrevet:

»Hans Kongelige Majestæts Stiftsbefalingsmand Greve af Schack vitterliggør at have stedt og fæstet til Peder Callesen og hans Hustru Margrethe Elizabeth ganske Kroholdningen paa Fanø, og det saaledes, at bemeldte Peder Callesen og hans Hustru skal og maa herefter deres Levetid allernaadigst være tilladt og forskaffe og forsyne Fanø Sogns Indbyggere alt fornødent Øl, Brændevin, samt hvad anden Slags Drik, som De for Betaling begærer og behøver kunde og det af saa gode Varer og Pris, som forsvarligt kan være forpligtet aarligt i rette Tid deraf at betale og erlægge i Kongelig Majestæts Jordebog 6 Rigsdaler. Til hvilken Ende Fanø Sogns Indbyggere alvorligt befales sig ikke at fordriste og understaa Øl og Brændevin eller nogen anden Slags Drik paa andre Steder, hvor det være kan, eller hvorfra det og komme kunde købe til Øen føre end fra bemeldte Peder Callesen og hans Hustru alene, det være sig enten til Bryllupper, Barselsgilder eller anden Værtsskab, ej heller nogen Brændevin selv at brænde, saafremt ikke Brændevinskedlerne skulde være forbrudt, saa skal og herefter ej nogen være tillladt Øl, Brændevin eller nogen Slags Drikke paa Fanø til Fals at udtappe, med mindre de det haver med Peder Callesens Vidende og Vilje.

Befindes nogen understaar sig imod dette Fæstebrev at handle skal han give til Kongen første Gang 10 Rdrl. og siden dobbelt og have Varen forbrudt. Desligeste skal og dem, der antræffes med deres Baade i slig Maade nogen Slags Drik til Øen at føre, være lige Bøde undergiven.

De paa Sønderho boende skal og iligemaade ej være tilladt, end saa vidt Hans Thomsen af Ribe hans Fæstebrev indeholder og tillader under forbemeldte Bøde, hvorefter de haver sig at rette.

Datum Ribe 26. November 1682.

O. D. Greve af Schack.

Og herefter følger en lang række mænd og enkelte kvinder som kgl. priviligerede kroholdere på Krogaarden op gennem tiden til vore dage. I dag ejes Krogaarden af Svend H. Rasmussen, der har været Krogaardens ejer siden 1951.

Ejere og forpagtere af Fanø Krogaard:

1664–?	Jørgen Frandsen. Første bevilling for begge kroer.
1682–1693†	Peder Callesen. Kun Fanø Krogaard.
1693–1697	Margrethe Elisabeth Callesen. Enke efter Peder Callesen.
1697–1701	Jens Nielsen Baggesen.
1701–1703	Margrethe Elisabeth Callesen.
1703–1709	Christian Jensen og Frederik H. Jensen.
1709–1739†	Jeppe Didriksen, forpagter.
1739–1742†	Søren Nielsen .
1742–1745	Christian Jørgensen, forpagter.
1745–1751.	Christian Greise, forpagter.
1751–1754†	Jacob Nielsen, forpagter (fra 1754 ejer).
1754–1766	Jacob Nielsens enke, Anne Jensdatter Nielsen .
1766–1782†	Hans Ditlef Dam. Gift med Nielsens enke.
1782–1815	Niels Jacobsen, stedsøn.
1817–1819†	Købmand Frederik Abraham Kolvig.
1819–1831	Købmand Jacob N. Jacobsen.
1831–1838	Prokurist Albanus.
1839–1855†	Simon Johnsen.
1855–1857	Simon Johnsens enke, Anne Johnsen.
1857–1887	Jens Korsholm Bork.
1887–1891	Birkefuldmægtig Jens N. Svarrer.
1891–1898	P. Breinholdt, H. Chr. Hansen og skibsbygmester Th. Dahl.
1898–1898	Kancelliråd I. N. Svarrer, murermester S. P. Stærk og grosserer Carl Emil Møller (de to sidstnævnte fra Esbjerg). Restauratør C. Wivel og grosserer L. Wulff (København).
1898–1901	Grosserer Carl Emil Møller.
1901–1802	Sagfører N. Christensen, groserer Chr. Filtenborg og direktør N. C. Guldmann.
1902–1904	C. N. Degn.
1904–1917	Nis Jørgensen Bech.
1917–1920	Haslund.
1920–1931†	J. P. Nielsen.
1931–1951	J. P. Nielsens enke, Sara Nielsen.
1951–	Svend H. Rasmussen, nuværende ejer.

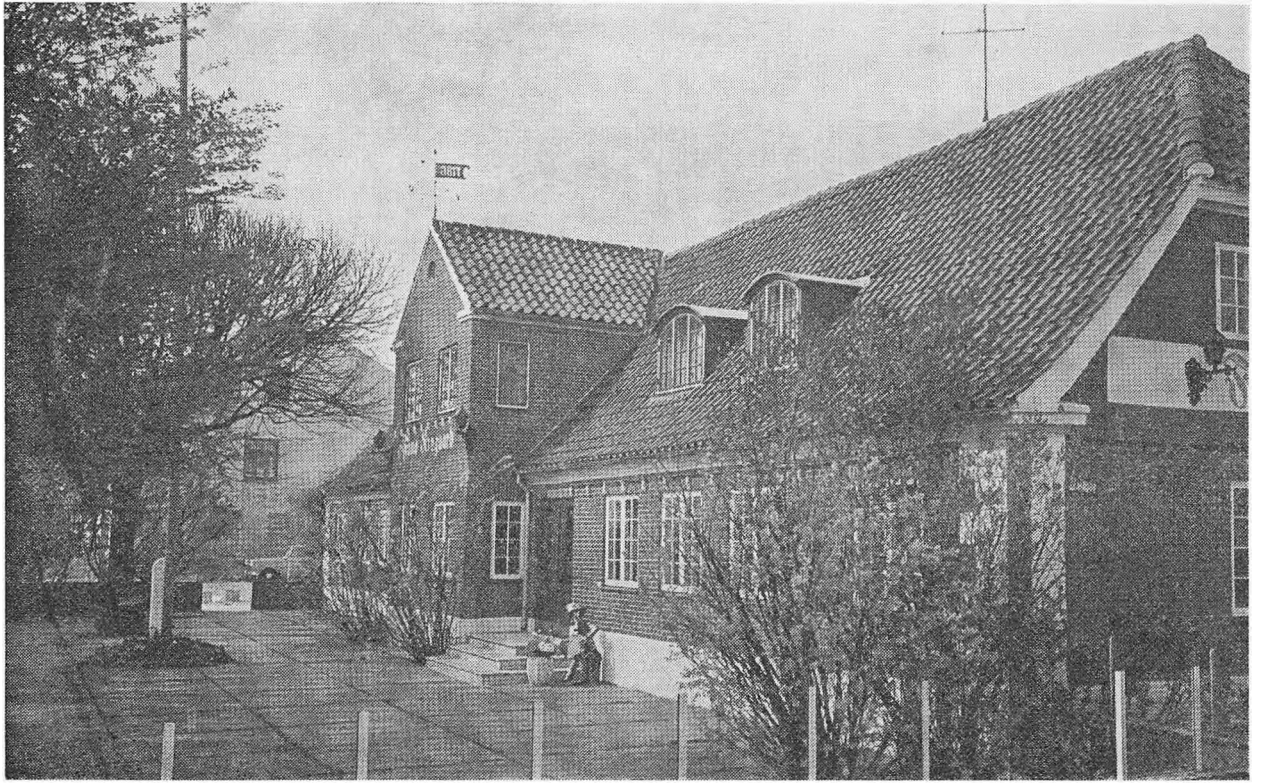

Fanø Krogaard fik kgl. privilegium i 1664. Ligger i Nordby ved overfartsstedet til Esbjerg.

Men trods det kgl. privilegium har det ikke altid været let for krofolkene at værne om deres rettigheder. Befolkningen ville den gang som i dag også gerne spare et par øre ved at omgå loven, når det gjaldt de kostelige dråber som øl og brændevin. En styver vil man have ofte, koste hvad det koste vil.

Peder Callesen fik besværlighederne at føle på sin egen krop. I 1685 indstævnede han to fanøboere for at drive smugkro og hjemmebrænderi. De anklagede slap imidlertid for tiltale.

Under en sejltur i 1685 kom Peder Callesen til kroen i Amrum. Callesen diverterede her tilhørerne med, at både sønderhoninger og faninger var skjælme, tyve og røvere, altså noget rigtigt pak.

Nu var uheldet imidlertid ude efter den gode kromand. Hans åbenmundethed blev overværet af to mænd fra Sønderho. Kromandens nye naboer og kunder harmedes naturligt over disse bredt anlagte beskyldninger. Det måtte hævnes. Nogle unge fiskere mødte en aften i Krogaarden opfyldt af retfærdig harme. Callesen måtte indkassere et dygtigt drag prygl. Sagen kom for retten, men blev forligt mod at kromanden gav nogle omgange i kroen. Det skete, og striden var for en tid bilagt mellem kromand og befolkning.

Samme år er kromanden nævnt i en sag, der har været bragt for birketinget. En Hans Callesen for nævehug på kroholder Peder Callesen, Nordby, 6 Rdl. Niels Callesen for samme 5 Rdl.

Monstro man har haft familiefejde på Krogaarden i de dage.

Hver kro sin Jeppe og hver kro også sin Jacob.

Om Jeppe Didriksen, der forpagter kroen i 1709, hedder det hos lokalhistorikeren N. M. Kromann, at Jeppe forstod at få noget ud af det. Han nøjedes ikke med at udskænke øl og brændevin, men også cognac, franske vine og mjød. Kaffe var endnu ikke almindeligt, så de små sorte var endnu ukendte på stedet.

Jeppe gav i dette tilfælde kredit og tog ikke som hos Holberg på borg. Men at Fanø også har haft sine tørstige Jepper afsløres ved, at kromanden måtte føre retssager for at drive sine tilgodehavender hjem.

Der blev smuglet og brændt overalt på kysten i disse år. Øens fattige fiskere og bønder har givet fundet det yderst uretfærdigt, at de blev tvunget til at ofre deres sparsomme indkomme på de dyre varer, når de selv kunne frembringe dem.

Kromændene skulle også indføre de våde varer fra de koncessionerede selskaber eller købe dem i købstæderne.

I 1773 søgte den daværende kroholder Rentekammeret om tilladelse til at brænde brændevin, da der kom så meget til udefra. Rentekammeret var imidlertid ubønhørligt. Den lokale toldinspektør indberettede nemlig, at han havde mistanke om, at der brændtes i rigt mål endog på kroen.

Niels Jacobsen blev en af de driftigste kromænd igennem den tidligste historie omkring Krogaarden på Fanø.

Han overtog kroen i 1782 og fik i 1798 øens første bevilling til at drive handel. Niels Jacobsen blev storskibsreder, der sendte skibe på fangst til Nordishavet, ligesom han tog parter i de fleste skibe, der udgik fra øen. Snart var han øens mægtigste mand. Niels Jacobsen var imidlertid også en herre, der var klar over sit eget værd. Det fortælles, at han kunne finde på at prale ved at tænde sin pibe med en pengeseddel, det har været et ret nyt fænomen på hans tid. Han døde i 1815.

Statsbankerotten i 1813 slugte en god bid af Niels Jacobsens formue. Sønnen Jacob mistede de sidste rester af den fordums herlighed. Krogaarden blev derfor udbudt til offentlig auktion, men en køber meldte sig først det næstfølgende år 1816. Det var en købmand Frederik Kolvig fra Ribe.

Kolvig havde imidlertid ikke held med sine planer og han omkom på en sejltur til Rømø. Kroen gik nu tilbage til familien Jecobsen. Tiden var dog imod handelen og i årene derefter mærkedes savnet af de mange skibe. I 1831 gik Krogaarden til tvangsauktion.

Krogaarden skifter nu ejer et par gange til Simon Johnsen fra Varde kom til. For ham lykkedes det endeligt at få bevilling til selv at lade brænde brændevin. Den driftige handelsmand udvidede handelen ligesom han anlagde et saltværk i forbindelse med kro og handelsvirksomheden.

Johnsen, der døde ret ung, i en alder af blot 50 år, fulgtes af en anden driftig mand Jens Korsholm Bork fra Ringkøbing. Han havde i starten meget besvær med at få sine bevillinger igennem trods det, at privilegierne var knyttet til ejendommen »til evig tid«. Men det lykkedes ham til slut.

Krogaarden var nu på forskellige hænder i en række år ligesom et konsortium en tid overtog Fanøs efterhånden berømte Krogaard.

Enken efter den forrige kromand J. P. Nielsen (1920–1931) drev Krogaarden videre efter mandens død i 1931 og lige til 1951, hvor den nuværende ejer kommer til.

Krogaarden har gjort historien om Fanøs udvikling med på godt og ondt. Folket har mærket de hårde tider med stormfloder og krig. Man har nydt godt af tidernes gunst, når det gik godt for den voksende skibsfart, der blev livsvigtig for øens handel og trivsel.

Besættelsen i 1940 til 1945 kostede også Krogaarden nogle skrub. De ubudne gæster skånede ikke det traditionsrige hus. Nu er sporene fjernet og Krogaarden stråler med fornyet glans rede til at modtage tilstrømmende turister.

Fanøs friske vejr tiltrak allerede i slutningen af forrige århundrede mange turister fra storbyernes overfyldte inferno.

Gennem avisartikler havde øens læge doktor Lorck ivret for at gøre havet og den friske luft på Fanø attraktiv som kursted. Dette lykkedes i stigende grad og gjorde det stadig mere påtrængende at skaffe sikker færgeforbindelse til øen. Nu skulle man have en dampbåd til afløsning af sejlbådene, der altid var vejr og vind i vold. Esbjerg havn begyndte at tegne sig, så nu skulle fremskridtet tage endnu et trin.

En af øens sønner bragte i 1872 emnet frem for en større kreds. Det var Lordmayor Chr. Nielsen fra Hartlepool. Han var dansk konsul og skibsmægler samt søn af en skibsfører i Nordby.

På et møde i Krogaarden den 18. maj 1872 fremlagde Chr. Nielsen planerne for anskaffelsen af en dampbåd.

Et Dampfærgeselskab konstituerede sig samme dag. Planerne gik ud på at få flyttet færgeforbindelsen fra Strandby til den nye Esbjerg havn og at få ophævet monopolet på færgeriet, men det lykkedes ikke i denne omgang.

Færgefarten mellem fastlandet og Fanø havde i mange år givet anledning til splid og spektakel.

Færgeriet var i perioder overladt forskellige, og ikke altid med sikker og regelmæssig drift som resultat. Klagemål til myndighederne efterlader det indtryk, at færgefolkene tidligere ofte har været nogle skrupelløse børster, der mest tænkte på egen vinding.

Øens beboere har næppe altid været tilfredse med færgemonopolet. Det har knebet at forstå, at de ikke selv kunne færge deres gods på egne både, men var henvist til at betale for fragt til de vekslende færgemænd.

Kro- og købmand Niels Jacobsen fra Krogaarden fik i 1793 efter nogen disput endelig kgl. bevilling som færgemand.

Forretningen med færgeriet var åbenbart ikke særlig rentabelt. Niels Jacobsen forsøgte at slippe af med færgefarten ved at opsige sin bevilling til 1811. Ingen ville overtage færgeriet, da det blev udbudt i offentlig licitation. – Jo en, men han skruede prisen godt i vejret.

Enden på færgeproblemet blev, at beboerne i Nordby skulle sejle på skift. Færgeriet vendte imidlertid tilbage til Krogaarden og Niels Jacobsen, men familien slap endelig af med færgeprivilegiet i 1817 ved salget af Krogaarden til købmand Fr. Kolvig, der solgte færgeriet videre.

Krogaardens eneste forbindelse med færgeriet blev siden hen blot den nære beliggenhed ved færgelejet, hvor den stadig befinder sig, og færgerne spyr sommergæster i hobetal ud over øen.

Næppe mange skænker det en tanke, når de passerer Krogaarden eller befinder sig i de hyggelige gammeldags lokaliteter, at historien har været skabt i disse lavloftede stuer. Ej heller fornemmes de drabelige beretninger, der har genlydt fra de gamle fanøskippere og kommandører, som efter det hårde slid til søs er vendt hjem til øen.

Men der er mange minder og vigtige begivenheder knyttet til disse gamle stuer. Nu tales der ikke mere meget om farlige togter på havene og vanskelige kår for handelen. I dag gælder det oftest bordets glæder og dagens dukkert i Vesterhavet.

Sønderho Kro

Maleren Julius Exner har med sine billeder været med til at udødeliggøre fanøboerne og i særdeleshed Sønderho og dermed Sønderho kro på Fanøs sydspids.

Sønderho kro ligger i dag 12 kilometer syd for Nordby, der er øens trafikale og befolkningsmæssige knudepunkt. Men i den tidligere historie fortælles, at Nordby og Sønderho har været adskilt, idet havet delte øen. Imidlertid har det magtfulde Vesterhav senere formået at piske sand og hav sammen på en måde, så øen er blevet et hele igen.

Julius Exner tilbragte ikke mindre end 35 somre på øen Fanø. Exner skildrede i sine billeder fortrinsvis øboerne på Fanø og Amager.

Når Exner opholdt sig på Vesterhavsøen, malede han i et atelier i tilknytning til Sønderho kro. Vi finder i dag rundt om adskillige billeder, der viser fanøboerne i deres traditionsrige folkedragter, som visse ældre kvinder endnu bærer ved festlige lejligheder.

Sønderho kro, der stadig befinder sig i de originale omgivelser byder på den rigtige, lavloftede krohygge, som i vore tanker forbindes med den lille hyggelige kro på landet. Sønderho kro, der er opført i 1722 er bevaret i sin oprindelige skikkelse. Naturligvis har kroen undergået visse ændringer undervejs, men de seneste års restaureringer er af værtsparret Olga og Svend Erik Jensen udført pietetsfuldt under vejledning af Nationalmuseets arkitekter. Kro-

stuerne byder stadig gæsten den lune fornemmelse, som om han befandt sig i den svundne periode, hvor netop tidsbegrebet var mere fleksibelt, end det er hos det tyvende århundredes stressede, teknokratisk regerede mennesker.

I køkkenet er det gamle ildsted bevaret. Skønne blå frisiske kakler er blevet opsat, ligesom der er samlet visse kobberting.

Værtsparret kunne den 2. maj 1972 fejre Sønderho kros 250 års jubilæum. Da de i 1962 overtog kroen, kom den efter adskillige svinkeærinder tilbage til slægtslinien, der kan føres fra Olga Jensen og ned helt til den Peder Hansen Brinch, der i 1724 forpagtede kroen. Han kunne dog have erhvervet kroen i 1728. Peder Hansen Brinch blev stamfader til slægten Brinch på Fanø. Slægten blev efterhånden indgiftet med slægterne Sonnichsen og Thomsen. To navne der i Fanøs historie dukker frem gentagne gange.

Oprindeligt nævnes Sønderho kro sammen med Fanø Krogaard i 1664, men frem til 1685 hører vi således intet til driften af kroen.

Da vi når frem til 1685 kommer navnet Engelstoft atter ind i billedet i forbindelse med Krogaarden.

Fuldmægtigen, den tidligere soldat, nu ansat ved stiftets befalingsmand i Ribe, erhverver fæstebrev på »Synderhoe krou«. Det er det første kendte privilegium for krohold i Sønderho.

Fuldmægtig Oluff Christian Engelstoft efterlod sig ved sin død i 1712 en datter af tredie ægteskab Otte Sophie Engelstoft, og hun arvede kro-bevillingen i 1722 ved moderens død. Otte Sophie Engelstoft lader i samme år opføre en ny krogaard. Det er den, som står i dag i Sønderho.

Byggeriet er noteret i fæsteprotokollen i Ribe: (se næste side)

Hvilket læses således:

»Den 2de May Otte Sophie Engelstoft i Hierting fæsted et huus Sted og Bygning platz paa Sønderhoe, som hendes Sal: Moeder, Anders Nielsen Michelsen afkiøbte haver, belæggende sønden for Niels Hansen Kroemands og østen for Anton Nielsens hussted, hvorpaa hun et huus af nye har ladet opsette noch et floedsted og Biergejord læggendens i Biergesleie, sønden til Biergeledets Weien, Nordost tæt op til deng nye optagne tofft af Johan Mieckelsen og Mickel Nielsen med meere participanter, Westen til Biergene og østen til Simons tofft.«

Deraf betalt fæste ..... 1 Rd.

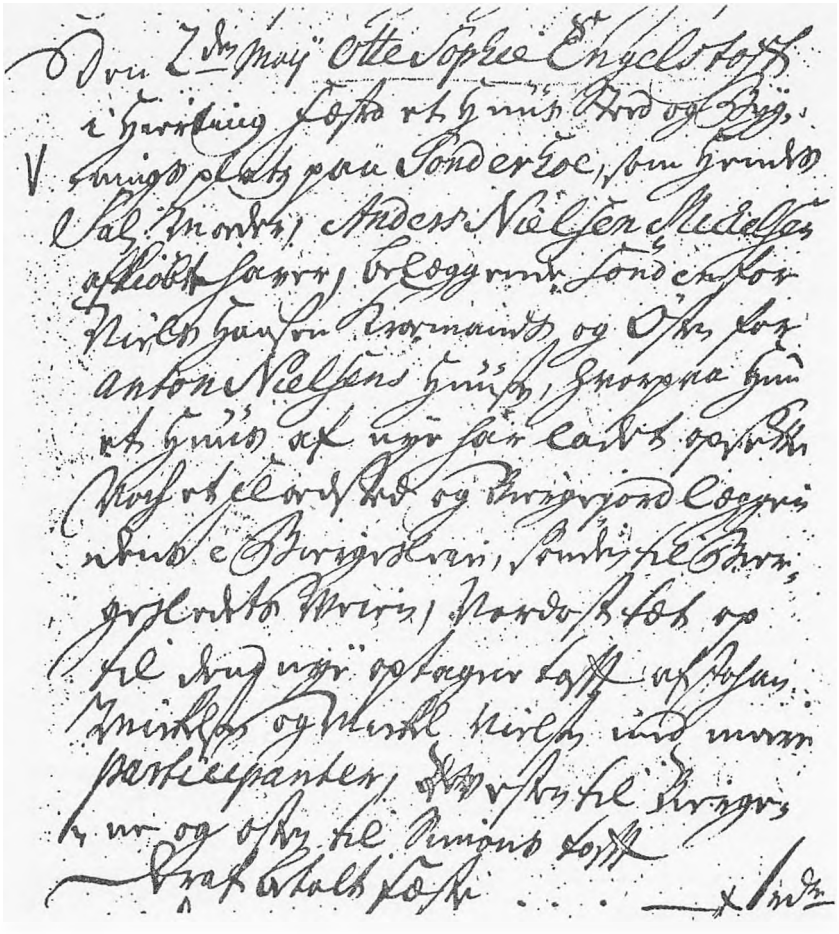

Nybyggeriet skyldtes formodentlig, at kroen var kommet til at ligge afsondret og således ikke havde haft de gunstigste betingelser for sin virken. Oluff Christian Engelstofts datter lod opføre to huse, hvoraf det ene består af 12 fag og det andet af blot 6 fag. Det er den sidste bygning, der i dag anvendes som kro.

Otte Sophie Engelstoft bevarede bevillingen, da hun i 1728 afhændede kroen til forpagteren Peder Hansen Brinch.

Engelstofts Kgl. Privilegium lyder som følger:

Fæstebrev til Oluff Christian Engelstoft på Sønderho Kro.

»Jeg von Speckhan gør vitteriligt og det saaledes, at bemeldte Oluf Christian og hans hustru Margrethe Klyne herefter deres Levetid må og skal alene, og ingen anden, være tilladt at forskaffe og forsyne Sønderho Sogns Indbyggere med fornødent Øl og Brændevin, og al anden Slags Drik, som de for Betaling behøver og begære kunde og det af saa gode Varer og Pris, som forsvarligt kan være, og derimod være forpligtet aarligt i rette Tid at betale 2 Rdl. til hvilken Ende Sønderho Indbyggere alvorligt befales sig ikke at understaa eller tilfordriste Øl, Brændevin eller nogen anden Drik paa andre Steder, hvor det end kan være, at købe eller lade hente og til Landet føre end fra Oluf Christian og hans Hustru alene, det være sig enten det ved Krohold skal udsælges eller til Bryllup eller anden Værtsskab bruges, saa skal ej heller nogen være tilladt Brændevin selv at brænde, saafremt Brændevinskedlerne ikke skulle være forbrudt. – Befindes nogen at understaa sig mod dette Fæstebrev at handle, skal de, foruden Varerne konfiskeres, give til hans Kgl. Majestæts Kasse 5 Rdl. og siden dobbelt op, og om nogen saadanne ikke skulle have de Midler, da at straffes paa Kroppen som Vedbør, deslige skal og de, son enten antræffes eller lovligt overbevises med deres Baade i saa Maade nogen Slags Drik til Landet overføres, som ej hos Oluf Christian og hans Hustru i Ribe bekommet er, lige Straf og Bøde være undergiven, hvorefter de Vedkommende sig kunne vide at rette.

Ribe den 20. april 1685.

O. C. Engelstoft søgte og fik kgl. konfirmation på denne bevilling i 1689. Samtlige privilegier blev tinglyst på Fanø Birketing den 11. september 1700.

Kroen på Fanø var imidlertid ikke nok for den driftige mand. Umiddelbart efter den første bevilling søgte han atter i 1689 om tilladelse til at etablere kro i Jerne, Boldesager eller overfartsstedet Strandby. Det tillodes ham, for som det hedder i stiftamtmandens erklæring: »Saasom det for de Rejsende kunde være helt gavnligt, at en Kro paa Landevejen mellem Ribe og Hjerting blev holden . . . og Supplikanten sidder med 8 smaa uopdragne Børn vil Kongen bevise ham en sær stor kongelig Naade at bønhøre ham«. Kroen kom til at ligge i Strandby, hvorfra færgeoverfart til Fanø afgik.

Det priviligerede salg af øl og brændevin foranledige også for denne kro splid og strid mellem beboerne og krofolk.

Vi hører i en beretning om den senere forpagter og ejer af Sønderho, Peder Hansen Brinch, at han må til retten for at forsvare sine privilegier.

I 1724 var der barselsgilde hos en Anders Hansen og Mikkel Johansen. Det har været gode og lystige gilder med rigelig udskænkning af øl og brændevin. Festerne har varet ved til den lyse morgen, og kromanden har fået nys om festlighederne. Drikkevarerne er ikke købt på kroen, altså lader han de to nybagte fædre indstævne for retten.

Misdæderne tilstår deres brøde, og sagen forliges mod at de tiltalte lover i fremtiden at købe deres øl og brændevin på kroen. Her kunne de ifølge tidens skik få kredit om de forlangte det.

Men det har ikke altid været let for krofolkene at holde skindet på næsen. Pengene var små blandt folk, og det ser ud til at de potentielle kunder i vid udstrækning søgte at unddrage sig pligten til at handle i kroen.

I begyndelsen af 1800 tallet anbefaler en birkedommer Nørup i forbindelse med en bevillingsændring, at: Værtshusholdet paa Sønderho ikke er betydeligt, og højere Afgifter kan derfor ikke taales at give.

Man har bevaret en prisliste fra Sønderho kro. Den stammer fra 1821, hvor Jens Rasch Sørensen Brinch netop har overtaget kroen efter sin moder, Anne Margrethe Rasch, gift med Søren Pedersen Brinch.

Takster for Gæstgiver og Kroholder Jens Sørensen Brinch, jun., Sønderho, for Januar Kvartal 1821:

SPISEVARER

	Rdl.	Mk.	Sk.
Kold frokost eller aftensmad af svine, okse, kalve eller lammesteg med brød, salt, sennop, smør etc. for 1 person	1		
En portion smørrebrød af 3 stykker rug- eller surbrød med kød eller ost			6
En kryddertvebak med ost			3
Et flækket rundbrød med smør og alm. ost			6

	Rdl.	Mk.	Sk.
En ret almindelig, god, tilstrækkelig middagsmad med tilbehør af brød, salt, sennop etc. på værelset		2	
Tvende retter		3	8
Trende retter		4	8
Fire retter	1		
Middagsmad ved værtens eget bord, en ret		1	4
Middagsmad for kusk eller tjener		1	

DRIKKEVARER

En flaske god rødvin		3	4
En flaske god gammelvin		3	
En bolle punsch a 4 potter	2		
Et glas punch, indeholdende 1 pægl			12
En flaske vin, ladet gl. vin		4	
En flaske af afbrændt rødvin		4	
En flaske æggeøl		1	8
En sopken rom			4
En sopken kognak			6
En sopken fransk brændevin			4
En sopken dansk brændevin			2
En sopkan likør-brændevin			4
En æggesopken			12
En flaske dobbeltøl		1	
En flaske daglig øl			4
Et glas øl			1
En portion chokolade, i det mindste 3 kopper		3	
En portion kaffe, i det mindste 3 kopper		3	
En spølkum kaffe			12
En portion the på maskine med sukker og fløde af 4 kopper.		2	
En portion tvebakker eller kringel hertil			2
En spølkum thevand			4

I DEN ALMINDELIGE KROSTUE

En sopken dansk brændevin			2
Et glas øl			1
Et flækket 4 skillings surbrød med smør/ost			8
En pægl dansk brændevin			8
En pægl mjød			8

LOGI OG NATTELEJE

	Rdl.	Mk.	Sk.
For en stue eller sal og sovekammer med seng, lys for 6 til 24 timer uden varme	3		
Samme med varme	4		
For et værelse med seng, for en enkelt person, med varme	2		
Dito uden varme		1	8
Natteleje for simple folk, à person			8

HESTEFODER OG STALDRUM

En skjæppe havre	2		
En skjæppe hakkkelse			2
En lp. hø	1		

STRØELSE TIL EN HEST

1 Lp.	6
½ Lp.	3
4 Pd.	2
1 skafte	1
Staldrum for en hest i 24 timer	4
For vogn og 2 heste i samme tid	12
For vognhus til en vogn	4

Kromandens prisliste har næppe haft nogen synderlig værdi. Formodentlig har han blot været i stand til at sætte en liden del af varerne på bordet.

Jens Sørensen Brinch fik i 1820 tilladelse til at drive høkerhandel mod, at han ikke måtte handle med selvimporterede varer fra udlandet. Høkerhandelen gik dog ikke, idet han ikke havde tilstrækkelige midler til at holde gode og friske varer i butikken.

For at rette på den betrængte økonomi, forsøgte han sig i smuglerfaget, men blev pågrebet i 1824. Jens Sørensen Brinch idømtes en bøde, men toldinspektøren i Ribe og Fanøs birkedommer anbefalede, at han slap for betalingen, som han ikke havde midler til at udrede.

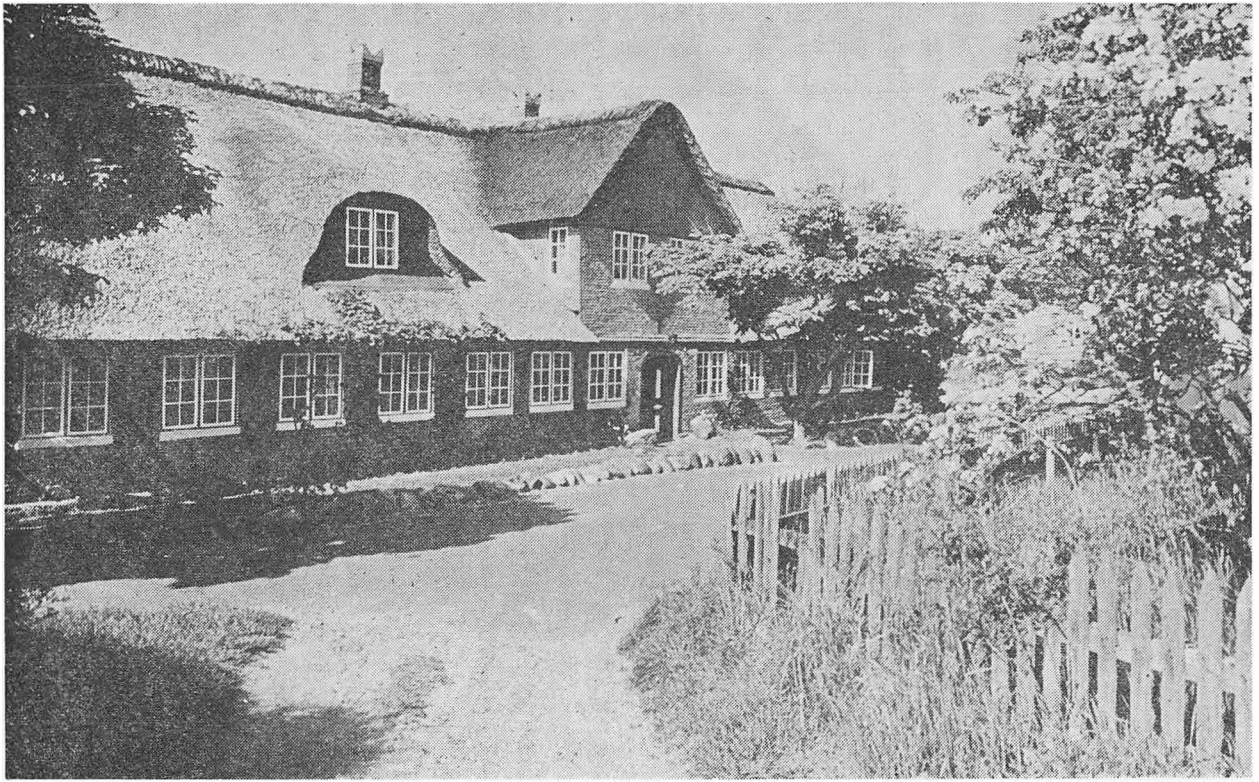

Sønderho kro fik sit første privilegium i 1885. Den nuværende kro er opført 1722. Ligger på Fanø's sydspids.

Brinchs økonomiske forfatning var dårlig, han havde en sindssyg kone og 8 uopdragne børn, hedder det i øvrighedens anbefaling til fordel for den arme krovært.

Konkurrencen i høkerhandelen var for hård. De hjemvendende skippere medbragte selv mange varer fra deres oversøiske togter, og det kunne den lokale høker intet stille op mod.

I 1831 var Brinch nødsaget til at sælge kro og høkerbutik til købmand Laurits Christensen fra Tønder.

Laurits Christensen fik imidlertid ikke drevet handelen fra kroen synderlig meget frem. Med næringsloven i 1857 fik han ret til udvidet handel, men endnu en købmand dukkede op i Sønderho i 1864, hvilket fratager kroen endnu en god bid af dens handel. Omkring århundredskiftet havde krofolkene fået nok af at drive høkerbutik og lukkede den.

Sønderho kro havde i perioden op til århundredskiftet andre funktioner end blot det at være høkerhandel og kro.

I 1871 bliver der oprettet telegrafstation i Sønderho Krogaard. Telegrafen var nogle år i forvejen kommet til Nordby. Sønderhoningerne mente nu, at de også var i deres gode ret til at få telegrafen videreført ned til deres by. Det skete også i 1871. Første telegram blev sendt til kongen, og knap 6 timer senere indløb fra den daværende kronprins Frederik en hilsen og tak til sønderhoningerne. Det blev fejret i kaffepuncher.

Under kroværten Broder Christensen tjente kroen som kgl. priviligeret brevsamlingssted. Brevene ankom til kroen, hvor Broder Christensen sorterede dem og så gik ud i krostuen, hvor han råbte navnene op på dem, der nu var post til. De breve, som ikke afhentedes ved denne lejlighed, blev udbragt af en gammel kone. Hun havde ikke altid lige let ved at tyde adressaternes navne, så hvert sted hun kom, bad hun beboerne løbe brevstablen igennem.

Kroen blev i denne periode tilholdssted for de mange skippere og søfolk, når de var hjemme på øen. Det medførte naturligt, at kroen havde et stort avishold. Skipperne havde oftest part i skibe og ladninger. Det var derfor nødvendigt for dem at følge med i aviserne fra de store handelscentre; Hamburg, Amsterdam og nok også København. Mens aviserne blev studeret, nød man øens nationaldrik: Kaffepunchen.

Ikke blot aviserne gjorde Sønderho Kro til en slags nyhedscentral. En kusk, Jens Lauritsen, huskes i historien for sin særegenhed. Ikke blot havde Jens Lauritsen et overordentligt nært forhold til sin arbejdsplads, men han fulgte også med i sognets liv. Søfolkene der vendte hjem fra langfart, fik på den to timer lange køretur fra Nordby til Sønderho alt at vide om, hvad der var sket i den lille by, siden de var draget ud. Jens skal have haft en særdeles lun måde at servere nyhederne på, så den lange køretur er blevet forkortet på behagelig vis.

Familien Christensen afhændede i 1912 kroen til styrmand Sonnich P. Thomsen for 14.300 kr. Han drev kroen til 1919, hvor han købte Hotel Nordby og solgte kroen til frøken Skølvad. Frem til 1935 drev frøken Skølvad kroen i Sønderho uden spiritusbevilling, men den voksende turiststrøm gjorde det i 1935 nødvendigt at genindføre muligheden for at få en øl og en dram eller en kaffepunch.

Under den 2. verdenskrig tog tyske officerer den gamle, historiske kro i besiddelse. Efter krigen solgte frøken Skølvad kroen, der således var på forskellige hænder indtil vi kommer frem til 1962. Da kommer Sonderho kro ved Olga Jensen tilbage til en slægtslinie af de fordums Brinch'er.

Og det er nu ægteparret Jensen, der med smag og dygtighed bærer krotraditionen videre. I køkkenet er man kritisk indstillet: Alt skal være i topklasse, fremhæver Sv. Erik Jensen. – Vi er ikke yndere af moderne tiders standardiserede fødevarer. Kan vi undgå det, sætter vi ikke et datostemplet æg foran vore gæster til morgenmaden. Er fisken endnu ikke fugtig af havvand, så skal den ikke sælges her fra kroen. Vi siger hellere nej til en bestilling end sælge noget, vi ikke kan stå helt inde for.

Det er jo betryggende principper i en tid med papkyllinger og en bunke forskellige kunstige stoffer i mange madvarer, men det er sikkert ikke populær snak hos øvrighedens hoben af kontrollanter.

Slægtstavle

Slægtstavle hvorpå man kan følge den nuværende værtinde Olga Jensens slægt tilbage til den første Brinch på Sønderho kro i 1695.

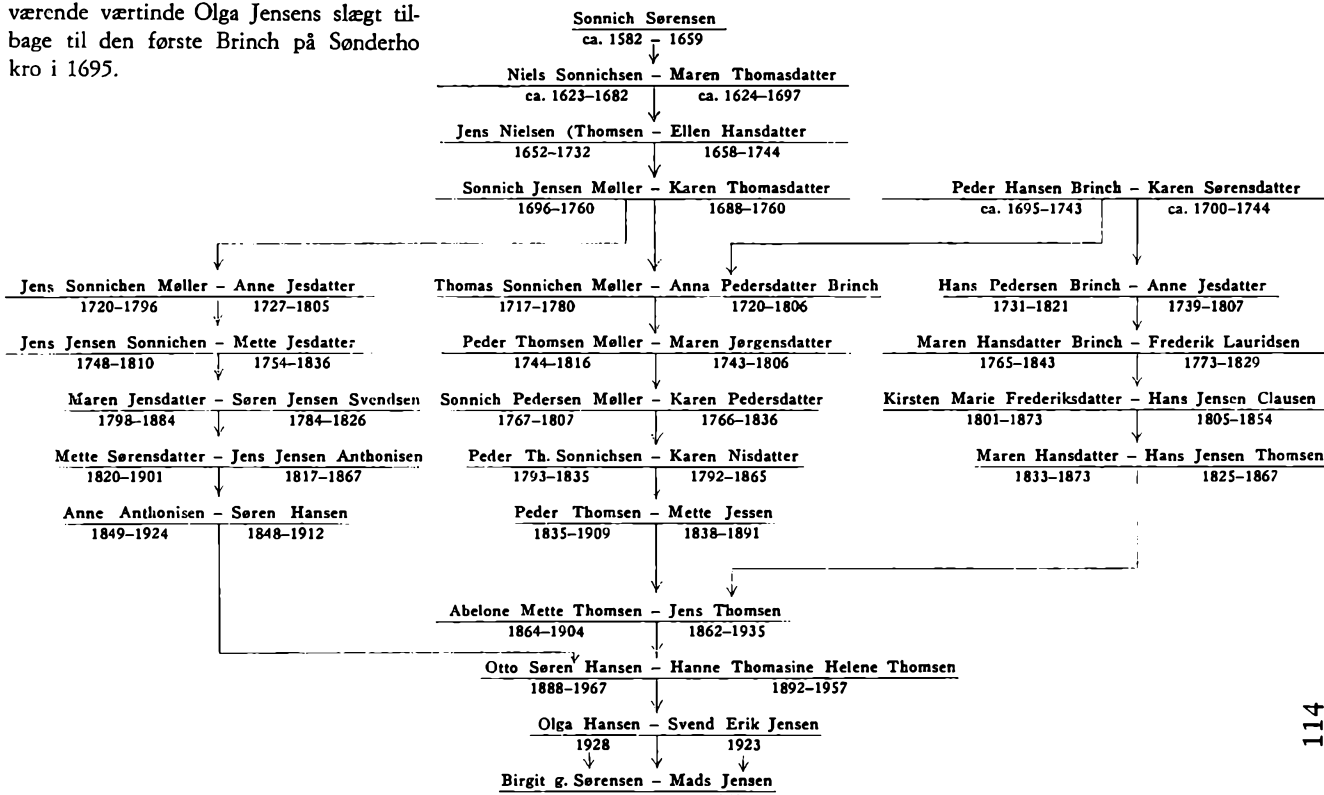

Ørbæk Kro

Ørbæk Kro ved den gamle kongevej fra Nyborg og mod de sydfynske byer hører til den relativt yngre generation af vore kgl. priviligerede landevejskroer.

Ørbæk Kro fik sine privilegier så sent som den 15. februar 1875.

Privilegiet gav kromanden ret til foruden de sædvanlige pligter og rettigheder, også at brænde egen brændevin til salg på kroen.

Ørbæk har dog haft sit gæstgiveri længere tilbage i tiden. I erindringer fra egnen beskrives endnu, da rekrutter til den danske hær drog fra deres hjemegn ved Ryslinge og mod Nyborg. På vejen bedede man i Ørbæk Kro. Rekrutterne skulle helt til Korsør for at tage båden herfra og til en eller anden havn i Sydslesvig, hvor de skulle stille. Det var i året 1863 året for krigsudbruddet.

Den første kroejer vi rigtigt hører om i forbindelse med Ørbæk Kro er gårdejeren Anders Hansen. Han var en velstående gårdmand, og bedriften lå lige i nærheden af det sted, hvor Ørbæk Kro nu ligger ved landevejen.

Anders Hansen lod denne krobygning opføre og forlod landbruget til fordel for krodriften.

Anders Hansen drev kroen indtil 1891, hvor han afhændede den til sin svigersøn Christian Larsen. Den nye kroejer havde en fortid som herregårdstjener, og var på denne måde ikke helt ukendt med det praktiske arbejde på kroen.

Vi ser i skødet fra den 5. juli 1891, hvor der står:

> Jeg underskrevne selvejergården i Ørbæk Anders Hansen afhænder til min svigersøn Christian Larsen, en parcel af den mig efter skøde af 24. oktober 1875 tinglæste tilhørende gård i Ørbæk by, hvilken parcel overensstemmende med udstyknings-approbation af 6. marts 1886 med de på parcellerne opførte bygninger, der er indrettet til gæstgiveri og krohold, og iøvrigt tilliggender og tilhørende og står denne overtagelse på følgende vilkår«. Og senere »Da køberen har berigtiget den betingede købesum dels ved kontant betaling af 8000 kr., dels ved at kvittere hans hustru Frederikke Mathilde Andersens tilgodehavende hos mig på 2000 kr. og endelig dels ved at kvittere for afdrag på hans forannævnte hustrus ventede arv efter mig 3000 kr. Altså ialt 13.000 kr., Så meddeles der ham herom dette skøde på foranmeldte ejendom«.

Så snørklet og særegent handlede man for blot hundrede år siden. Man har givet ikke ødet penge ud på synderlig megen sagfører-bistand til de nødvendige papirer.

Men den første kromands svigersøn kunne nu overtage bedriften. Anders Hansen vendte efter sigende tilbage til landbruget.

Christian Larsen betegnes som en dygtig kromand, der selv var herre i sit hus. Blev der vrøvl med landstrygerne, der havde deres privilegerede ret til at overnatte i de særlige bisse-rum, kunne Larsen tage dem ved vingebenet og sætte dem på porten.

I år 1900 afhændede den tidligere herregårdstjener kroen til købmand Frederik Møller fra Odense for 25.000 kr. Larsen havde således på de ni år formået at fordoble beløbet, hvormed han selv købte kroen af svigerfaderen.

Ørbæk Kro kom gennem dette århundrede på en lang række forskellige hænder. Vi har ikke særlig fyldige beretninger om kroen fra denne tid.

Naturligvis er kroens drift blevet præget af, at den var poststation, hvor man kunne søge befordring med hestevogn.

De store vejbyggerier har givet nyt liv til kroen, men igennem

mange år havde banerne ramt den, som så mange andre af vore gamle kroer.

Ørbæk Kro hører imidlertid til blandt de landevejskroer, der skylder bilismen sin nye opblomstring. Den nuværende ejer Stig Jørgensen har til stadighed udvidet og moderniseret sin kro.

Ørbæk Kro ligger centralt, nærmest på en korsvej mellem de fynske byer Svendborg, Nyborg, Fåborg og Ringe.

Man kan ikke undgå at se kroen, når man drager ned gennem det naturskønne landskab, der er så rigt på herregårde og historiske minder.

Vester Skerninge Kro

På Vester Skerninge kro møder man alt, hvad der kan forbindes med sydfynsk landsbyidyl og gammel krohygge. Sjælen er allerede blevet stemt lidt mildere og gaspedalen er befriet fra fodens agressive pres, når man følger de snoede veje fra Svendborg mod Fåborg. Herregårde, omkransede af levende hegn og stengærder fryder øjet undervejs. Det sydfynske øhav spejler sig i den blå sommerhimmel, og man forfalder næsten til at stemme de ægte fynske, lyriske strenge med bl. a. H. C. Andersens hyldestlinie: Der var så dejligt derude på landet.

Vester Skerninge kro ligger side om side med kirken. Når man kommer kørende til kroen, og landevejen slår en bugt, breder de hvide bindingsværksbygninger sig strålende ud for blikket. Man får straks lyst til at raste ved dette gamle bedested.

Mon ikke landsbyens beboere ofte har kastet et længselsfuldt blik mod kroen, inden de er draget ind under kirkens tag. Flertallet af de gode mænd har givet været mere tilfredse med at sidde i kroen søndag formiddag og tænke på kirken, end at sidde i kirken og tænke på kroen. Den Store Mester ville givet sætte større pris på en velvillig tanke og en skål frem for en gnaven mine og en øm hale.

Vester Skerninge har den 1. august 1972 fejret sit 200 års jubilæum for erhvervelse af det kgl. privilegium. – Selve privilegiets

udstedelsesdato fortaber sig i det uvisse, men af de gamle tingbøger fremgår det, at de nuværende bygninger er gennemreparerede i 1772.

Vester Skerninge har haft kro længere tilbage i tiden end den, som omtales i forbindelse med Anders Kromand.

I slutningen af det 18. århundrede gjorde præsten L. M. Wedel fra Everdrup ved Præstø en rejse gennem landet. Han var, som så mange af den tids præster, en ivrig landmand med blik for såvel de landskabelige som de rent økonomiske værdier i forbindelse med landsbyer og gårde.

På denne indenlandsrejse har Wedel gjort notater og bemærkninger om mange gode iagttagelser. Kroerne langs datidens vanskeligt passable landeveje har fået en karakteristisk bemærkning med på vejen. Notaterne er nedfældet i bl. a. hans bog »Økonomisk-patriotiske Afhandlinger« fra 1792.

Wedel har på sin færd ned over Sydfyn bemærket Vester Skerninge kro. – Wedel ser under forbifarten, at en tavle hænger ved kroens indgangsdør og »den bærer kongens navn i »cifre« til tegn på, at det er en privilegeret kro«, skriver Wedel.

Vester Skerninge kro har nydt kongelig gunst ikke blot, da privilegiet blev givet under kongelig hånd og segl, som det hed.

Formodentlig har den samme konge, som har givet kroen sit privilegium, også gæstet kroen. Lokal viden oplyser om, at Frederik den VI holdt rast på Vester Skerninge kro i 1788. Helt usandsynligt er det ikke, for kongerne brugte ved visse lejligheder at begive sig på inspektionsrejser rundt om i landet. Men det har givet på den tid været mest naturligt for de rejsende monarker og deres fornemme følge af hof og adelsmænd, at de drog ind på de forskellige godser. Her kunne de jo i de fleste tilfælde få de vanlige forhold at overnatte under og blive beværtet på værdig vis.

I kirkebøgerne finder man sidst i 1600 tallet en Morten Kromand i Vester Skerninge og igen i 1750 nævnes en Claus Kromand. Om de har haft noget som helst med denne Vester Skerninge Kro at gøre er nok tvivlsomt, men de har vel efter tidens skik solgt øl og brændevin.

Præsten Hr. Føns erhvervede på en auktion i 1780 de bygninger, som den senere Anders Christensen overtog i 1791. Det er

således givet, at Vester Skerninges 200 års jubilæum den 1. august 1972 er blevet taget lidt i forskud, hvis vi skal gå ud fra auktionsdokumentet.

Auktionen, hvor præsten Hr. Føns erhverver den omtalte ejendom foreligger. Det er fra den 2. september 1780:

> Læste Hr. Føns i Ollerup dette Auktionsskøde paa tre følgende, salig Madame Cruchov's Sterreboe (dødsbo) tilhørende – udgivne af Auktionsbetjente i Faaborg og Salling Herred Dato 2. September 1780 saalydendes: Christian Mølmarch, Kongelig Majestæts og Jens Erreboe Busch Kongelig Majestæts som Auktionsholder og skriver i bemeldte Faaborg, herved gører vitterligen:
>
> »At, ifølge det os givne Registerion og Begæring fra Provsten i Salling Herred, velædle og højlærde, Hr. Johannes Mule, af Nørrebroby, samt derefter udstedt Bekendtgørelse med udstædte og tinglæste Plakater – er Onsdagen den 12. april holden offentlig Auktion udi Vester Skerninge By under Sallinge Herred – beliggende tre Huse sammesteds, tilhørende afgangne, salig, Madame, Cruchoc's Sterreboe, nemlig: Et Tofthus, som Madame Chruchov beboede til sin Dødsdag.
> 2) Et Boelssted med god Frugthave, staar for Hartkorn: 3 Skp. 3 Fdk. 2 Album.
> 3) Et Boelsted af Hartkorn: 3 Skp. 2 Fdk. 2 Album., som beboes af Fæsteren, Anders Christensen. Paa hvilken tre Huse af samme Conjenition blev paaraabt af Velærværdige Hr. Føns, Sognepræst til Ollerup og Kirkebys Menigheder, som blev højestbydende ved 750 Rdl. = skriver syvhundredeoghalvtreds Rigsdaler, hvilket ogsaa af Arvingerne blev opproberet, og derfor blev disse tre Huse nu Hr. Føns tilskrevet.
>
> Og – som nu bemeldte, Hr. Føns haver beviist at have betalt denne Købesum, saa opfylder Auktionslederen i Kraft af Allernaadigst Forordning om Auktionsværket af Dato 14. December 1693 at, da bliver de tre Huse udi Vester Skerninge By beliggende tilslaaet Her Føns og hans

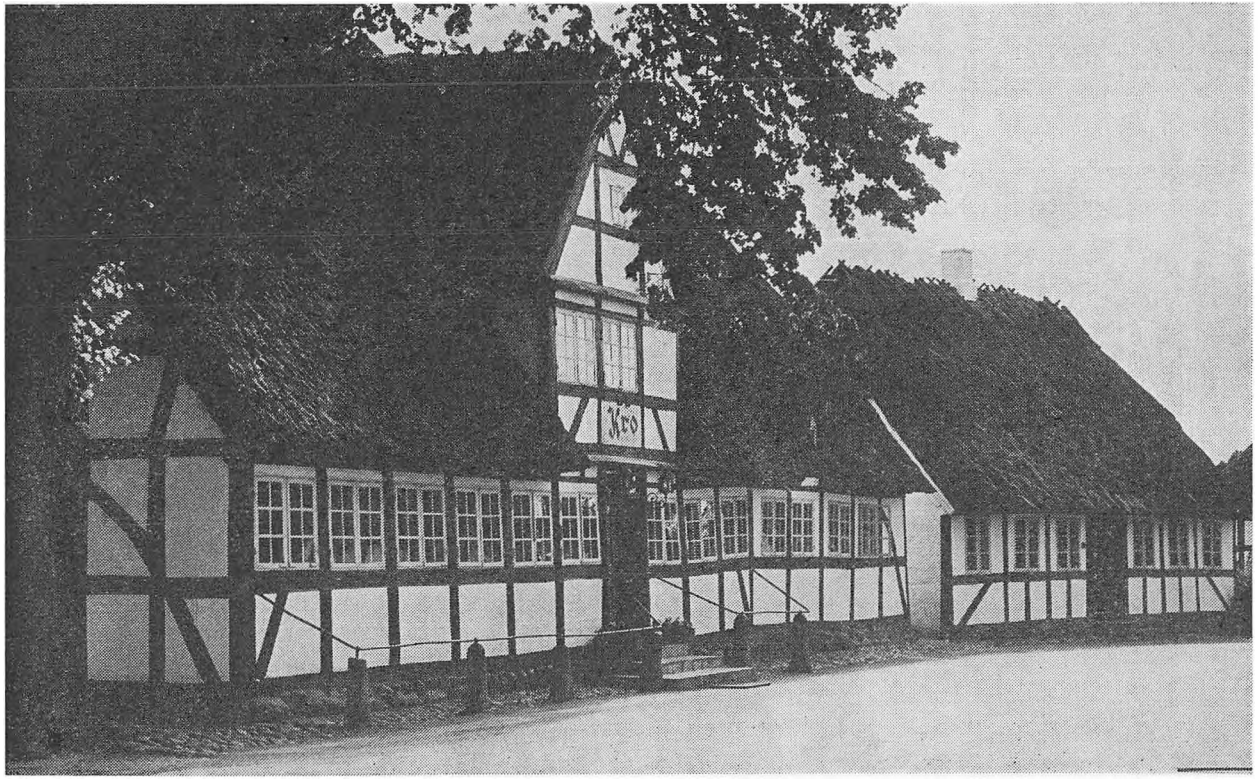

Vester Skerninge kro fik privilegiet 1772. Ligger ved vejen mellem Svendborg og Fåborg.

Arvinger, som en fri Byejendom med alle dens Tilliggender og Herligheder, det være sig Bygninger, Gaard, Haveplads, Ager, Jord, Engbund, Skov samt Tørveskær, Fiskevand og Fægang, vaadt og tørt, ude som inde, alt med samme Ret og Rettigheder, som Madame, salig, Hr. Cruchov's Arvinger forbindes at hjemle Hr. Føns og Arvinger de tre Huse fri for hver Mands Tiltale og ifald ved lovlig Dom noget deraf bliver fra, da at dette skadesløs erstattes.

Dette til Bekræftelse udstædte Auktionsskøde under vore Hænders underskrift og Forsegling.

Aktum Faaborg den 2. September 1780.

Mølmarch. *Jens Busch.*

Læst under Sallingherredsret 4. September 1780. Prot. 103.

I lige Maade ifølge Forordning af 7. Februar 1738 – at der intet her ved Retten findes af tinglyst Gæld paa de tre Huse.

AKTUM UP SUPRA
J. BUSCH.

Præsten fra Ollerup Hr. Føns døde i 1787 og sønnen Peter Johannes Føns til Peterholm ved Vejle, overtog hans bo.

Peter Johannnes Føns tituleredes som godsejer, og det er vel næppe sandsynligt han har drevet kro i Vester Skerninge. Mere sandsynligt er det derimod, at fæsteren Anders Christensen har siddet på ejendommen, og måske har han haft ret til at drive krohold ved siden af landbruget.

Dette spørgsmål får dog lov til at stå hen i det uvisse.

Sommeren 1791 kunne fæsteren Anders Christensen overtage ejendommen og blev dermed selvejer. Vi hører senere han benævnes som kromand og murermester. Måske har han tjent til ejendommen gennem murerarbejde eller gennem salg af øl og brændevin eller måske ved alle tre dele. Hvad ved vi?

Men vi kan læse om den lykkelige begivenhed i familien. Kromand Anders Christensen får sit skøde på ejendommen i Vester Skerninge.

Kromand Anders Christensens Skøde paa et Hus i Vester Skerninge By anno 24. Juni 1791.

Jeg undertegnede, *Peter Johannes Føns* af Petersholm ved Vejle, tilstaar herved, at have solgt og afhændet, ligesom jeg og herved sælger, Skøder og aldeles afhænder fra mig og Arvinger til, *Anders Christensen,* det mig tilhørende og af ham iboede Hus, som staar for et Hartkorn af: *3 Skp. 2 Fdk. 2 Album,* med den samme Ret, som jeg selv haver efter Auktionsskødet af September 1780, hvortil følgende bliver at bemærke:

At Hans Christensen har Rettighed til at betjene sig af det værende Sted, som staar i Husets Nabo, Jørgen Jørgensens Toft – dog paa den Maade, at han ikke foraarsager nogen Skade – formedelst Uforsigtighed eller Skødesløshed ved Indhegningen. At det Hegn mellem hans tilhørende Have og Madame Behmanns Gaard vedligeholdes af ham selv.

Udi dette Hus staar 16 Rigsdalers Penge, tilhørende salig, afgangne, Jakob Olsens to Døtre, han er ansvarlig for og aarlig betaler Renter af denne Kapital indtil samme Kapital bliver opsagt til Udbetaling. Ligeledes Kongelige Skatter og andre Afgifter betaler, Anders Christensen fra 1. Maj.

. . . Og – da nu Anders Christensen har betalt mig den akkorderede Købesum: *300 Rdl.* skriver = trehundrede Rigsdaler – hvori han er godtgjort de forenævnte: 16 Rdl. Saa fraskriver jeg og Arvinger mig til ingen Lod eller Del at have i bemeldte Hus – fri for hver Mands Tiltale i alle Maader. Dette mit Skøde, som jeg underskriver og forsegler, kan nu til Tinge læses og protokoleres.

Peterholm den 24. Juni 1791.
P. J. Føns.

Til vitterlighed underskriver:
Otto Marksprang. *A. S. Sturme.*

Læst under Sallingherreds Ret den 18. Juli 1791.
Dedlau.

(og protokolret)
M. BRICHI.

Om vor første regulære kromand, Anders Christensen, ved man ikke særskilt meget, men i Vester Skerninge kirkebog står:

»Den 30. marts 1804 døde Anders Christensen 72 år gammel, murermester og kromand i Vester Skerninge«.

– Skal vi nu tillade os at gætte, at det er murermesteren, der har foretaget ombygningen og restaureringen af de gamle længer, da han overtog gård og nu kro i 1791, eller skal vi regne med, at det er hr. Føns.

Anders Christensens hustru nævnes i kirkebogen ved navnet Mette Kirstine Jørgensdatter.

Hendes dødsalder opgives i kirkebogen 1826 til 75 år, da hun døde dette år den 29. januar. Hun skal således være kommen til verden i 1751, så der har været omkring 20 års forskel på deres alder, hvad der dengang ikke var noget usædvanligt. Anders Christensen har været oppe i årene, da han indgik ægteskab, deres vielse er ikke fundet optegnet i Vester Skerninge kirkebog, så hun må have været fra et andet sogn.

De er antagelig blevet gift omkring 1777–78. Ægteparret havde i alt 5 børn, men kun to synes at have nået voksen alder.

En søn, *Chresten* døbt 26. januar 1778 – må være død tidlig, han nævnes ikke ved den tid, da enken går på aftægt.

En søn, *Jørgen,* der var døbt 30. april 1781 døde som lille.

År 1783 den 20. juni døbes en ny *Jørgen,* som blev båret til dåben af jomfru Bechmann. Faddere var: Carl Ottosen, Henrik Skomager samt Rasmus Bisgaards hustru. Denne søn blev senere efterfølgeren i Vester Skerninge Kro.

En datter: *Anna Marie,* døbt den 19. marts 1790 blev båret til dåben af præstedatteren, Karen Krukow. Faddere var: Rasmus Bisgaards hustru, Anders Nielsen i præstegården og Rasmus Jørgensen.

Denne datter er ved moderens afståelse af kroen gift med Mads Andersen i Egebjerg. Fire år efter at have overladt kroen til søn-

nen, Jørgen Andersen, døde Mette Marie Jørgensdatter den 29. januar 1826, 75 år gammel.

Sønnen, Jørgen Andersen, blev ikke nogen gammel mand. Kirkebogen siger således:

»*Jørgen Andersen,* kromand i Vester Skerninge, døde af brystsyge den 16. juli 1845 – 61 år gammel«.

Anders Christensen sad som kromand og gårdmand i 13 år. Hans enke Mette Kirstine Jørgensdatter fik kongelig tilladelse til at sidde i uskiftet bo. Kong Christian den 7. var giveren af denne tilladelse. Formodentlig er kroprivilegiet blevet taget op til behandling ved samme lejlighed, men dette fremgår ikke af teksten. Det har vel været at regne for en formalitet, der blev behandlet via amtmanden.

Den kongelige tilladelse lyder:

> *Vi – Kristian den Syvende giøre vitterligen:*
>
> At vi agter, *Mette Jørgensdatter,* enke efter afgangne Selvejer, Anders Christensen, Husmand og Kroholder i Vester Skerninge i Svendborg Amt udi vort Land Fyn – hendes herom allernaadigste gjorte Ansøgning og Begæring, allernaadigst har bevilliget og tilladt, saa og herved tillade og bevillige, at hun med hendes og hendes med den ved Døden bortgangne Ægtefælles sammenavlede og umynddige Børn maa forundes Rettens Middels Forsegling og Rigtighed efter Loven med fælles Bo blive hensiddende saa længe, hun i enlig Stand bliver.
>
> Og om hun skulde blive tilsinds at skifte og dele, maa hun med Stammefrænder slutte en Skifteforhandling angaaende den Arv, som bemeldte hendes Børn efter deres forenævnte Fader kan tilkomne saaledes, som hun med dem til hendes Gavn og Bedste findes hende Rettens Middels Overværelse eller uden Registrering eller Vurdering efter Loven, – dog som bedst Stammefrænder et skriftelig Dokument at opsætte som billigst kan være, og de i Fremtiden, naar Børnene kunne i myndig Stand agte og forsvare, og da saa dette Skifte i lovlig Maade maa holde sig Loven og Anordningen af 23. August 1793 allernaadigst

efterrettelig, hvilket og skal ske at den Øvrighed og Rets, som det ellers kunne tilkomme samme Skifte at forvalte for saavidt disse den angaaende hendes Rettighed dog intet derfor skal udgaa.

– Forlydendes alle og enhver mod det, som foreskrevet staar hende at gøre.

Givet udi Vor kongelige recidens.

Kiøbenhavn den 4. Marts 1804.

Under Vort kongelige Segl

(Seglet).

Efter hans Kongelige Majestæts allernaadigste Befaling.

Pedersen. Cold. Knudsen. Aulew. Monzart. Tabe.

(Canciliet).

Ansøgning at hensidde i uskiftet Bo og saa til at skifte med Stammefrænder for: METTE JØRGENSDATTER – afgangne Selvejerhusmand, og Kroholder, ANDERS CHRISTENSENS ENKE i Vester Skerninge. Svendborg Amt.

Ovenstaaende med Originalen vedstaar.

J E N S E N.

Mette Kirstine Jørgensdatter, Christensen, som hun efter den tids navneskik kaldes, driver nu kroen videre til 1822, hvor hun overdrager skødet til sønnen Jørgen Andersen, søn af Anders Christensen. Jørgen er født i 1783 og således 39 år, da han overtager styret på kroen.

Efter tidens skik skal han forsørge moderen, og der affattes en aftægtskontrakt:

Imellem undertegnede, *Mette Kirstine Jørgensdatter,* enke efter afdøde, værtshusholder *Anders Christensen* af Vester Skerninge kro, og hendes søn *Jørgen Andersen* – samt enkens laugværge, er oprettet følgende contragt:

»Ligesom jeg, Mette Kirstine Jørgensdatter, tillige med svigersøn, *Mads Andersen,* ved skøde af dags dato har afhændet det mig tilhørende værtshus i Vester Skerninge by og sogn med tilligende

jorde til min søn, Jørgen Andersen, og har efter forening mellem min bemeldte svigersøn tillige modtaget alt af mig tilhørende ind- og udbo, eftersom min datter, Anna Marie Andersdatter, derfor har erholdt fyldestgørende, så forbeholder jeg mig dog af bemeldte mit bo tilhørende indbo at medtage til brug i min øvrige levetid de ting, som måtte finde for godt mod, at derover forfattes en fortegnelse, som bliver denne contragt at tilføre, hvilke ting igen efter min død skal tilhøre min søn Jørgen Andersen imod, at han bekoster min begravelse efter tidens skik og brug – dog, at mine gangklæder og min dragkiste skal tilfalde min datter, som er i ægteskab med ovennævnte Mads Andersen. Så betinger jeg mig også for min fremtid af min søn Jørgen Andersen, eller efterskrevne ejere af huset, fri bolig nemlig: En stue og to kamre indrettet i de tre fag vesten for porten, lys, vask, opvartning og kost ved min søns bord – eller i sygdomstilfælde bragt ind på mit værelse. Således, som min søn og hans familie nyder det, og således, som det i alle henseender kan anføres for anstændigt – alt sålænge, jeg finder mig i deres underholdning, men synes jeg ikke længere at være tjent hermed, så yder han mig i stedet for varme, lys og kost i gode varer årlig:

3 tønder rug.
2 tønder bygmel.
4 skæpper byggryn.
3 skæpper hvedegryn.
4 pund byggegrubergryn.
8 pund humle.
4 lispund røget flæsk.
2 lispund røget lammekød.
1 pund talg.
2 halvottinger smør.
8 pund svinefedt.
To fede gæs.
2 favne kløvet bøgebrænde.
8 læs tørv
samt 25 rigsdaler årlig.

Og, hvis jeg holder pige, da halvdelen af, hvad hun får i årsløn:

En ko og to høns, lige med hans egne, og fornøden ildebrændselsrum, fri befordring når jeg finder for godt. Brødet bagt og øllet brygget, hvilket alt, som således anført, der efter nærværende priser anføres af værdi til 150 rigsdalersedler, som udgør ialt 120 rigsdaler, som skal være prioriteret i min søn Jørgen Andersens ejendom fremfor nogen anden hæftelse.

Foranførte anerkender jeg, Jørgen Andersen, mig til i et og alt at opfylde og holde.

Vester Skerninge, den 13. marts 1822.

Mette Kirstine Jørgensdatter. *Jørgen Andersen.*
(Med ført pen.)

Som laugværge:
O. L. Andersen.

Til vitterlighed:
Møller. (Navnet ulæselig.)

I kirkebogen i Vester Skerninge står, at Anders Christensen var privilegeret kromand, dog står der intet om fra hvilket år.

Sønnen Jørgen Andersen var gift med Karen Trolle, en datter fra Gundestrup Mølle. Hun og manden Jørgen drev således kro og landbrug, samtidig havde de Jørgens mor på aftægt. Mette Kirstine Jørgensdatter afskrev sig kroen i 1822 og levede, til hun 75 år gammel døde i 1826.

Jørgen Andersen og Karen Trolle fik syv børn. Den sidste af disse, Christine, levede til 1907.

Kromanden Jørgen Andersen døde ret ung, idet han kun blev 45 år. Karen Trolle drev så kroen til 1866, hvor hun overdrog kroen til Hans Jeppesen. Han fik skøde den 16. maj 1872 og havde dette lige frem til 1886, hvor hans enke solgte kroen til Heilman og Sørensen i Svendborg.

Men der er sket meget omkring kroen i Vester Skerninge i løbet af 1800-tallet.

I årene omkring 1852 blev kroen brevsamlingssted, som blev bestyret af Karen Trolle til hendes død i 1866.

I 1871–72 ophøjedes stedet til ikke regnskabsførende postekspedition med Hans Jeppesen som »postexpeditør« og datteren som medhjælper indtil 1882.

Et tohjulet enspænderkøretøj med plads til tre passagerer bragte posten ud indtil midt i 1860'erne. På det tidspunkt kom der regelmæssig postvogn eller dagvogn mellem Nyborg og Assens.

Hans Jeppesens søn afløste dagvognen med sin »omnibus« i 1882 og kørte to gange daglig mellem Vester Skerninge og Svendborg. Fra 1894 udvidedes ruten til Fåborg.

Denne »omnibus«-transport fortsatte lige til 1916, hvor jernbanen kom til egnen.

Vi må heller ikke glemme de royale højdepunkter i kroens historie.

Den 28. september 1840 besøgte kong Christian den 8. kroen. Kongen og dronningen havde været på et tre timers besøg i Fåborg, hvor monarken havde bivånet indvielsen af det nye rådhus.

Kongeparret forlod byen klokken syv om aftenen med hestevogn. De skulle til Svendborg for at overnatte. Formodentlig på Valdemar Slot på Tåsinge.

Unge mennesker fulgte kongeparret med et fakkeltog. I Vester Skerninge var der ved kroen rejst æresport med kulørte lamper.

Ved majestætens ankomst til kroen holdt sognepræsten, pastor Chr. Breddorff en velkomsttale, sognefogeden Hans Jensen i Bisgård fik ved samme lejlighed hæftet kroningsmedaljen af 28. juni på reversen.

I 1907 døde som tidligere nævnt Christine, datter af Jørgen Andersen og Karen Trolle. Hun efterlod sig et legat på 2500 kr. til minde om hendes forældre og til vedligeholdelse af deres gravsted. Endvidere skulle legatets portioner uddeles til bedste for fire værdigt trængende mænd og kvinder i Vester Skerninge.

Samme år blev kroen overtaget af Hans Rasmussen, der sad som vært til 1932. Hans enke drev kroen til 1935, hvor Jørgine Kristine Rasmussen solgte til Thorvald Larsen Åman og hustruen Carla Åman.

Thorvald Åman sad på kroen til 1950. I fire år indehavedes Vester Skerninge af kromand Niels Larsen.

Og så kom Poul og Annelise Bæk til Vester Skerninge kro. Parret har gennem de 18 år fået drevet kroen frem til det landskendte niveau, den nu befinder sig på. Uden at overdrive kan man vist roligt sige, Bæks har formået at bevare det bedste fra fortiden og forene dette med det bedste af nutiden.

Korinth Gæstgivergaard

Non cuivis homini contiguit adire Corinthum, hvilket betyder: Ikke ethvert menneske lykkes det at komme til Corinth. – Da romeren Horatius Flaccus ca. 30 år før Christi skrev disse linier, var det næppe Korinth på Sydfyn han havde i tankerne. Vi kan dog med nogen ret sige, at det sikkert blot er tilfældighedernes lunefulde spil, der har hindret Korinth på Sydfyn i at blive Danmarks Cambridge eller Oxford. Bestræbelserne herfor var igang. Nutidens gæstgivergård er således et tidligere lærdommens tempel. Ikke sådan at forstå, kroen nu fremstår som det absolut modsatte. I dag foregår mange kurser og seminarer på Korinth Gæstgivergård.

Korinth og omegn skylder familien Reventlow på Brahetrolleborg sin eksistens.

Grev Reventlow var foregangsmand, når det gjaldt om at skaffe de danske bønder bedre kår. Han gennemførte sine store landboreformer i 1788. Greven gav hvert hus og gård sit udvalgte navn. Ved landevejen og i et hjørne af godsets have opførte han et nyt hus, der var hans særlige hjertebarn. Grev Reventlows tanke var, at dette hus skulle rumme en ungdomsskole.

Mens de øvrige bygninger blot bestod af stolper og strå, så lod greven netop dette hus få grundmur. Huset fik navn efter den for visdom så berømte græske by Corinth.

Den nuværende gæstgivergård rummede således datidens semi-

narium, lærerskole indtil det store Bernstorffsminde Seminarium stod færdig i 1795.

Korinth blev så spindeskole for baroniets unge piger. Gæstgivergårdens pompøse hovedbygning virker i dag smal, idet den var tænkt netop som vævestuer for de unge. Man vil kunne konstatere, at vævene har været placeret ud for hver sit vindue i underetagen.

Grevens væveskole fik kun kort levetid. Ved hans død i 1801 fik Korinth kgl. bevilling som gæstgivergård, og som sådan har den virket siden.

Kort tid efter krobevillingen kom der også købmands- eller høkerbevilling til kroen, ligesom den blev udvalgt til posthus. I de forløbne 180 år er der naturligvis foretaget en mængde ændringer af gæstgivergårdens oprindelige udseende. Kroen rummer nu mødesale, restaurant samt gæsteværelser. Korinth fungerer som turist- og mødested.

Officielt fik byen Korinth først sit navn i 1882. En årrække var adressen Brahetrolleborg pr. Korinth Kro, men fra 1882 lyder det pr. Korinth station. Stedet havde fået jernbanestation.

Korinth Gæstgivergaard indehaves i dag af værtsparret Grethe og Børge Hoffmann. De har haft den sydfynske kro nu i 12 år. På deres bryllupsrejse fandt de Korinth Gæstgivergaard til salg. Kroen var på det tidspunkt ejet af en ældre, enlig dame. Kroen førte en hensygnende tilværelse, men er nu vendt tilbage til livet.

Kroparret samler antikviteter, som de lader pynte op i lokalerne. Kunstnere har i tidens løb fundet husly på kroen og betalt med kunst for varer.

Egnen omkring Korinth bærer mange minder om en fremsynet adelsmands initiativer. Slægten Reventlow på Brahetrolleborg har medvirket til at etablere en lang række undervisningsinstitutioner ved Korinth. Takket være den tradition, som Johan Ludvig Reventlow lagde grunden til i slutningen af 1700-tallet, har vi stadig et rigt skoleliv i og omkring Korinth.

Egnen omkring Korinth ejer al den charme og skønhed, som man forbinder med fynsk idyl. Smalle veje omkranset af levende hegn eller indrammet af stengærder. Biveje fører os igennem tyste skove forbi de velpudsede bindingsværksgårde. Hist og her brydes landskabet af pompøse og stolte herregårde.

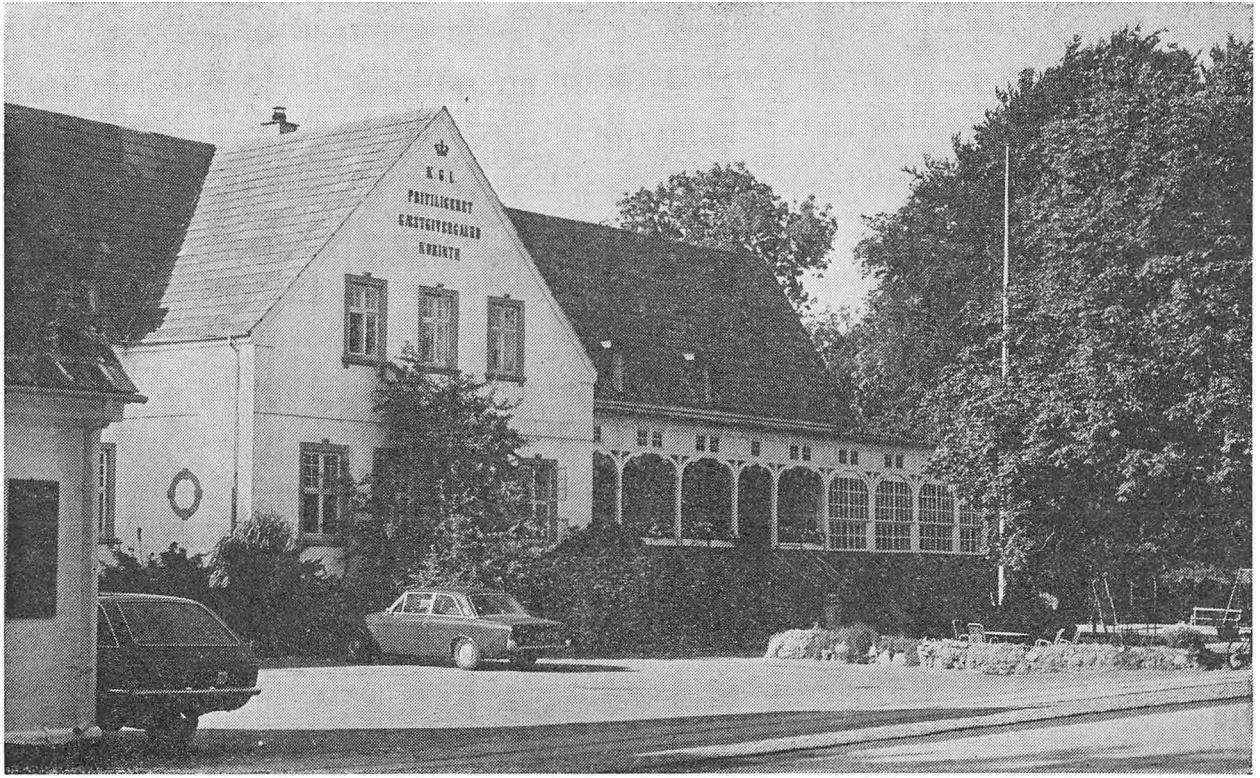

Korinth Gæstgivergaard fik kgl. bevilling 1801. Ligger ca. 10 km nord for Fåborg på vejen mod Nyborg.

Torup Kro

Der findes tre ting i livet, som penge ikke kan købe. Det første er evner, det næste er liv og så patina. Derfor skal du passe godt på din gamle kro.

Således udtrykte Klaus Rifbjerg sin særlige mening om atmosfæren på den tidligere færgekro i den lille nordsjællandske landsby Torup.

Kommer man kørende fra Frederiksværk med kurs mod Hundested, skal man fire kilometer uden for Frederiksværk dreje til højre. Så kommer man ad den smalle slyngede vej pludselig ned midt i det helt lille landsbysamfund. Her, hvor sjælene er placeret tæt udenom sognets vigtigste huse: Kroen og kirken.

Atmosfære, hygge, patina. Disse begreber er uløseligt forbundet med den gamle kro i Torup. Beskeden af størrelse og udadvendt fremtræden, men til gengæld virker dens indre desto stærkere. Fortiden fornemmes i disse gamle lavloftede stuer, hvor loftbjælkerne svajer gæsten velkommen til.

Visesangeren Poul Angelo, med det gode borgerlige navn Snystrup, erhvervede den gamle kro i 1959. Gennem årene har han i et snævert familiesamarbejde fået Torup Kro gjort til et samlingspunkt ikke blot for familiens ti medlemmer, men for en række af kendte og mindre kendte navne, der alle holder af stedets atmosfære og gode køkken.

Patina skabes i løbet af århundreder. Århundreders gang skal slide på en kro, før dens fortidssjæle kan hviske med klar stemme til den andægtigt og ydmygt lyttende krogæst. Plankernes tyste knagen og murene, der gi'r sig under vindens pres en forårsaften.

Den gamle lampe blinker en imøde, når man drejer ind i Torup byes midte. Her ligger den gamle færgekro, der fører sin historie tilbage til 1691.

I løbet af de næsten 300 år, der er forløbet siden en af vore forfædre lod kline sit hus midt i Torup by med kirken som nabo, er der sket mangt og meget. Mennesker er kommet, og mennesker er gået. Nogle har efterladt sig spor i landsbyens historie, mens andre blot har udført deres dont i det stille for atter at glide ud i glemselens mørke. Således også med de tidligere krofolk på Torup gamle færgekro.

Landskabet har ændret karakter ved sandflugt – vandet gik tidligere betydelig nærmere op til kroen. Herfra forberedte man sig til at blive færget over til Lynæs på den anden side af Isefjorden. En dram på kroen skulle beskytte den rejsende mod den værste kulde og forebygge søsygen.

Vejen gik til for få år siden alene forbi Torup kro. Kystvejen fra Frederiksværk til Hundested er et senere fænomen.

I sognet Torup har gamle mennesker langt op i tiden bevaret fortællinger om, hvorledes vor danske søhelt Tordenskjold gik i land ved Kikhavn og flyttede sin skibskiste ind på Torup kro, alt imedens han ventede på bud fra hovedstaden, eller hans skib blev sat i stand efter bataljer og stormfuld færd på søen.

Torup kro har ligget gemt lidt af vejen. Det er ikke de store landeveje, der har trukket deres spor forbi den beskedne kro. Men færdselen fra Hundested og hen langs nordkysten var i lange tider tvunget igennem landsbyen forbi Torup kro.

Fra 1691 og frem til midten af 1750'erne kendes der ikke meget til kromændene på Torup. Et navn, der nu er kendt i Nordsjælland, dukkede imidlertid op på denne tid og var i en lang periode tæt knyttet til kroen.

Johan Phillip Hessner blev født i Ernheim i Tyskland omkring 1730. Han var søn af en daværende vognmester på et gods i den lille tyske by.

Johan Phillip Hessner havde åbenbart lidt eventyrblod i årerne, for han lod sig hverve som trompeter ved det, af den danske kong Frederik den V., nyoprettede husarregiment, hvilket skete i 1762.

Den senere kromand kom til at forrette tjeneste i Hørsholm ved husarforlægningen der. Siden, da alderen tilsyneladende har gjort sig gældende, blev Hessner marketender for soldaterne i Hørsholm.

Kromanden og marketenderen fandt sin pige i Hørsholm. Den tids hvervede soldater skulle altid anmode deres foresatte om tilladelse til forlovelse og bryllup. Johan Phillip Hessners trolovelsesattest, underskrevet af hans ritmester, er bevaret for eftertiden.

Kromanden blev efter sin militærtid først forpagter af den kgl. privilegerede kro i Helsinge, men han har åbenbart søgt sig et mere passende embede, for senere blev han strandrytter, hvilket svarede til vor tids strandfoged.

Fra den tid som strandrytter satte Johan Phillip Hessner sig et værdigt eftermæle. Vindfløjen på Torup kro er lavet af Hessner og forestiller ham som strandrytter med høj hat, idet Hessner lod sine forbogstaver J. P. H., årstallet 1811 samt et ølkrus og et snapseglas indgå i vindfløjen.

Hessner fik i sit ægteskab 6 sønner og en datter. Det blev datteren og hendes mand, en løjtnant Holm, der kom til at overtage kroen i begyndelsen af 1800-tallet og dermed gik slægtsnavnet Hessner ud af Torup kro's annaler.

Torup kro har i løbet af forrige århundrede været det eneste samlingspunkt for egnens fiskere og bønder. Her var landsbyens høkeri i kroens hjørnelokale. Et gammelt billede viser os en beskeden bygning, hvor der over indgangsdøren til butikken stod Thorup Kro Købmandsforretning. Forskellige varer og redskaber var stillet ud til beskuelse nær den gamle pumpe, der var ved porten ind til stalden. I bygningens anden ende var der, som et skilt angav, gæstgiveri. Billedet må være gammelt, for de to små træer foran kroen var endnu kun lidt over murhøjde. I dag er det tykke kæmper, der rager højt til vejrs.

Købmandsforretningen har været et vigtigt led i kroens eksistens, ligesom landbruget har været nødvendigt. Fra købmandsbutikken kunne man gå direkte ind gennem en dør til krostuen. Således kunne det lade sig gøre lige til for blot 25 år siden, da

Torup kro er en gammel færgekro. Den stammer fra 1691. Ligger på den gamle vej mellem Hundested og Frederiksværk.

Torup brugsforening blev oprettet og dermed fjernede grundlaget for kroens høkeri.

Fiskere og bønder festede og samledes i den gamle krosal. Herinde blev der også i tidens løb opført teaterstykker i de lange vinteraftener, men scenen blev fjernet for nogle år siden til fordel for en tiltrængt udvidelse af krosalen.

Nu har det ikke været de store menneskemængder, omegnen kunne levere til kroen. Omkring århundredskiftet var der blot 85 mennesker i Torup sogn.

Men nok så lille og ubetydelig et sogn har haft sine politikere, der bejlede efter vælgergunst. Frierierne er sket i Torup kro's sal. Vælgermøderne og selve folkeafstemningen på egnen er altid foregået i Torup krosal. Også den heftigt debatterede folkeafstemning om tilslutning til Det Europæiske Fællesskab den 2. oktober skete her i Torup kro's sal.

Man kan levende forestille sig valgmøderne for godt 100 år siden her på kroen. – I salen sad på de første bænkerader de velbjergede gårdmænd vidtskrævende stolte med deres kuglemaver og svungne schnurbarter.

I baggrunden trængtes de små, magre husmænd og daglejere, mens de skramlede med deres træsko. Undertiden har en enkelt person vist den uhørte dristighed at trænge sig frem for at sige noget. Den forslidte magerhed, forenet med de livsnødvendige bøjede nakker i dagligdagen gjorde, at et uskyldsrent problem blev fremsagt med en rottehunds aggressive snerren af lutter generthed.

Den tids politiske typer på talerstolen kan have været en blodrig, kraftig person i sort frakke, grå vest dekoreret med den gyldne urkæde og tillagte bymanerer.

Stærkt stod han med hele sin landstingsbaggrund og snapstingets seje skråsikre meninger over for de indædte eller duperede sognebørn. Højst har de rynket de solplettede pander i et eftertænksomt forsøg på at gi' igen.

– Jo, de gamle lerklinede vægge og tunge planker i Torup kro har været vidne til mangt og meget. Ikke alt har været idel glæde. Til for blot få år siden sad skatteopkræveren hver lørdag eftermiddag i et hjørne af krostuen og indkasserede det skyldige beløb. Den

skik hørte dog op for 7 år siden. Så var det sket med »skattepigen«s besøg på kroen.

En anden tradition i forbindelse med kroen levede også længe op i tiden. Hestene fra egnens gårde skulle hvert år synes af forsikringsmanden. Synet skete altid foran kroen. Hestene blev så bundet til stolper og rækværk, medens snakken gik.

De bredbagede heste stoltserede foran kroen med velkæmmede manker og flettede haler til stor fryd for ejer og karl. I dagens anledning var dyrene striglede, så skindet strålede i solen. I grimen havde karlen flettet en frisk halmdusk ind som et særligt dekorativt islæt eller som tegn på, at her kom en fyrig hingst, der havde mod nok til at bide fra sig.

Når man endelig var nået igennem det årlige syn og skøn, så var der tid til en lille een og en velvillig snak om naboens dyr velvidende om, at netop ens egne heste var de bedste.

Fra ca. 1950 var Torup kro lukket et par år. Det kneb med at holde liv i den under indtryk af tidernes ugunst. Omkring 1952 købte ægteparret Mangaard kroen, og de indledte moderniseringsarbejdet, og fik den til at gå fint.

I 1959 kom Poul Angelo Snystrup efter lang tids søgen, i kontakt med Mangaard, og Snystrup blev fast besluttet på at erhverve kroen. Det skete i 1959. Nu blev der sat en bunke kræfter ind på at bringe kroen endnu et skridt fremad mod det, vi kalder ægte, gammel krohygge.

Enkelte gamle vægge blev fjernet, så der blev mere åbent i de små rum. Den allerede påbegyndte samling af antikviteter og rariteter blev efterhånden kraftig udvidet dels med egne fund, men også en lang række gamle daterede ting, som gæster i tidens løb har skænket familien.

Snystrup og kans kone mobiliserede børn og svigerbørn til arbejdet med den gamle kro, og nu kører familieforetagendet ad de rette spor.

Blandt den store samling af antikviteter fortjener et par ting at blive hentet frem. I krosalen står en skøn, gammel ovn fra Anker Heegaards jernstøberi inde i Frederiksværk. Det var en af de første brændeovne, der overhovedet kom til egnen. I jagtstuen hænger et gammelt engelsk Waterbury ur, der skal være strandingsgods.

Traditionerne holdes i hævd på Torup kro. Kroværten har i mange år været en kendt visesanger rundt om i Europa. Med sin luth har han bragt bl. a. Bellman-traditionen frem til vor tid. Men også Wienerliederne forstår Poul Angelo at give den rigtige tone.

Hvor kan man sidde midt i gammel ægte dansk krohygge og så pludselig gennem musikken føle sig hensat til højderne omkring Wien. Stemningen ændres umærkeligt fra det tunge danske mjødleje til det lette raffinerede wienske, hvor tonen ikke bliver grov, men spirituel.

En meget stor del af den danske befolkning kunne i foråret 1972 besøge Torup kro, uden at de vidste af det. Filmen om Hans Scherfigs »Den forsvundne Fuldmægtig« blev for flere sceners vedkommende optaget her på kroen. Og nu i nær fremtid kommer Ib Mossin for at lave en Morten Korch-film med Dirck Passer på Torup kro. De vil så kunne opleve Dircks numre udført i den gamle krosal på Torup færgekro.

Mange kendte mennesker har fundet vej til Torup kro, fordi man her finder den særlige gamle krohygge og varme stemning. Trods atomtidens altformående mennesker så evner vi dog ikke at skabe patina, ro og hygge. Vi kan ikke finde ud af at drage en sti tilbage til forfædrenes stuer, hvor datidens stemme taler med magtfuld røst som i den atmosfærefyldte gamle, danske krostue i vore landevejskroer. Men finder vi en kro, der står som en klippe fra fortiden, da skal vi bevare den og skytte den. Vi har brug for dem i dag, og vore børn vil få endnu mere brug for at kunne besøge de gamle kroer.

Osted Kro

En af Sjællands ældste kongeligt priviligerede kroer ligger i Osted henved 10 km. uden for Roskilde på vejen mod Ringsted.

Osted kro's røde bygninger ligger en anelse tilbagetrukket fra hovedvej 1. Her stilner trafikken aldrig. Døgnet rundt maler lastbilkonvojer støjende og osende luften tyk på Roskilde Landevej. Når sommersolen står højest trækker københavnernes week-end korteger blinkende lakstriber gennem landskabet.

Omkring 1800 var det den danske konges tropper, der trak forbi Ousted kro mod vest. I 1847 drog de danske »jenser« forbi og ryddede kroens beholdning af brændevin.

Den senere helt i slaget om Fredericia, daværende oberst Olaf Rye, gjorde holdt ved kroen og fortørnedes over sine soldaters tørst, men stridsmanden overvandt sin vrede og kunne drage videre for at afstraffe de ulydige i hertugdømmet.

Ousted kro kan føres tilbage til Christian den Andens regeringstid.

Christian den II udstedte en forordning i 1521, hvori det blev dekreteret, at der for hver anden mil skulle være en kro langs landevejen.

Kroer har eksisteret allerede før den tid. Vi kan udlede dette deraf, at Ousted kro nævnes blandt 28 andre sjællandske landevejskroer. Kroen var der således allerede før 1521.

Kroens historie fortoner sig imidlertid i historiens mørke frem til år 1700. Her træffer vi på kromanden Niels Knag. Frederik den IV har konfirmeret hans fæstebrev på en ryttergård med ret til krodrift her i Ousted.

Knags afgift for at drive kro beløb sig til 4 rigsdaler årligt til rytterkassen samt 10 rigsdaler for konsumption til magistraten i Roskilde.

Knag udbyggede kroen med staldlænge og værelser til de rejsende. Kromanden anmodede siden kongen om, at man efter hans og konens død skulle betale arvingerne en godtgørelse for det arbejde han havde ladet bekoste med kroens udbygning. Endvidere ville Knag, at der ikke blev givet tilladelse eller privilegium til nogen anden kro inden for en mils omkreds. Til gengæld herfor tilbød han at betale 10 rigsdaler i årlig afgift.

Kroen fik privilegium tidligt og blev således en af de første her på Sjælland der opnåede det efter en forordning, der stammer fra år 1689 og 1700.

Naturligt var dette privilegium, når vi husker, at kroen som ryttergård egentlig hørte under kronen.

Kroen gik imidlertid senere over til privateje, idet Frederik den IV udstedte skøde til etatsråd Peder Benzon på Vibygård og en del det gamle ryttergods i Roskilde amt.

Efter dette ejerskifte træffer vi en fæster ved navn Hans Hoff.

Kroen bliver atter handlet i 1724, og nu træffer vi på navnet Peder Laursen, der var ridefoged på Svenstrup ved Borup.

Ousted kro har naturligvis som så mange andre landevejskroer haft ret til at brygge øl og brændevin mod at betale den årlige afgift til konsumptionsforpagteren. I dette tilfælde i Roskilde.

Dette privilegium blev imidlertid forsøgt frataget Ousted kro i 1734.

Magistraten fandt nu, at det ville være skadeligt for Roskilde bys borgere, hvis kroerne i den nærmeste omegn ikke blev tvunget til at placere deres indkøb i staden. Roskildes magistrat fik ikke medhold i den indstilling, kromanden kunne fortsat brænde og brygge til fryd for gæsten og til glæde for kromandens pengekiste.

Ejerforholdene omkring kroen skiftede jævnligt, men i året 1748 erhvervede greven til Ledreborg, J. L. Holstein, Ousted kro.

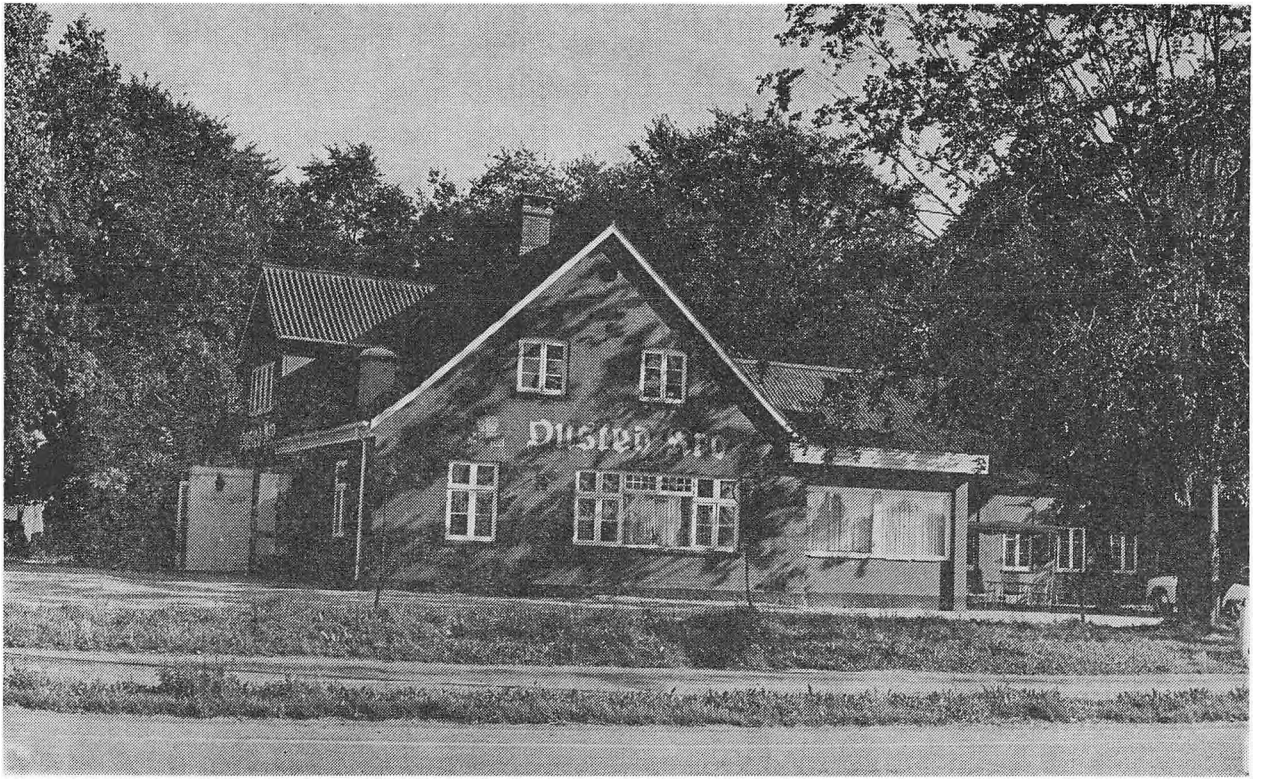

Osted kro hed før Ousted kro, og den eksisterede allerede 1521. Fik privilegium 1689. Ca. 10 km fra Roskilde mod Ringsted.

Greven fik privilegiet i 1751 og han fæstede kromand Jokum Frederik With.

En majdag i året 1764 kunne de københavnske borgere læse i Berlingske Tidende: »I Dag 8te Dage, i den stærke Storm, kom Ild løs i Ousted ved Middagstid, da Folkene var i Kirken. Fem Gaarde og syv Huse med den smukke Kroe nedbrændte, og Kromanden beholdt ikke det ringeste tilbage«.

Branden betød, at brændevinsbrænderiet hørte op en række år, til en kromand i 1808 atter ville benytte sig af denne gamle ret.

Tiderne skiftede og kromand fulgte på kromand i Ousted kro. Således hedder det i en lille litterær beretning, som en københavnsk hofboghandler Beeken begik i 1817: »To Mil fra Roskilde ligger Ousted Kro, denne Kro har været meget bedre indrettet forhen, end den nu er, baade hvad selve Stedet angaar, saavel som og med Hensyn til Beværtning«.

I 1860 fremgår det af folketællingslister, at der også fandtes købmandsforretning i forbindelse med krohold og landbrug.

Men det gik nu tilbage for kroen. Jernbanen var kommet til Roskilde, og i årene frem til biltrafikken dukker op, gennemlever Ousted kro den samme kummerlige tilværelse som mange af vore andre gamle landevejskroer.

I dag er der blot de ydre mure tilbage af den gamle kro. For otte år siden sanerede man hele kroen totalt, så intet spor er efterladt fra fortiden.

Men naturligvis kan man trods restaureringen ikke komme i direkte linie tilbage til 1521, da tre brande har ændret dens beliggenhed.

Oprindeligt var kroen og kirken naboer. Efter en brand blev Ousted kro genopbygget ved landevejen, på en grund beliggende et stykke fra den nuværende bygning i retning mod Roskilde, og endelig fik kroen sin nuværende placering.

Men af den tidligere så kendte kro i Ousted, på landevejen mellem Roskilde og Ringsted, er der blot årstallet og krodrift tilbage. Og i modsætning til den gamle kro kaldes den nu Osted kro, selv om man i forbindelse med det gamle årstal har bevaret navnet Ousted kro.

Overdrevskroen

Overdrevskroen er blevet kgl. priviligeret kro, på trods af de officielle krav om to mil mellem landevejens raststeder.

Ortved Overdrevs kro's oprindelse skal søges helt tilbage før 1700. Man ved fra kirkebogen i Vigersted kirke, at der eksisterede en kro. Kirkebogen siger nemlig, at der fra Ovedrevs huset blev begravet en ukendt vejfarende. Vi skal således et længere tidsrum tilbage, for at finde oprindelsen til den lille kro nær Ringsted.

Den kongelige forordning i 1734 krævede, at alle kroer skulle have bevilling ved kongeligt segl.

Gennem amtmanden blev der så søgt om kongelig bevilling til kroen, der hørte under Svenstrup gods areal. Den daværende kromand var en Henrik Christensen.

Kromanden ville naturligvis gerne have tilladelse til at brygge og brænde. Der var dog det lille problem, at kroen lå blot en mil fra Ringsted, og der var kun halvanden mil til Ousted kro, som allerede havde det kongelige privilegium.

Ansøgningen om kgl. privilegium for Overdrevshuset eller kro blev derfor afslået. Men senere på året 1734 blev der søgt igen, og året efter fik Overdrevskroen endelig sit privilegium. Christian den VI privilegium indbefattede dog ikke tilladelse til at brygge øl og brænde brændevin.

Overdrevshuset, eller som den i dag hedder Overdrevskroen, leverer ikke dramatiske historier op gennem 1700 tallet. Kroen var vel præget af de nærliggende kroer, hvor postvognen skiftede heste, og dermed bragte liv og aktivitet ind i lokalerne.

Nu har der imidlertid været rejsende, der har gjort ophold og efterladt korte bemærkninger herom, og herfra ved man noget om den tid.

Historien har dog én gang udspillet sit drama foran den lille sjællandske kro mellem Ringsted og Roskilde.

Den franske Napoleon den I havde sendt spanske tropper til Danmark for at yde vort land støtte. Men en dag kom der bud til Danmark om, at spanierne hjemme havde startet et oprør mod Frankrig. Det medførte en kraftig uro blandt de spanske hjælpetropper, der truede deres franske officerer på livet. Sjællandske skarpskyttekorps 1. bataillon blev sendt ud til Overdrevskroen for at afvæbne de spanske soldater. Samme scener udspillede sig også andre steder i Danmark, men beretningen om netop denne begivenhed foran Overdrevskroen er beskrevet i kompagnichef F. J. d'Orignys dagbog.

Rundt om i landet eksisterede der i forrige århundrede en række kæltringekroer. Sodderkelmmen nær Sorø er nok den mest kendte blandt disse, men Overdrevskroen nævnes også som værende blandt de kroer med slet ry.

Dette rygte blev skabt, fordi en del af de mindre heldige elementer blandt de farende svende, landevejsridderne, holdt til her. På Overdrevskroen kom der en stigende mængde af disse mere eller mindre anløbne personer. Så længe og i et sådant antal strømmede kjæltringerne til kroen, at de skabte traditioner.

En gammel kromand fra Overdrevskroen har et sted i bogen »Gamle Landevejs Kroer fra København til Korsør«, fortalt dennes forfatter, at landstrygerne, der kom i flokke, plejede at hælde dagens tiggerudbytte ud på krobordet. Kromanden fik så straks det beskedne beløb, som en overnatning kostede. Resten af dagens udbytte blev derefter sviret op den ganske nat. Naturligvis kunne disse sviregilder ende i vilde slagsmål, som først fandt sin afslutning, når stoddere og kjæltringe gik under bordet, enten takket være brændevin eller knyttede næver.

Overdrevskroen kan føres tilbage til før år 1700. Den fik privilegium i 1735. Ligger ved Vigersted nær Ringsted.

Overdrevskroens forskellige kromænd var givet lige kede af disse store grupper af kæltringe og stodderes besøg til skade for den pænere krofunktion. Imidlertid havde de arme krofolk ikke altid noget valg. I mange tilfælde hjemsøgte disse stodderbander egn og kroer i så store flokke, at man var ude af stand til at sætte dem på porten uden fare for liv og lemmer.

Som for så mange andre kroer landet over, virkede den moderne tid også til ugunst for den gamle Overdrevskro i midten og slutningen af 1800 tallet. Efter jernbanerne hjemsøgtes kroen, der var af beskedent omfang, mest af rejsende håndværkssvende og egnens beboere. Som et bidrag til opretholdelsen af eksistensen var der således i slutningen af 1880'erne høkeri i kroen.

I vore dage iler biltrafikken hastigt forbi den gamle kro, og dens relativt beskedne ydre afslører ikke umiddelbart snart mere end 250 års krohold mellem København og Korsør.

Krebsehuset

Krebsehuset, 3 km. øst for Sorø, vidner i dag i sin arkitektur næppe synderligt om den mere end 300 år gamle kro der var en af landets mest kendte og søgte kroer. Den første lå her på stedet til 1880, men bygningerne stod til 1924. Vi kan i beretninger om Krebsehuset opleve kronede hoveder og store digtere, der har passeret gennem krostuerne og efterladt mindet derom i deres beretninger.

»Krebsehuset ligger bekvemmelig til bedested for de agende poster og de med dem følgende passagerer samt andre rejsende«, samtykkede de to generalpostdirektører Hans Seidelin og Niels Müller den 5. februar 1734, da den daværende ejer af Krebsehuset, 3 kilometer øst for Sorø, søgte om privilegium for sin kro.

Det var Peter Hansen, der ville have gjort kroen til privilegeret med de fordele, som dette måtte indebære. Krebsehuset eller Krebsekroen er oprindeligt en af de ældste og mest kendte kroer på strækningen mellem København og Korsør.

Kroens navn er knyttet til den nu forsvundne Tuel å, der krydsedes af den gamle kongevej. Oprindeligt skal der i midten af det 17. århundrede have ligget et lille hus kaldet Bolbrohus.

Tilbage til 1639 omtales Bolbrohus, men dammen, hvorfra der blev drevet ålefiskeri, og som lå ved Bolbrohus, figurerer ikke i lensregnskaberne efter 1636. På det tidspunkt dukker navnet

Krebsehuset frem i beretningerne. I skoleregnskaberne under Sorø Akademi ser man, at taget er blevet repareret på Krebsehuset. Navnet stammer sikkert fra det faktum, at fiskerne, der boede her i Krebsehuset, har krebset i Tuel å eller dam. C. M. Smith, der har skrevet »Sorø, klosteret, skolen og akademiet«, fortæller, at Sorø Len i 1634 leverede krebs til Christian den 4.s søns bryllup.

Skumle begivenheder skal have fundet sted her i årene inden 1700. I sin bog om B. S. Ingemann, kan H. Schwanenflügel fortælle om drab begået af en gammel vægter her ved Krebsehuset. Sagnet beskrives som følgende: En gammel pietetisk vægter havde et glødende had i sjælen mod en adelig akademist, der havde forført den gamles datter. Efter ungersvenden i godt lag med en soldebroder havde sviret i Krebsehuset, slog vægteren ham ihjel, også fordi de to tillod sig at vrænge ad vægterversene. Drabet skal være sket i alleen. Om det er alleen, der endnu kan ses spor af på den modsatte side af det nuværende Krebsehus, eller det er alleen op til akademiet, det fortælles der ikke noget om.

Krebsehuset bliver i 1711 overtaget af postvæsenet. Man havde nu etableret postrytteriet fra København over Nyborg til Årøsund og Altona Hamburg. På det tidspunkt finder vi værtsparret Anne Christensdatter og Laurs Poulsen.

Fremme ved år 1719 afsendes der en ansøgning til kong Frederik den 4. Hans Melchior Wulfschløsser vil gerne overtage fæstet og samtidig tage den tidligere fæsters kones søsterdatter til ægte.

Wulfschløsser vil genoprette kroholdet, der havde været nedlagt nogle år, idet konsumtionsforpagteren i Sorø havde været for ublu.

Den 8. maj 1719 giver kong Frederik Wulfschløsser privilegiet, men der var betingelser knyttet til:

Konsumtionsforpagteren i det privilegerede værtshus inde i Sorø kunne ikke bare krænkes og fratages nogle af sine afsætningsmuligheder. Altså skriver majestæten tilladelsen med følgende ordlyd: »Vi approberer allernådigst Kammerets (rentekammerret) Betænkende, og at sådan ville være Sorø By til Præjudice, men når Supplikanten hans varer fra Sorø ville tage, så kunne han samme steds holde værtshus«.

Krebsehuset er blevet privilegeret kro. Frem til 1751 har vi Pe-

ter Hansen, kro og værtshusmand i Krebsehuset. Han blev en ret holden mand i de år, han drev kroen. Dette fremgår blandt andet af skifterettens protokoller, da enken Margrethe Thomasdatter Hornbeck skiftede med børnene.

Sorø Akademi får nu den 30. november 1751 kroprivilegiet til krohold i Krebsehuset. Retten til at brygge øl, brænde brændevin var ubeskåret og afgiften herfor var 20 Rigsdaler årligt.

Bevillingen skal dog fornyes hver gang der skiftes fæster på kroen.

Efterhånden når vi gennem adskillige årtier og flere krofæstere frem til 1781. Her kommer navnet Plamböck ind på Krebsehuset, og fra den tid erhverver Krebsehuset et stadig mere udbredt ry som en anstændig og fortræffelig station at bede på. Krebsehusets vært og værtinde formåer at sætte sig varige minder i litteraturen, idet et par af vore store digtere har gæstet Krebsehuset og nedfældet indtryk fra dette besøg i kroen ved Sorø.

Plamböck er jæger hos Gehejmeråd og Oberhofmester von Reitzenstein, der forestod Sorø Akademi og var amtmand i Sorø.

Martin Plamböck ægter jomfru Anna Nielsdatter Rosbjerg fra Herlufmagle. Hun har givet truffet jægeren hos sin broder, der havde giftet sig en købmandsbutik til i Sorø. Her var den unge pige i huset og fik lejlighed til at tage denne skovens mand i øjesyn.

Jæger Plambeck, som navnet efterhånden bliver til, var søn af mølleren på Lellinge mølle. En af hans søstre, Rebekka, bliver gennem sit ægteskab med Johannes Neiindam, stammoder til teaterhistorikeren og hans brødre, kgl. skuespiller Nicolai Neiiendam og maleren Valdemar Neiiendam.

Jægeren levede i sit lille hus i skovens midte, men den unge kone Anna Rosbjerg, som han blev gift med 22. april 1767, havde et livligt sind. Hun har sikkert efter det hektiske byliv i Sorø, haft vanskeligt ved at affinde sig med skovens dybe stille ro.

Plamböck, der tydeligt har haft mere end almindeligt til overs for sin Anna, fik arrangeret med overhofmesteren, at han fik Krebsehuset i forpagtning.

Nu går det fremad for kroen. Ikke blot på grund af dens gunstige beliggenhed, men i høj grad også på grund af madam Plam-

böcks skikkelighed i hvervet som kro-værtinde. Til kroen var der landbrug, men trods det omfattende arbejde med de store husholdninger, så skabte madam Plamböck sig et navn og et ry for sin gode mad, sine gode senge, kvikke svar og værdige optræden.

Kongelige herskaber og hertugen af Augustenborg samt andre af tidens stormænd viste på forskellig vis deres tilfredshed med opholdet i Krebsehuset.

Ifølge familietraditionen blev en sølvbryllupsdag markeret på særdeles festlig og højtidelig vis i kroen.

Tidligt om morgenen kom der ekstrapost med to hofdamer, der bragte bryllupsgaver fra hertugen.

Madam Plamböck's bønner sad majestæten ej overhørig. Engang sendte hun kongen et brev, hvori hun anmodede om at få frigjort sin sønnesøn fra militærtjeneste.

Det må have irriteret samtiden lidt med den populære kro. Mange rejsende drog altid uden om Sorø og gæstede Krebsehuset. Siden drog man derfra med gode minder og opfyldt af den landskabelige skønhed og madam Plamböck's lækre retter, hedder det i samtidige beretninger.

For eksempel har vi en skildring af et besøg i Krebsehuset givet af skuespiller Joachim Daniel Preisler fra 1789. Han skulle på rejse til Frankrig og Tyskland. På udrejsen gjorde han sit første ophold i Krebsehuset.

»Kom til Krebsehuset ved Sorø om aftenen kl. 10. Ikke alene beliggenheden, som er ganske fortryllende, men især den bestandig færdige anretning er dette et mærkeligt sted for rejsende. Ligesom man står af vognen, sætter man sig til et veldækket bord, og hvem elsker ikke god mad og god vin. Her længes hverken postfører eller passagerer. Desuden kan man i magelighed opholde sig her så længe, som man vil, da der kun er fire mil til Korsør, og postsmakken ikke går over bæltet før dagen efter ved middagstid. Altså: Maden smagte herligt, og vinen styrkede vore legemer imod den første nats kulde«.

Et par år efter var vor store digter Jens Baggesen en besværlig gæst i Krebsehuset.

Baggesen havde, som vi meget vel husker det fra litteraturhistorien, fået et kongeligt legat, der skulle financere en udenlandsrejse.

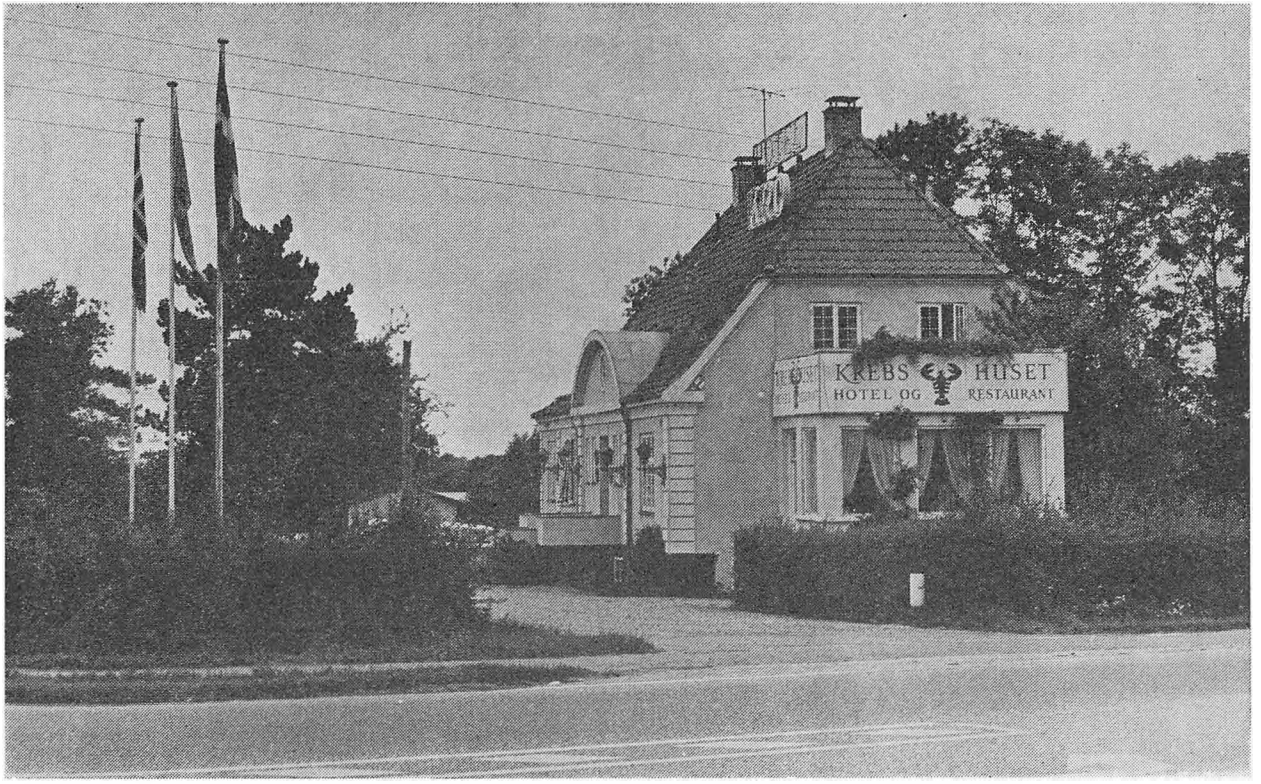

Krebsehuset eksisterede fra 1636 og blev prvilegeret 1719. Nedlagt 1880 og nyopført 1959. Ligger 3 km øst for Sorø.

Rejsen skulle inspirere det unge geni og siden medvirke til at berige vor litteratur. Det var de ædle hensigter.

Baggesen drog ned gennem Europa, levede og oplevede som et livskraftigt ungt menneske på blot 25 år kan gøre det. Især med en ballast som den Baggesen havde med sig i vadsækken.

Baggesen gjorde sit livs lykke på denne rejse. Bern, byen i læ af de schweiziske alper, bød ham sin datter Sophie Haller. Baggesen greb gaven med fryd og hjemførte fräulein Haller som sin brud.

Ganske vist var Baggesen digter, og man kunne vel forvente, at han på sin vis havde et ligeså nonchelant forhold til livets pekuniære kalamiteter som kunstnere hævdes at have. Tværtimod ved hans søn i en biografi at fortælle, hvorledes faderen Jens Baggesen holdt nøje regnskab med sine penge.

Det kongelige rejselegat var på 200 rigsdaler hvert fjerdingår, som det hed i datidens sprog.

På vej tilbage til København var Baggesen kommet over Storebælt med postbåden. Vi ved det var den 18. oktober 1790. Om aftenen ankommer Baggesen og hustruen til Krebsehuset for at overnatte, inden de næste dag skal fortsætte færden tilbage til hovedstaden efter Baggesens store rejse.

Madam Plamböck præsenterede den følgende morgen Baggesen for en regning på 9 mark. – Nu har vi tidligere i sønnens biografi fået at vide, at digteren gjorde status i Nyborg, og der konstaterede han, sikkert til sin fortrydelse, at der blot var ugunstig balance i budgettet.

Baggesen reagerede usædvanligt og uhøvisk over for madam Plamböck. Digteren overfusede kort sagt den navnkundige kromadamme. Vredt smækkende med døren drog Baggesen afsted. Men han var ikke kommet længere end til Ringsted før uheldet rigtig stod klart for ham. Nu fortrød han bitterligt sin uheldige optræden og satte sig hen for at skrive en undskyldende billet til madam Plamböck.

Brevet Baggesen skrev var i mange år opbevaret på Krebsehuset, men den uheldige fremfærd mod den gamle kro har også fjernet denne epistel fra Krebsehuset.

Brevet lyder som følger:

Ringsted, den 19. oktober 1790.

Det skulle gøre mig meget ondt, ifald jeg havde givet Dem mer end et Øjebliks Ærgelse, Madame. Den Person, som saa ubesindigen beklagede sig i Morges i uartige Udtryk over Deres Fordring, har for første Gang paa sin Samvittighed at have fornærmet et Fruentimmer – og jeg begriber sandelig ikke, hvorledes dette hændte i Deres Hus. Jeg skriver Dem disse Linier for at bede Dem om Forladelse derfor og jeg ville mundtligt have gjort dette, før jeg forlod Deres Stue, dersom De ikke havde brugt det Udtryk i Deres billige Fortrydelse at ville skænke mig 3 Mark. Jeg har betænkt, at Deres Fordring af 9 Mark virkelig ikke var ubillig – og endnu mindre uforskammet. At jeg ikke kendte Dem, undskylder mig ikke, thi man bør være artig mod enhver, som man ikke kender. At De blev saa forbitret, Madame! har lært mig at kende Dem, og det gør mig virkelig urolig, at De maaske tænker slet om en Person, der tænker saa vel om Dem. – Modtage derfor Forsikringen om, at jeg med Fornøjelse har betalt 9 Mark. – Min Kone og jeg have sovet godt og sødt i Deres Seng, vi have haft god Opvartning, og jeg er i alle Maader fuldkommen fornøjet. Deres Hus skal i ingen Rejsende finde ivrigere Anbefaler end mig – og jeg skal vist aldrig glemme ved enhver Lejlighed at gøre godt igen, hvad jeg forbrød ved det Ord Uforskammet. Jeg er Deres og enhver retskaffen Kones ærbødigste

Baggesen.

Adskillige af datidens mere eller mindre kendte kulturpersoner har oplevet et besøg i Krebsehuset. Selv vor store eventyrdigter H. C. Andersen har fundet anledning til at inddrage Krebsehuset i et af sine værker. – Vi finder i »Et Stykke Perlesnor« et sted, hvor H. C. Andersen lader en gammel bedstemor fortælle om en rejse i 1815: »Vi kom efter Middag til Krebsehuset, det var et galant Sted dengang, det bedste Værtshus paa hele Rejsen, og den yndigste Egn, ja det maa I da alle indrømme, den er endnu. Det er en ferm Værtinde, Madam Plamböck, alt i Huset som et glatskuret Spækkebrædt. Paa Væggen hang Baggesens Brev til hende, det var nok værd at se! Mig var det en stor Mærkelighed«.

Martin Plamböck fik arvefæste på Krebsehuset og dets tilliggende jorder. Samtidig meddelte Rentekammeret, at man nu kunne give Plamböck det personelle kroholdsprivilegium, som han havde siddet inde med længe, til ombytning med det reelle. Det betød han fik det uoupsigelige privilegium, som Sorø Akademi havde fået knyttet til Sorø Møllekro.

Ved tronskiftet i 1808 skulle privilegiet efter tidens skik fornyes. Kromanden synes at have været på kant med de besværlige akademikeres ledelse på Sorø Akademi. Der var en lang række diskussioner og besværligheder i forbindelse med Martin Plamböcks fornyelse af bevillingen. Langt om længe i 1812 forelå bevillingen atter til kromanden, Martin Plamböck.

I 1821 må Martin Plamböck lide den tort at blive dømt for ulovlig brændevinssalg og har dermed forbrudt sig mod gæstgiverprivilegiet. Han slipper dog med en bøde på 100 rigsbankdaler sølv plus 10 rigsbankdaler sølv til kongens kasse. Han må desuden løse nyt privilegium til at drive gæstgiveri. Ved kongelig resolution og på grund af formildende omstændigheder, slipper han med en endelig bøde på 50 rigsbankdaler til Sorø fattigkasse.

Noget kunne tyde på, at tiderne ikke var så gunstige for krofolkene på dette tidspunkt, så de måtte ty til en ulovlighed.

Landet havde været i krig og de økonomiske forhold var ikke de bedste. Kromanden sendte et andragnede i 1825 til kongen om et gratiale på grund af trofast udførte tjenester. Kromanden havde drevet stude til København under krigen. Nåden skinnede imidlertid ikke på den ramte familie. Støtten udeblev, og man havde vanskeligt ved at betale et forfaldent lån tilbage.

Al glans var dog ikke gået af Krebsehuset. Digteren B. S. Ingemann kaster atter lys over den gamle kro.

Digteren havde i 1826 udsendt sin historiske roman »Valdemar Sejr«. I denne periode var man til overmål begejstret for, at der kastedes et heroisk skær over vor glorværdige fortid. Romantikken var over os. B. S. Ingemann blev ombølget af megen virak. Kongens adjudant, general Frants Christopher Bülow indbød Ingemann til middag i Krebsehuset. Her blev digteren modtaget af et meget fornemt selskab, der ville fejre ham for den nye bog.

Den gamle Martin Plamböck døde i en alder af 81 år i 1829. Svigersønnen fuldmægtig Frederik Høyer overtog privilegiet.

Høyer har ikke været længe på kroen for i 1834 fik hans enke overdraget fæstet samt retten til at drive kroen videre, så længe hun forblev enke. Hun drev således traditionen videre, idet hun aldrig tituleres andet end gæstgiverinde Dorthea Kristine Plamböck.

Den oprindelige Madam Plamböck levede lige til 1838.

Det var nu datteren, der skulle føre kroen videre som Madam Plambeck. Navnet undergik denne lille ændring undervejs efterhånden fra »ö« til »e«.

Enken Dorothea Kristine Høyer Plambeck sad nu som enke med tre børn, hvoraf en datter også var enke med et par børn samt den 21-årige søn Fritz Sachmann af første ægteskab.

Det var moderens mening, at sønnen Fritz Sachmann skulle overtage fæstet under Akademiets gods og regnskabsvæsen.

Justitsråd S. K. Povelsen i Sorø anmodede om en udtalelse i forbindelse med ansøgningen om ændring af fæstet. Justitsråden erkendte i sit svar, at enkens helbred var slet og kroen fortjente at komme på andre hænder.

Forfald prægede åbenbart Krebsehuset i disse år. S. K. Povelsen mindedes i sin indstilling kroens tidligere storhed, men anførte samtidig, hvor meget lokalerne nu trængte til fornyelse og reparation.

»Dette yndigt beliggende Værtshus, som i min Barndom var anset for det bedste og mest søgte i hele Landet, har successive tabt saa meget i Anseelse og Søgning, at det nu i begge Henseender ikkun staar paa et meget lavt Trin«.

Krebsekroen kunne godt trænge til at komme på nye, yngre hænder, men justitsråden frarådede, at sønnen til madam Høyer Plambeck fik fæstet.

Modernisering af kroen ville allerede på den tid koste mere end 10.000 rigsdaler, og det ville ingen fæster sætte i arbejdet og regne med at tjene ind igen.

Justitsrådens planer om, at godset selv skulle overtage Krebsehuset og derefter forpagte det ud, nåede ikke til udførelse i den omgang.

Madam Plambeck, som hun nu kaldes i en samtidig skrivelse,

bliver siddende på kroen uden ændring og afklaring af fæsteforholdene. Godset ønsker stadig ikke at lade sønnen komme til.

Vi er nu fremme ved tiden 1850 til 53 og her har forfatteren Sophus Schandorph beskrevet, hvorledes Krebsehuset hjemsøges af elever fra Sorø Akademi. Forbudt var det, men det afskrækkede åbenbart heller ikke datidens ungdom.

Man følte trang til et glas og en pot billard, og fik disse ønsker opfyldt i Krebsehuset.

Men det kunne hænde, der kom uanmeldt inspektion fra skolen. Så var det med at springe for eksamen og livet gennem kroens vinduer.

Mangen en fest er åbenbart udspillet her af de unge, der følte den strenge skoletugt tyngende og trængte til adspredelse. Schandorph ved at fortælle, hvorledes mangen et kalas er endt med, at man vaklede syngende hjem ad landevejen og op gennem den smalle skov Filosofgangen.

Schandorph nævner ved flere lejligheder Fritz Sachmann som vært på kroen.

Fritz Sachmann afgik ved døden kun 42 år gammel i 1862. Seks år efter bliver Krebsekroen endelig selvejende, idet godset sælger til Annette Birgitte Simonsen, en datter af den gamle Madam Høyer Plambeck.

Krebsehuset havde endnu et par ejere. Men i 1880 lader proprietær Thorkildsen, der var svigersøn til ovennævnte Annette Birgitte Simonsen, kroen nedlægge.

En lang og minderig periode løb ud med Krebsehusets nedlæggelse som kro ved Tuel å og langs den gamle kongevej.

Jernbane var med til at tage livet af den, som det hændte mange andre steder i landet.

Kroens jord og ejendommen skiftede ejer et par gange i tidens løb. I 1924 blev den endeligt revet ned og den nuværende bygning opførtes på tomten og tjener til bolig og hovedbygning til Steenbjerg og godsejer Steenbjerg. Den hørte under gården, der idag ligger lige over for det nuværende Krebsehus.

Men tiderne skifter og jernbanens hærgen er standset. Nu er bilerne vendt tilbage til landevejen efter den anden verdenskrigs

benzinrationering. Stadig flere bliver i løbet af 50'erne selvejere og ruller omkring på vore veje.

Kroerne begynder så småt at vågne af den lange dvale, således blev der atter rejst en kro, hvor den gamle historiske Krebsekro lå. Hovedbygningen til gården blev i 1959 indrettet til gæstgiveri og kro.

Nu fylkes gæsterne atter omkring det gamle krosted, hvor værten siden 1966 har været Niels Rasmussen.

Hvorledes Krebsehuset i fremtiden vil leve videre er vanskeligt at gisne om, men om den skulle komme til at få en ny lang traditionsrig periode for sig, da vil historien atter gentage sig til glæde for det 20. århundredes mange vejfarende. Og enkelte vil måske endog midt i travlheden få tid til at sende en tanke tilbage gennem tiden til de dage, da kroen blev kro i 1636 ved Bolbro.

Mogenstrup Kro

For godt 150 år siden fik Mogenstrup kro ved vejen mellem Næstved og Præstø sit kgl. privilegium, der gav stedet ret til udskænkning og gæstgiveri.

Kong Frederik den VI. var den konge, som tildelte privilegiet under hans kongelige hånd og segl.

Mogenstrup kro's privilegiebrev blev udstedt til en kvinde. På kroen fortæller man, at stiftsdame i Vallø, Birgitte Sofie Christiane Kaas, stod kongen overordentlig nær, og da hun skulle modtage en erkendtlighed for denne kongelige forbindelse, så fik hun retten til at drive kro. En passus i det gamle dokument kan i dag beses i hallen på Mogenstrup kro. Her er der tydeligt nævnt: Kongen bevilger den af Os elskelige Stiftsdame Birgitte Sofie Christiane Kaas, at hun maa i det sted hun agter at lade opføre i Mogenstrup at holde Værtshus. Privilegiet er undertegnet 2. juli 1829.

Mogenstrup havde allerede på dette tidspunkt en århundrede år gammel tradition som valfartssted eller udflugtsmål. Mogenstrup kirke begyndte man at bygge allerede i 1200-tallet, formodentlig fordi nogle helsebringende kilder flød her fra Mogenstrup ås.

I middelalderen kom folk langvejs fra til kilderne ved Mogenstrup, og i kirkens tårn er der stadig bevaret et sted, hvor man i taknemmelighed kunne indkaste sin skærv til kirken. Siden opstod kildemarkederne omkring kirken, hvilket ligeledes samlede mange mennesker fra egnen, ja fra hele Sydsjælland.

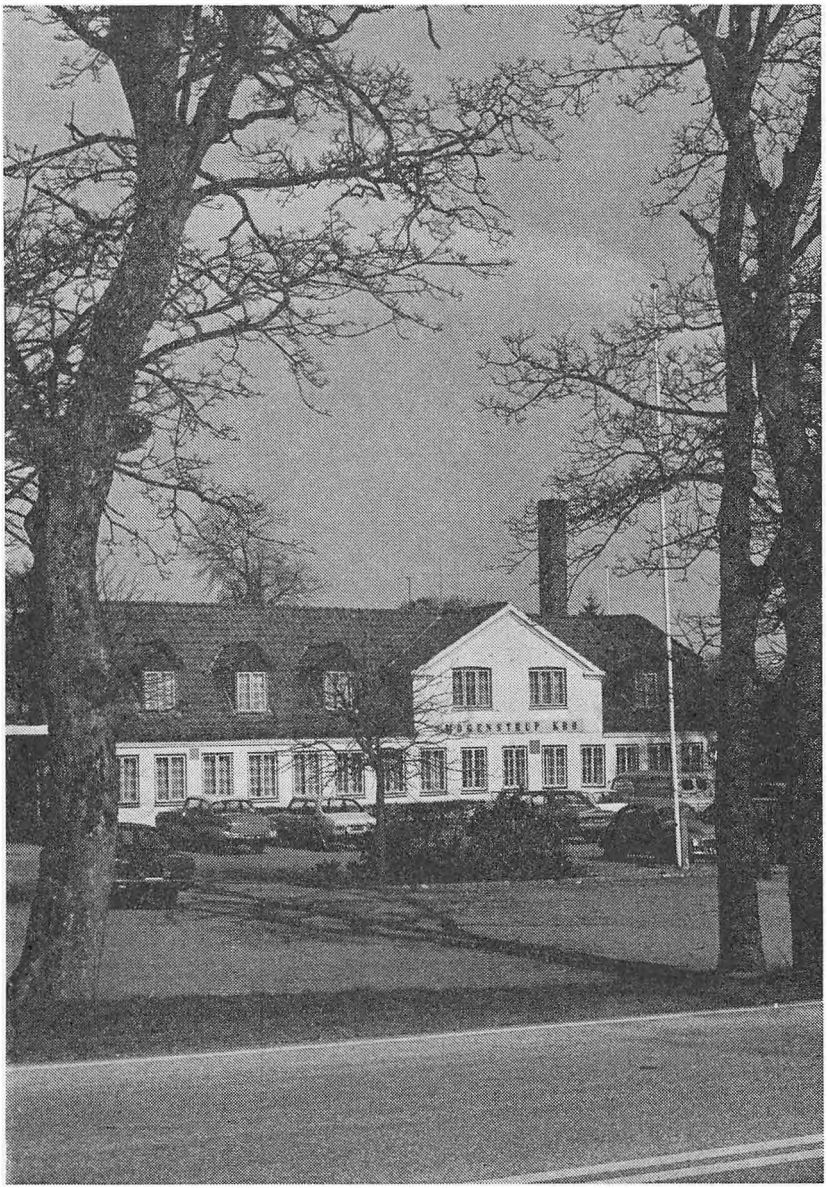

Mogenstrup kro, som den står i dag, blev opført i 1829 og fik samtidig sit privilegium. Den ligger midt i den smukke skovegn, 8 km fra Næstved mod Præstø.

Tidligt i historien hørte man om et sted, der benævntes som Mogenstrup kro, men overleveringen vil lade dette sted være en liden ejendom ved godset Fladså. Siden er så dette sted blevet fortrængt som gæstgiveri på egnen. Der er i papirerne på Mogenstrup nævnt et bevillingsår så tidligt som 4. februar 1771. Men Mogenstrup kro, som den står i dag, stammer fra 1826. Kroen i Fladså by, Mogenstrup sogn, fik en bevilling i 1815, men den har åbenbart ikke været så meget værd for den daværende kromand Christian Jensen.

Stiftsdamen ville lade bygge en ejendom, fremgik det af privilegiet, og hun fik retten til at drive gæstgiveri og sørge for logement til de rejsende. Hun skulle også kunne stille mad og drikke på bordet, når rejsende ankom.

På Mogenstrup kro fik man retten til at brygge øl i den udstrækning, man behøvede det i værtshuset. Brændevin derimod var man henvist til at købe hos konsumptionsforpagterne i de nærmeste byer. Her vel i Næstved.

Mogenstrup kro har aldrig ligget som noget trafikknudepunkt. Hverken diligence eller postvogn havde fast station på Mogenstrup kro. Kroen kom til at ligge ved den nye vej mellem Næstved og Præstø, da den var færdig i 1826.

Det har givet været vanskeligt at forestille sig, at kroen alene skulle kunne leve af de vejfarende og dermed være forpligtet til at betale de 10 rigsdaler sølv i årlig afgift for privilegiet til kroen. Bønderne på egnen måtte ikke beskænkes på Mogenstrup kro, ej heller andre fra almuen, hed det i privilegiet.

Men kroen voksede, måske fordi der også var et stort landbrug med over 100 tønder land til. Efterhånden bestod Mogenstrup kro af krogård, avlsgård, mølleri, bageri, høheri og så naturligvis af værtshus.

Maleren O. Ring har for år tilbage malet netop den gamle Mogenstrup kirke, og i dens baggrund ser man kroen. Mogenstrup blev aldrig en by af nogen størrelse og betydning. På stedet lå i umindelige tider blot kirke og kro knyttet sammen i naboskab.

Siden udviklede Mogenstrup kro sig atter til at være et så søgt udflugtsmål, at det næsten stod mål med kildemarkedernes glansperiode. Efter Grundtvig havde fået lagt grunden til højskolerne,

og folkene atter begyndte at samles i større tal, skete det ved Mogenstrup. Her holdtes store gymnastikfester, og siden kom grundlovsfesten med som et årligt samlingsmærke ved Mogenstrup kro.

Man kan med rette kalde Mogenstrup for en udflugtskro, fremhæver værten Sv. P. Larsen. For endnu den dag i dag er det sådan, at folk kommer langvejs fra til Mogenstrup, der har skabt sig et betydeligt navn som moderne udflugtssted og kro.

Mogenstrup kro bestod tidligere af flere bygninger, bl. a. var der nogle træsale, men de blev ødelagt ved en brand, der raserede kroen i 1947.

Den gamle rejsestald faldt på grund af vejudvidelse omkring 1915. Således har udviklingen på forskellig vis ændret omgivelserne ved Mogenstrup kro.

For blot få år siden kørte man fra kroen og ned på landevejen, men nu kører man fra kroen op på landevejen. Således skabes der hele tiden umærkelige ændringer omkring vore gamle steder.

Traditioner kan dog visse steder få lov til at leve videre selv i moderne tid og moderniserede omgivelser. I mange år har posten hver dag klokken tolv været at træffe på Mogenstrup kro. Oprindeligt er det vel startet med, at landposten indpassede kroen i sin rute, så tidspunktet netop blev omkring middagstid. I dag vil man stadig se posten klokken tolv sidde i Mogenstrup kro for at ordne sit regnskab og få sig en kop kaffe. Det er en kær tradition, som ingen vil bryde, selv om posten nu kører i bil og ikke kommer travende som i fordums tid.

Mogenstrup ås danner en naturskøn ramme omkring den smukke kro's bygning. En sommereftermiddag, mens solens stråler kastes ned gennem bladhænget, skabes der en særlig atmosfære omkring kroen og landskabet. Her får mangen en krogæst lyst til at lade bilen stå en tid og tage sig en spadseretur ind over marker og skov.

Istiden satte sit spor i landskabet med åsen, og fra smeltevandsfloden blev bunker af store sten ført ud over landskabet. Det gjorde det almindeligt, at man her omkring Mogenstrup indrammede sine marker med stærke stengærder. Ja – man talte tidligere om stenskoven nær Mogenstrup.

Ikke meget af den gamle Mogenstrup kro's indre er bevaret. Branden i 1947 tog næsten det hele, og den senere sanering og modernisering har fjernet resten. Blot ydermurene er tilbage, så rammen er i orden, når det gælder vor gamle kro, fortæller Sv. P. Larsen.

Tiderne skifter og således også vi menneskers ønsker og vaner. For ikke så forfærdelig mange år siden kom folk søndag eftermiddag i flokke til Mogenstrup kro for at drikke eftermiddagskaffe. Nu sælger man ikke kaffe og blødt brød mere, siger kromanden. Til gengæld er søndagens travlhed blevet flyttet frem til fredag aften. Folk strømmer nu til Mogenstrup kro for at holde weekend. Der er tre måneders ventetid på et sådant weekend ophold. Det fortæller lidt om, hvorledes man på Mogenstrup kro har formået at bevare de bedste krotraditioner parret med moderne komfort i hyggelige omgivelser.

Rønnede Kro

Mange af Danmarkshistoriens personer har passeret egnen og stedet, hvor Rønnede kro i århundreder har været bedested for de vejfarende, der enten var på vej mod København eller sydpå.

Frederik den IV. hævdes at have besøgt Rønnede kro adskillige gange sammen med sønnen Christian, når de var på vej ned til et af de skønne, gamle sjællandske godser.

Rønnede kro hørte under Gisselfeld, hvor vi finder navne som Torben Oxe, familien Gjøe, brødrene Kai og Franz Lykke m. fl. Siden blev Gisselfeld omdannet til kloster for adelige frøkener, og vi finder slægtsnavnet Danneskjold-Samsøe, da denne familie optræder som overdirektører for Gisselfeld Kloster.

Oprindelig lå Rønnede kro, som blev bygget i 1645, omkring 2 km fra dens nuværende beliggenhed. I 1825 havde man gennemført en omlægning af hovedvejen mellem Køge og Rønnede, hvilket medførte, at trafikken ikke længere passerede kroen.

Rønnede kro blev derfor i 1826 efter bevilling opført i sin nuværende skikkelse. Kroen kunne så atter genoptage sin fornemste opgave: at være bedested for de vejfarende og stald for de udmattede rejseheste, der trak diligencen.

Rønnede krohold var egentlig tilsagt Gaunø baroni som vederlag for det tab, landevejens forlængelse ville påføre Vindbyholdt kro. Baroniet overdrog imidlertid krorettigheden til Gisselfeld Klo-

ster mod en årlig erstatning på 25 tønder byg, hvilket blev sikret baroniet gennem en tinglyst deklaration.

Den nye Rønnede kro blev straks fra starten i 1826 udstyret med datidens mest moderne funktioner. Generalpostdirektionen fandt, at Rønnede kro måtte være det rette sted at etablere et postkontor. Kroen fik derfor som adskillige gamle landevejskroer i fordums tid status som sæde for det kgl. postkontor. Ikke nok med det, men der blev ligeledes oprettet et såkaldt befordringsvæsen. Det vil sige, at diligencen fik skiftet heste her. I kroens rejsestald stod hestene og hvilede, til næste diligence nåede frem og behøvede et frisk forspand til den videre fart. Men i befordringsvæsenet var der også mulighed for at bestille en såkaldt ekstravogn, hvis man ikke ville age med den ordinære diligence, der kørte i fast rutefart ned ad de sjællandske landeveje.

Det var således to fornemme funktioner, Rønnede kro blev udstyret med, og forpagteren under Gisselfeld Kloster har været en mand på en ansvarsfuld post.

Imidlertid kunne kroerne ikke alene leve af den indtægt, som de rejsende skaffede til kroen. Sådan også for den gamle Rønnede kro, for i 1848 blev to gårde lagt ind under forpagtningen, så der kunne drives landbrug sammen med kroholdet. Disse gårde blev fritaget for fæstetvang, så længe de blev drevet under kroen, hed det i datidens betingelser.

Endnu den dag i dag hører der 150 tønder land jord til Rønnede kro, fortæller P. Østergren Hansen, der driver Rønnede kro sammen med sin mor Rosita Østergren Hansen.

Siden 1938 har familien ejet Rønnede kro. P. Østergren Hansens far erhvervede kroen i 1938 af den daværende ejer, som havde købte Rønnede kro af Gisselfeld loster. Det var denne ejer, Godbergsen, der i 1934 lod den gamle rejsestald ombygge.

Rønnede kro har oplevet sin glansperiode, især efter Storstrømsbroen blev bygget, og bilisterne i stadig større antal søgte ned ad hovedvej 2 A.

Man kan forestille sig, at denne gamle, hyggelige landevejskro med sine hvide mure og bindingsværk altid har formået at tiltrække sig de vejfarendes blik.

Indtil for otte år siden kunne man opleve et gammelt krolokale,

Rønnede kro blev bygget 1645. Fik privilegium i sin nuværende skikkelse 1826. Ligger midt mellem Køge og Vordingborg.

som det må have set ud på den tid, da diligencekuskene havde deres gang på kroen. I dette lokale, hvor der nu er indrettet pejsestue, havde man i Rønnede kro indtil ombygningen stadig sand på gulvet.

Mangen en gæst i gamle dage har givet sendt en lystig spytklat ud i sandet for at understrege sagens betydning, når øllet og drammen havde medvirket til at ægge debatten.

– Moderne mennesker vil gerne opleve fortiden, men der skal trods alt være en grænse. Tiden løb fra det sandstrøede krogulv, fortæller P. Østergren Hansen.

– Folk kikkede altid ind i dette lokale og udtrykte sin forundring, men det var til sidst sådan, at folk ikke brød sig om at sidde i lokalet. Som moderne kromand kan man ikke tillade sig denne pietet, hvis ikke gæsterne finder behag i det. Altså fjernede vi sandet og lagde et stengulv og indrettede pejsestuen.

Nu finder gæsterne atter ind i det gamle krolokale, når de beder i Rønnede kro under søndagsturens strabadser. Tilstrømningen af rejsende vokser kraftigt fredag aften, når hovedstadens beboere søger mod syd til sommerhuse eller mod færgerne ved Rødby. Rønnede kro er et passende raststed på vejen.

Kroens indre levner ikke mange minder om den tid, hvor der var postkontor, rejsestald og fra 1865 telegrafstation. Der er næsten intet bevaret fra den oprindelige gamle kro fra 1826. Tidens tand og gæsternes slid nødvendiggjorde efterhånden en modernisering, og siden stillede udviklingen krav om nye indretninger, fortæller P. Østergren Hansen. Allerede i hans faders tid begyndte man at modernisere kroen efter overtagelsen i 1938.

Storstrømsbroens åbning i 1937 var med til at skabe øget bilturisme på hovedvej A 2. Rønnede kro nød gavn af denne udvikling.

Fra Rønnede kro's tidlige dage er der blot murene og vinduerne tilbage af det oprindelige. Nu har kroen tilpasset sig moderne tids opfattelse af, hvad dansk krohygge omfatter. Vi kan søge ind i de velindrettede lokaliteter og nyde køkkenets formåen eller sidde i pejsestuen i genskæret fra kobberpejsen.

Turiststrømmen bliver i dag tvunget til et stop foran den gamle kro. Færdselsreguleringen nødvendiggør det. Måske får en eller

anden fortravlet bilist øje på kroen netop under et sådant tvunget ophold i trafikkens jag og føler behov for et rast i en gammel kro's atmosfærefyldte lokaler.

Man genfinder gammel krohygge i Rønnede kro. Moderne mennesker ville ikke have sand på gulvet længere. Det var åbenbart at komme fortiden lidt for nær, men muligheden for et godt måltid har de travle mennesker trods alt tid til at nyde i Rønnede kro, når weekend'en kaster folk ud på landevejen på vej til sommerhuset, eller blot ud for at se noget andet end dagligdagens monotomi. Her har vore gamle landevejskroer en velsignet mulighed i dagens Danmark, og Rønnede kro danner ingen undtagelse i den henseende.

Kroen byder på hygge, atmosfære og et godt måltid, hvad skal man så egentlig stræbe mere efter, når det gælder en landevejskro.

Svogerslev Kro

Svogerslev kro lige uden for Roskilde by hører med, når man taler om de ældste danske landevejskroer. Den smukke lave stråtækte bygning har sin oprindelse i 1727, hvor den var priviligeret postkro på den måde, at postvognen skiftede heste på stedet. I en senere overleveret beretning fra 1750 er Svogerslev kro's privilegium endnu engang fastslået.

Flere af de gamle lerklinede længer er bevaret på Svogerslev kro, og den gamle rejsestald blev moderniseret og inddraget til kroens selskabelige aktiviteter for få år siden.

I dag er der intet i kroen, der direkte fortæller os, at vi sidder i mere end 200 år gamle rum. Størrelsen af rummene er beskeden, og til loftet rækker man let.

Kroen var flittigt besøgt i gammel tid, men i begyndelsen af forrige århundrede må en udvikling have ændret kroens betydning og ry.

Svogerslev kro hørte under Ledreborg gods. Godset havde på den tid ikke mindre end tre kroer under sig. Et par af kroerne gav ikke grev Holstein den indtægt, han fandt passende, og han var nærmest indstillet på at nedlægge de to, som forekom mest betydningsløse. Det var i 1808 Maglebro og Svogerslev.

Svogerslev blev involveret i et spil omkring retten til at brænde brændevin på Ousted kro, der ligeledes hørte under Ledreborg gods.

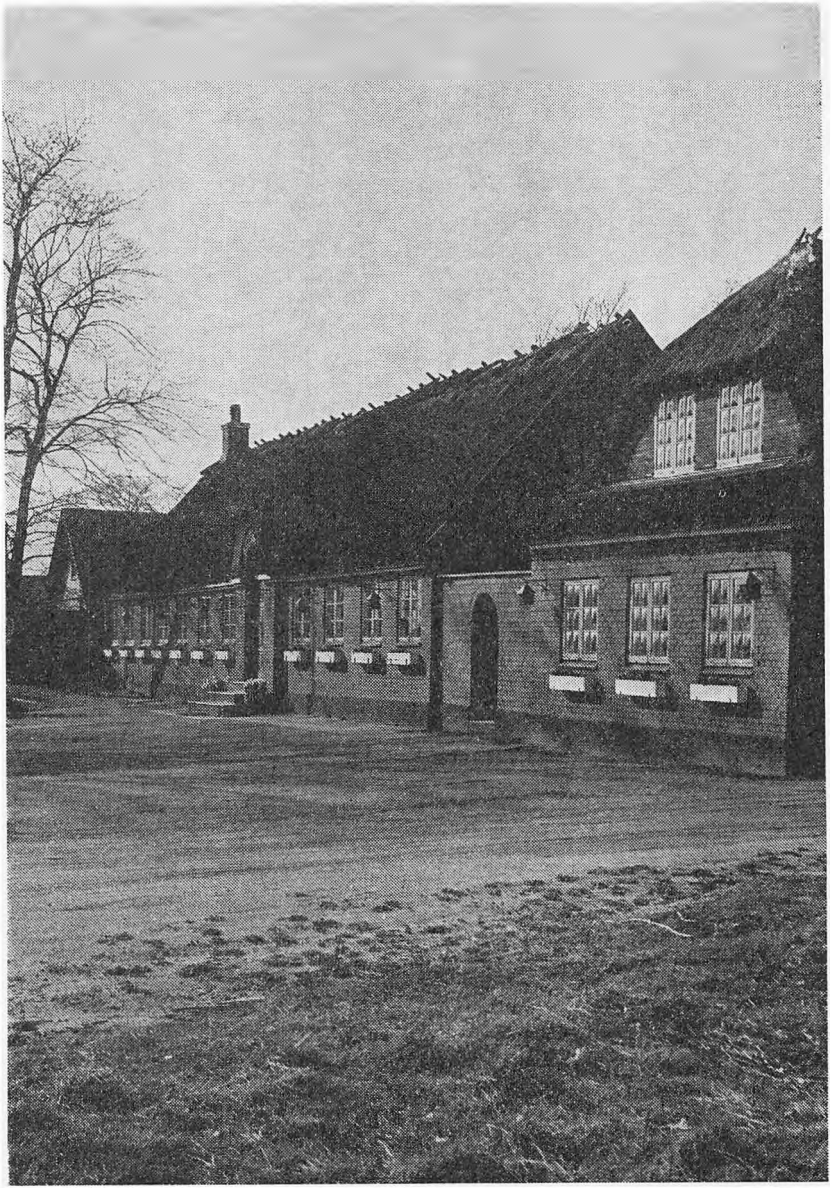

Svogerslev kro blev bygget 1727, som privilegeret postkro. I 1750 blev privilegiet atter fastslået. Den ligger nede i Svogerslev by 7 km. fra Roskilde mod Holbæk.

Det er fra korrespondancen mellem amtmand og Grev Holsteins sekretær, at vi fik kendskab til forholdene på kroen omkring 1808. Nu er beretningen jo sikkert farvet af hensigten med ansøgningen om retten til at brænde i Ousted i stedet for at skulle være tvunget til at købe brændevin inde i Roskilde by.

Grev Holstein lod den 7. november 1808 skrive til Amtmand Treschow om sine krohold:

»Da Kroforholdene har Sted for det Almindeliges eller for de Rejsendes Bekvemmelighed, saa er Kroholdene her under Grevskabet mig heller ikke magtpaaliggende i anden Hensigt, uden for saavidt at deres nærværende Beboere derved kan have deres Næring og Ophold; thi den Indkomst, jeg har af dem, er for ubetydelig til, at jeg derfor skulle ønske deres Vedbliven. Dersom det altsaa er eller bliver befundet, at noget af disse Krohold er unødvendige eller overflødigt, saa kan jeg ikke have noget imod, at de nedlægges. Imidlertid var det mig behageligt at have en Næringsvej, som jeg kunne give en Betjent, jeg havde fundet mig tilfrds med, men dog ikke kunne anbringe som egentlig Bonde.«

Amtmanden ville have kroen nedlagt, fordi den var uden betydning for de rejsende. Der må således være sket en ændring af rejseruten, siden kroen ikke mere havde betydning for de rejsende. Nu lå kroen også blot efter datidens mål en times kørsel eller blot lidt mere fra Roskildes bymidte med diligencen.

Amtmanden fremførte med en vis forargelse, at kroen næsten udelukkende blev benyttet af slagtere, prangere og kvægdrivere.

Efter tidens skik følte den høje embedsmand sig sikkert moralsk hævet over disse gode mænd, der fandt sammen i fælles erhvervsinteresse på Svogerslev kro.

Amtmandens svar til Grev Holstein lod ingen i tvivl om hans syn på Svogerslevs kros gæster og kroværter i almindelighed.

»Det er sørgeligt at se så mange unge Mænd, som ved nyttige Næringsveje kunne gavne Staten, at hendrive deres kraftfuldeste Alder med at være Kromænd og Øltappere; stod denne Vej dem ikke aaben, skulle de i deres unge Aar gøre sig duelige til en gavnlig Næringsvej.«

Amtmanden ville have nedlagt Svogerslev kro. Han betragtede den som en lastens hule, hvor alskens dårligdom blev udklækket

og som kunne føre den sunde og retskafne bondebefolkning direkte ud i uføret.

Slagtere og prangere såvel som kvægdriverne kunne have kroer nok i Lindenborg og de øvrige kroer omkring Roskilde. For som han sagde: Ikke mindst udbreder Slagtersvende og Prangere Elskovssygen blandt Bondealmuen; endog af den Aarsag og deres øvrige Forlokkelser bør dem ikke gives Anledning til at opholde sig i Landsbyen.

Det gik imidlertid ikke så galdt. Svogerslev kro fik lov til at fortsætte. Heldigvis kan man sige, når man kommer til den hyggelige Svogerslev kro i dag.

Kroen er med tiden kravlet ned til en lidt afsides position i forhold til landevejen mellem Roskilde og Holbæk. Nu skal man dreje fra den nye vej og køre ned i Svogerslev by. Her ligger den lille røde, stråtækte bygning så og gemmer sig ligesom lidt genert af vejen. Det har den ingen grund til, for det er en overmåde skøn lille bygning. Velpudset og plejet ligger den gamle kro.

Intet ud over bygningerne er bevaret fra fortiden. Til gengæld har man formået at skabe en hyggelig og intim indretning i de gamle lokaler.

Indtil for to år siden, i 1970, hed værtsparret Lise og Svend Nielsen. De solgte kroen til en ung mand, Harald Enevoldsen, der nu driver kroen og søger at bevare den afslappede atmosfære i de hyggelige lokaler.

Svogerslev kro har skabt sig et ry hos københavnerne som et hyggeligt udflugtsmål. Her drager man bl. a. ned og fejrer juleaften. Hvad kan være mere stemningsfuldt end at sidde i de gamle lokaler under de furede bjælker ved gamle borde og lukke julestemningen ind.

Svogerslev kro taler ikke stærkt til os her ved den gamle landevej i kraft af sine imponerende bygninger, men ved sin rolige og beherskede skønhed og afslappede atmosfære.

Lindenborg Kro

Den gamle udødeliggjorte landevejskro, Lindenborg kro, blev ramt af ildens rasen den 3. november 1967. Dermed forsvandt en af vor tids mest kendte landevejskroer. Den fik naturligvis en moderne afløser, men det vil altid være det gamle billede af Otto Bache: Et kobbel heste udenfor en kro (Lindenborg kro), der får os til at tænke på den gamle typisk danske landevejskro.

Lindenborg kro lå som sin efterfølger oven for Borrevejle Vig i bunden af Roskilde Fjord. Vi skal mere end 300 år tilbage for at finde Lindenborg kros oprindelse. Vi ved, at den fordums skønne kro fik sit kgl. privilegium i 1689. Dette papir var bevaret på godset Lindholm, men det er nu forsvundet. Såvel *Lindenborg* gamle kro som den nye hører under dette gods.

Lindenborg kro var en smuk gammel bindingsværksbygning med stråtag og tagryttere. Landevejen gik gennem kroen, således at rejsestalden lå på venstre side af vejen, når man agede ad Holbæk til, medens kroen lå tæt ud til vejen på den modsatte side. Den gamle rejsestald ligger der iøvrigt stadig. Takket være den udvikling, der ellers så mange steder for hårdt frem mod de gamle skønne landevejskroer, kan samme gamle rejsestald takke netop dette landevejsudvidelseskrav for, at den endnu eksisterer.

For 30 år siden krævede myndighederne, at vejen skulle udvides. Enten skulle vejen stadig ligge her og stalden fjernes, eller man var tvunget til at lægge hele vejen udenom kroen.

Den gamle Lindenborg kro var en smuk bindingsværksbygning. Rejsestalden på den anden side af vejen er det eneste bevarede.

Man valgte da at flytte rejsestalden 20 m ind på marken. Det skete på ruller, og således trillede man den gamle rejsestald ind på en sikrere plads, men hvem ved hvor længe.

På den gamle Lindenborg kro's facade var der, til den brændte ned, et postskilt, der vidnede om dens tid som diligencestation, og om at posten blev afleveret og modtaget her. Måske har den berømte danske kuglepost afleveret en stak breve her på Lindenborg kro.

Når man taler om gamle danske landevejskroer, må man huske, at deres oprindelse tit kan ligge meget længere tilbage, end hvor vi kan begynde at spore dem.

Allerede under Knud Lavard og Erik Ejegod blev der formuleret dekreter til de nye håndværksgilder om at vise sig gæstfrie. I provinsbyerne blev mænd i højere embeder på et vist tidspunkt pålagt at huse vejfarende, såfremt disse anmodede herom. Det kunne naturligvis blive en belastning for en sådan embedsmand, hvis han boede nær befærdet vej. Klostrene fungerede også som herberger, men de kunne ofte udvikle sig til den rene Sodoma og Ghomorra, således som det skete i Ribe under Christian den 1.

Den egentlig første forordning om gæstfriheden udstedte Erik Klipping i 1283. Og det kan nok siges, at denne forordning fik aktuel betydning, da han selv under en rejse blot kunne finde en lade at overnatte i. Ja – kongen blev oven i købet myrdet i den lade i Finderup. Men den skæbne overgik nu også adskillige andre rejsende selv på et senere tidspunkt, da vi havde fået etableret kroer ved alfarvej.

Valdemar Atterdag havde også tanker om gæstgiverier ved alfarvej, men atter hindrede en katastrofe dette initiativ. Og så skal vi helt frem til omkring 1448, hvor Kristoffer af Bayern bestemte, at der skulle være et gæstgiveri for hver 2½ mil, det svarede til en dagsrejse på den tid. Langt op i tiden beregnede man en fart på blot fire kilometer i timen for en tung rejsevogn. Den danske mil, der er 7,5 km, kom så til at betyde en køretid på 4 til 5 timer mellem kroerne.

På de lange køreture kunne man sagtens opbygge et væsentligt behov for at bede på en ordentlig kro.

Var man tvunget til at gennemrejse de lange strækninger, gjorde

frygt for røvere dette til noget af en plage. Således fandtes der også på egnen ved Lindenborg kro og Borrevejle Vig en slem bande, og beretninger om deres grumhed har overlevet lige op til vor tid.

Thyre Boløkse hed en af de værste blandt landevejens plager. Ikke nok med at konen selv var grum, men hun havde tolv sønner til støtte for sine røverier. Historien vil vide, at hun oven i købet havde elleve sønner med den ældste.

Thyre Boløkse boede i en hule under jorden i skoven nær Borrevejle Vig. Tynde snore, der var spændt over vejen, og som var påhæftet klokker, skulle fortælle røverkællingen og hendes sønner, når rejsende nærmede sig. Alt imens hun afventede rovet, sad hun og røg på sin kridtpibe ved hulens indgang.

En version af disse grumme røveres pågribelse og rettergang er af overleveringen blevet knyttet til den gamle Lindenborg kro.

Det skulle være hændt en lillejuleaften. Røverne begav sig til Lindenborg kro for at udplyndre krokonen, der var alene hjemme. Røverne bænkede sig omkring bordet, hvor de lod sig beværte, med det bedste huset formåede. Krokonen til Lindenborg kro anede imidlertid uråd ved de skumle gæsters gøren og laden. Stille, og uden at skabe mistanke hos røverne, fik hun sadlet en hest i stalden, viklede klude om dens hove, så hun kunne slippe uhørt afsted. Det lykkedes krokonen at få hentet hjælp, formodentlig på det nærliggende Lindholm gods. For pludselig stod karle og folk fra nabogårdene i krostuen hos røverne. Banden blev ført til arresten i Roskilde, hvor de senere blev henrettet og lagt på hjul og stejle.

Forældrene til de grumme røvere havde imidlertid ikke været med ved dette julegilde i Lindenborg kro. Senere indfandt de sig for at hævne sønnerne, men de fik under dramatiske omstændigheder den samme velkomst af krofolkene og kom til at paradere på samme stejlebakke som de tolv sønner.

Historien har aldrig kunnet bevises, men der har ifølge de gamle skrifter huseret adskillige røverbander på egnen – ja, i tidligere tider faktisk adskillige steder på Sjælland. Navnet Tore Boløkse er omtalt, men man mener, det har været en omstrejfende taterkvinde, som medlem af en flok tiggende tatere.

Man gik engang så vidt, at der blev skrevet et skuespil over Thyre Boløkse og hendes grumme gerninger ved Borrevejle Vig.

Det var således en gammel kro rig på historie og tradition, der brændte hin novemberdag i 1967.

Enkelte af historierne omkring Lindenborg kro eksisterer dog endnu. Man fortæller på stedet, at en beskeden stråtækt bygning, der ligger oven for bakken, når man kommer igennem skoven mod Holbæk, skal have været den første Lindenborg kro. Man kan se huset oppe til venstre i skovens udkant. Nu er det moderniseret og giver intet indtryk af at have været kro.

Sagen var, at man før turen gennem den farlige skov trængte til en hjertestyrkning, og derefter krævede den uskadte fart gennem skoven endnu en lille en. Derfor var der i mange år udskænkning på begge sider af skoven ved Lindenborg kro.

Der blev således skabt tradition for, at man blev godt beværtet eller beskænket omkring Lindenborg kro. Måske har denne trang til et glas været med til at holde rygtet om de farlige røvere i live længere end egentlig påkrævet. – Hvem ved?

I gamle dage kunne man for 25 øre overnatte i Lindenborg kro. Man havde et rum, der var opkaldt efter prisen. Kroen havde også et stodderrum i rejsestalden, som alle gamle landevejskroer skulle have det.

Priserne har også skiftet på vejen frem mod moderne tider. Helt frem til 1913 kunne man på Lindenborg kro få det store kolde bord for blot 1 kr. med øl og snaps. Ja – hov, prisen var én krone pr. par. Det kan kroen i dag naturligvis ikke konkurrere med, men det er der vel heller ingen, der forventer.

Lindenborg kro stod, lige til den brændte, meget stærkt i folks bevidsthed. Det var lige som om, man kom til at savne noget, da den pludselig ikke var mere. Nu eksisterer den blot i erindringen og naturligvis gennem Otto Baches billede. »Et kobbel heste uden for en kro«.

Lindenborg kro hørte under godset Selsø-Lindholm. Stamhuset Selsø blev lagt under Lindholm i 1720. Her finder vi slægten Plessen. Det var under baron Victor Plessen, at Lindenborg kro brændte ned til grunden. Og det var baronen, der bestemte, at den gamle kros afløser skulle skabes i den nye tids stil. Linden-

Lindenborg nye kro. Privilegiet til den gamle kro er fra 1689. Ligger 10 km fra Roskilde mod Holbæk ved Borrevejle vig.

borg kro hører nu under baronesse Malsen-Plessen og drives videre som en fornem moderne landevejskro, men i stilen meget fjern fra den fordums Lindenborg kro.

Et gammelt kulturhistorisk klenodie blev lagt i aske, og den nye tid rejste sig på tomten. Nu må den nye Lindenborg kro skabe sig sin egen historie og traditioner, som så mange andre landevejskroer har været tvunget til det efter ildsvåde.

Elverdamskroen

Der var engang for mange år siden en møller. Hans gård og mølle lå ved bredden af Elverdamsåen. Mølleren malede og malede år efter år, og bønderne kom i stadigt større tal til hans dør for at få deres korn malet.

Ventetiden kunne ofte være lang, når man måtte holde i rækken af bønder, der alle skulle have et par sække gennem kværnen. Det kunne godt give tørst at sidde og sludre hele formiddagen. Mølleren fik den gode idé selv at brygge øl, og formodentlig har han også ladet brænde en dram i ny og næ. Ja – faktisk brændte han så meget, at han kunne sælge en styver til de ventende bønder i møllen ved Elverdamsåen.

Efterhånden blev det til en fast regel, at også vejfarende faldt indenfor, når de kom fra staden eller fra marked. Sådan udviklede møllen sig langsomt fra at være mølle til også at være kro. Dette startede allerede i slutningen af 1600-tallet.

Møllen og Elverdamskroen hørte på det tidspunkt under godset Aastrups jorder, og det er også gennem dette gods, at vi fandt bekræftelsen på Elverdamskroens fortid som gammel kgl. priviligeret landevejskro på den gamle vej neden for Elverdamsbakken på vejen mellem Holbæk og Roskilde.

I begyndelsen af 1700-tallet var Aastrup ejet af Gregers Juel. Det var hans enke Fru Vibeke, der efter den nye lov i 1734 ansøgte om fornyet privilegium, efter kroen i 1731 var brændt ned.

Fru Vibeke lod kroen genopbygge og ofrede mange penge på, som hun anførte i ansøgningen, at skaffe stedet sin kro tilbage. Fru Vibeke gjorde en klar understregning af, at fæsterne altid havde været honnette folk og betalt deres afgifter til tiden. Hun lovede indtrængende, at kroen nok skulle undlade at sælge øl og brændevin til egnens bønder. – Ja, således var vilkårene på den tid.

Elverdamskroens fæster i 1735 skrev selv til rentekammeret om krofrihed på stedet. Laurids Andersen hed fæsteren, og han bemærkede, at de vejfarende ret kunne gå hen og krepere, såfremt der ikke var nogen kro på vejen. Kromanden holdt for egen regning broen over Elverdamsåen. Vi må anse det for muligt, at åen har haft en helt anden svulmende størrelse dengang end den bæk, der i dag stille flyder forbi. På et gammelt billede i Elverdamskroen er egnen fremstillet med næsten sø-agtig karakter. Stikket viser en diligence, der holder på den opblødte vej foran Elverdamskroen, og til venstre i billedet ser det næsten ud, som om de lave engdrag er helt oversvømmede.

Det har altså ikke været noget let sted at passere for de arme heste, der skulle slæbe diligencen op ad de stejle gule bakker.

Vejen forbi Elverdamskroen havde et noget andet forløb, end vi ser det i dag. I fortiden løb vejen, hvad vi nu vil kalde bag om kroen, og slog så en bred bue til venstre for så at slynge sig op ad bakken gennem skoven. Der er endnu bevaret spor af den gamle vej på det sted, hvor skovvejen fører fra hovedvejen og ned til godset Åstrup.

Det er fra den side, man ser kroen på det maleri, som maleren Rasmus Christiansen i sin tid malede »Hestene skiftes ved Elverdamskroen«. Billedet hænger i dag på Dansk Post- og Telegrafmuseum.

Maleriet lader os se den gamle rejsestald, som blev nedrevet for nogle år siden, men bjælkerne herfra er genanvendt og ses nu som loftsbjælker i den store krostue.

På Rasmus Christiansens billede gik de vejfarende ind i kroen medens hestene blev skiftet og ført over i stalden, der lå bag kroen. Tiden har ændret en hel del på bygningernes placering, siden maleren skildrede denne vinterscene.

Elverdamskroen havde privilegium allerede fra 1600-tallet. Ligger mellem Roskilde og Holbæk ved Elverdamsbakken.

Vi kan således finde et bevis i diligencen og postens tilstedeværelse på malerens billede. Elverdamskroen var altså et officielt anerkendt sted både som poststation, men også med befordringsvæsen. I det bakkede landskab skulle der vel skiftes heste lidt oftere end på de mere flade strøg.

Fru Vibeke Juel havde ikke Aastrup så mange år, og allerede i 1737 kom der nye folk til stedet. Landsdommer Johan Valentin Eichel overtog gods og møllekroen. Vi ved, at han skulle betale 12 rigsdaler til Holbæk amtsstue for tilladelsen til at brygge og brænde.

Eichels datter arvede så i 1744 godset og fik dermed også privilegiet til kroholdet. Siden, i 1766, solgte hun godset og kroen til en Johan Bartolin Eichel.

Når vi kommer frem til året 1806, havde Aastrup en Ulrich Christian von Schidten som ejer, men allerede efter 6 år afhændede han kroen til grosserer Koefod, og privilegiet kostede nu 20 rigsdaler ved ejerskifte eller fæsterskifte.

Fra 1840 og til det skæbnens år 1848 tilhørte det kgl. privilegium grev Sigfred Victor Ruben.

Efterhånden er kroen kommet gennem skiftende hænder frem til selveje, og siden 1947 har fru B. Bruun regeret i køkkenet og i krostuen. For som hun har udtalt det: bare man har et godt køkken på en kro, så skal gæsterne nok indfinde sig.

Egnen her ved Elverdamskroen har altid kunnet byde på en spændende beretning. Naturligvis havde denne egn i følge overleveringerne også sin røverbande, der huserede i skov og mose.

Neden for bakkerne skal en røverbande have generet de rejsende, men en af dem havde dog alligevel en helt igennem utrolig dristighed.

En hestepranger kom en aften med en tung og fyldig pengepung til kroen. Fortællingen vil lade vide, at han havde været til marked og havde gjort en god forretning.

En tyvagtig mandsperson fulgte ham ind i kroen. Det skete helt upåagtet af pigen i krostuen. Prangeren fik sit værelse og gik til sengs. Pigen skulle sidde i stuen, hvis sene rejsende skulle ankomme. Hun fordrev tiden med nyttige sysler. Hun spandt flittigt, og rokken gik. På et tidspunkt skulle pigen på loftet efter mere

blår. Hun greb for sig i mørket deroppe på loftet. Nu var det ikke blår hun fik mellem fingrene, men hårtoppen af en mand. Pigen var imidlertid ikke tabt bag en vogn. Hun udbrød: Nå, det er nok de fine blår. Mor sagde vi skulle bruge de grove. Sagte listede hun ned ad trappen og lidt efter vrimlede det med stærke karlfolk. Niddingsmanden blev grebet og sagde truende til pigen: havde jeg troet, at du var i besiddelse af en sådan list, var du ikke sluppet ned i live.

Prangeren kunne naturligvis drage fra kroen med sin pengepose i behold, men der meldtes ikke noget om, hvad han lønnede den modige kropige med.

To gange ved vi, at branden har raseret på Elverdamskroen. Den første gang var i 1731 og siden i 1879. Seneste omgang var murene dog intakte, så det er stadig den gamle facade, som er bevaret for eftertiden, ligesom de øvrige mure står urørte fra 1734.

Mangt og meget er ellers moderniseret på kroen, så den i dag fremstår som en gammel, men dog moderne kro rede til at tage mod landevejens farende turister, der myldrer frem hver weekend, fortæller fru Bruun.

Den nye og moderne motorvej, der er blevet anlagt ned mod Holbæk og Kalundborg truede i den første tid kroens aktivitet. Men der gik blot et halvt år, så vendte folk tilbage til den gamle hovedvej A4. De var blevet trætte af at køre på motorvej og søgte atter ned til den gamle hyggelige kro.

Dertil kommer, at man skal køre længe på den nye betonstreg, før man kan komme ind i de hyggelige omgivelser og få et stykke med oksesteg og hjemmelavet pickles eller fruens egen rullepølse. Det er der åbenbart mange, der gerne vil, for der er meget ofte fyldt på kroens parkeringsplads selv på en jævn hverdag. Mange københavnere benytter weekenden til at smutte ned til Elverdamsbakken og gå en tur på kro.

Skomagerkroen

(Jacob Skomagers Kro)

»Nu gaar den Soe ind og æder Froekost, og jeg arme Mand skal gaae fire Miil og faaer hverken vaadt eller tørt!«

Jeppe på Bjerget formåede dog ikke at begive sig ud på den fire mil lange fodtur uden at styrke sig med en styver brændevin først.

Drammen fik vor folkekære, sjællandske bonde på Jacob Skomagers Kro ved Elverdamsbakken nær Kr. Sonnerup. Den nuværende kromand, Rudolf Wange, har i flere år, efter næsten 100 års pause, genoplivet Jacob Skomagers Kro og, hvad mere spændende er, fundet så mange ting frem, at han er overbevist om, Ludvig Holberg har fået personer og idé til sin »Jeppe paa Bjerget« her på stedet. Jacob Skomagers Kro må være den mere end 300 år gamle kgl. privilegerede landevejskro mellem Roskilde og Holbæk, som var rammen omkring bonden Jeppes besøg.

Vi hører første gang om kroen i 1521 i forbindelse med Christian den 2. nye forordning om landevejskroer.

Kroen benævnes da Dam-Huset eller Dam-Vangen, hvilket navn den bar frem til 1734.

Kroen var poststation for ruten mellem København og Kalundborg, men i 1653 blev ruten ført over Slagelse i stedet for via Holbæk. I denne periode blev kroen til et hensygnende sted, blot hen-

vist til at leve af bønder og tilfældige vejfarende, men omkring 1708 til 1710 vendte postruten tilbage, og kroen fik en opblomstringsperiode.

I 1874 måtte Jacob Skomagers Kro igen give op, da jernbanen medvirkede til at tage kunderne fra kroerne.

I næsten 100 år var den gamle kgl. privilegerede kro blot landbrugsejendom, indtil den nuværende ejer Rudolf Wang satte sig for at genoplive Jacob Skomagers Kro, hvor Jeppe drak sin styver brændevin for siden at vågne op i baronens seng.

Hvad bygger nu Rudolf Wange sin tro på, at netop Jacob Skomagers Kro er centrum for Holbergs »Jeppe paa Bjerget?« – Lad os følge rækken af beviser, som Wang lægger til grund for sin påstand om tiden, stedet og personernes færden i såvel Holbergs komedie som på egnen ved landsbyen Nyrup ved Kr. Sonnerup.

Litteraturhistorikerne er næsten alle enige om, at Holberg skrev sin »Jeppe paa Bjerget« under et ophold på landet. Stykket blev opført i København 1722.

– Men havde Holberg da nogen særlig tilknytning til netop egnen omkring Kr. Sonnerup. – Ja det viser et brev, som forfatteren har sendt til Københavns Universitets Consistoria. Her hedder det:

> Jeg opterer Kornerup, kvitterer Haudrup tiende, som jeg har fæstet til salig madam Eckers, salig magister Kaalunds i Jersie for 6 pund og tre skæpper byg, hvor jeg ikke ved andet at sige . . .
>
> Underskrevet Ludvig Holberg 20. juni 1722.

Det er samme måned, man normalt hævder Holberg har skrevet »Jeppe paa Bjerget«.

I endnu et brev til Acta Consistoria fastslåes Holbergs tilknytning til egnen. Bestyreren af universitetsgodset beklager sig i arrige vendinger over en bonde, der har uretmæssigt forladt fæstet på Schiebbye, som Holberg varetog for universitetet.

En bonde har forladt Schiebbye for at tage fæste hos professor Asger Frankenau på Gjershøj. Bonden har fordristet sig til at tage alt gods med til Gjershøj, skønt en del vel hørte til Schiebby gods. – Holberg har altså stiftet bekendtskab med de sjællandske bønder på nærmeste hold. Rudolf Wang har ligeledes fundet dokumenter,

der viser os en fæstekontrakt, som Holberg har opstillet, og her sørger han for, at universitetsgodset får, hvad der tilkommer det lige til sidste andeæg.

Holbergs tilhørsforhold til egnen er klarlagt. Men i hvor mange år Holberg egentlig bestyrede Schiebbye, ved vi ikke.

Begivenhederne, der danner baggrund for hele komedien »Jeppe paa Bjerget«, mener Rudolf Wang kan henlægges til perioden omkring 1710.

Vi lader Holbergs Jeppe selv lede os på vej gennem vor søgen efter de svunde år:

Maleren Wilhelm Marstrand forestillede sig Jeppe og Jacob Skomager foran kroen på denne vis. – Jeppe skal nok have sig en styver, inden han skal ud på de fire mil. (Kobberstiksamlingen).

I Act 5 3. scene siger Jeppe: Nu har Jeg levet udi halv hundrede Aar, men i al den Tid er ikke hændet mig saa meget som i disse to Dage.

Vi kan således tillade os at kalde Jeppe for en ældre mand på det tidspunkt, hvor han løber ind i baronens løjer.

Men vi vender tilbage til Jacob Skomagers Kro for at lade Jeppe og Jacob Skomager selv fortælle videre, så vi får rede på tiden.

Første Act scene 6. Jeppe er vendt tilbage til Jacob for at få nok een styver brændevin, inden han begiver sig til staden efter grøn sæbe til Nille. Datidens store snapse virkede hurtigt på Jeppes

tomme mave. Han når snart til det tidspunkt, hvor selv den strenge soldatertid står i et mere sollyst skær på trods af strabadserne på fronten. Jeppe gør sig til med noget, der ligner plattysk.

Jeppe: Jeg har været 10 Aar under Malicien, og skulde ikke forstaae mine Sprog?

Jacob: Jeg veed nok Jeppe! Vi har jo været i Companen sammen i to Aar.

Jeppe: Det er sandt, nu erindrer jeg det. Du blev jo hængt eengang, da du løb bort ved Viszmar.

Jacob: Jeg skulle hænges, men jeg fik Pardon igien. Saa nær hielper saa mangen Mand.

Jeppe: Det var Skade, du blev ikke hængt, Jacob! Men var du ikke selv med i den Auction, som stod paa den Hede, du veed vel selv?

Jacob: Ey, hvor har jeg ikke været med?

Jeppe: Jeg glemmer aldrig den første Psalme, Svensken skiød. Jeg troer, der faldt paa eengang 3000, om jeg sagde 4000 Mænd. Da ging fordyvled zu Jacob!

Historien fortæller os om slaget ved Vismar i 1716. Nogle hævder omtalte slag kan være ved Gadebusch 1712. Men til Rudolf Wang skriver militærhistorikeren Asgaard:

»Så vidt litteraturen rækker, så deltog ingen udskrevne fodregimenter fra landmilitsen i slaget ved Vismar 1716.

Derimod ser det helt anderledes ud i felttoget ved Vismar 1675. Her deltog det sjællandske nationale regiment under oberst Von der Oesten. Vilkårene var meget hårde for belejrerne, hvilket tydeligt ses af styrkelisterne. Sygdomme og desertationer greb om sig, ligesom kampmoralen sank til et minimum.«

Sjællandske bonderegiment har altså deltaget ved Vismar 1676, og vi husker, at Jacob deserterede, men fik Pardon.

Asgaard skriver videre: »Sjællandske regiment deltog i året 1676 i Campagnen i Skåne under oberst La Haye. Han faldt foran Landskrona, hvorefter regimentet overgik til oberst Chr. Lange. Regimentet deltog samme år i erobringen af Kristiansstad, hvor størsteparten af mandskabet indlagdes som besætning. Derfor kom sjællandske regiment ikke til at deltage i slaget ved Lund. Netop det slag blev et af de blodigste slag i norden. Der faldt virkeligt ca.

3000 mænd under svenskernes første kanonsalve, fordi de danske styrker var slet ledede.«

Jacob Skomager praler om sin deltagelse i slaget ved den Hede du veedst. Begge praler foranlediget af snapsen.

Jeppe og Jacob har formodentlig begge deltaget i felttogene omkring 1675–1676. Man formoder, at bønderne blev udskrevne til militæret allerede i 16 til 20 års alderen, hvilket var almindeligt på den tid. Jeppe udtaler jo selv siden. – Nu har jeg levet et halvt hundrede år. Vi kan da fastsætte kroscenen til omkring 1708–12.

– Hvorfor tør Rudolf Wange nu gøre det sikkert? Jo, for i 1708 giftede enken på kroen sig med Erik Skomager fra Nyrup, da pesten havde bortrevet den tidligere kromand. Vi har altså en virkelig Jacob Skomager på stedet, som er knyttet til kroen.

At der har levet en Jeppe i Nyrup by er lige så sikkert. Søger vi tilbage i Christian den 4.'s matrikelbog finder vi Jep Jensen i Nyrup by 500 m fra kroen boende på Langfredags Bjerget. Han har levet her i 1686, men da er ejendommen, han beboer, anført som øde. – Men var Jeppe i ti år i Malicien?

Jeppe: Folk siger vel i Herredet, at Jeppe drikker; men ikke hvorfor Jeppe drikker. Thi jeg fik aldrig så mange Hug i de ti år, jeg var under Malicien.

Jeppe var soldat og gården forladt, hvilket passer med matrikelbogens oplysning om Jep Jensens Helle Hus eller Helle Gaard, som den kaldtes.

Jeppe og Jacob er fundet og placeret i sammenhæng med stedet og kroen. For at være sikre på Jacob Skomagers Kros alder og placering går vi tilbage i historien. I 1521 udskrev Christian den 2. en lov, hvori der stod skrevet:

– Og det er den skikkelse, som er gjort om kroen for hver to Miil på alfarvej i Sjælland.

Vi finder som den syvende kro af dem, der nævnes i lovens akter. »Item mellem Roskilde og Holbaek udi Horse Stund.«

Kroen hed på den tid Dam-Huset eller Dam-Vangen. Navnet skyldtes, at man var nødsaget til bag kroen og gården at have en kunstig dam for at skaffe vand til postvognens heste og kreaturtrækkernes dyr. Kroen og gården her på toppen af Elverdamsbak-

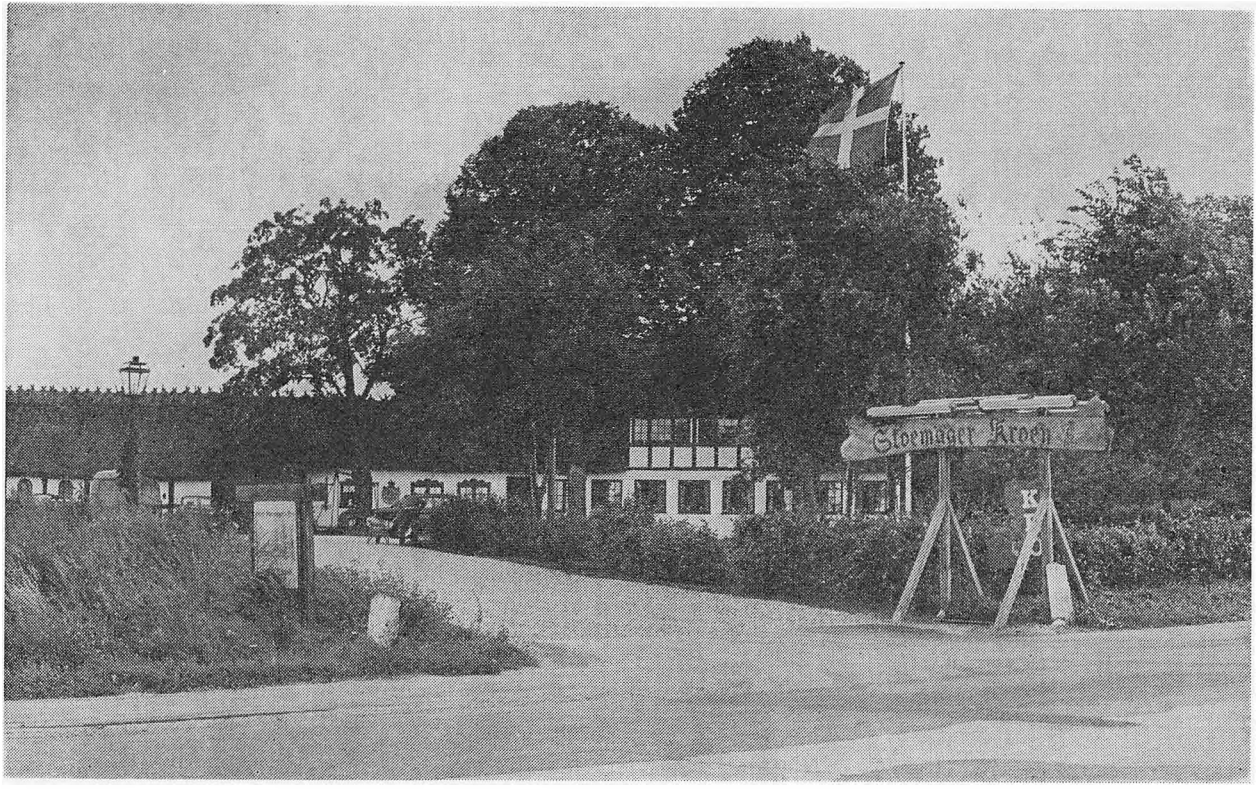

Skomagerkroen **stammer fra før 1521 og havde privilegium.** Ligger på Elverdamsbakken mellem Roskilde og Holbæk.

ken fik vand fra en kilde, som først forsvandt fra kroens jord, da den nye amtsvej A4 blev anlagt foran kroen.

Dam-Huset eller Dam-Vangen var kroens navn i de officielle fortegnelser. Vi har således placeringen to mil fra købstaden Roskildes byport.

»Jeppe: Nu gaar den Soe ind og æder Froekost, mens jeg arme Mand skal gaae fire Miil paa fire Timer.«

To mil er netop afstanden fra Jacob Skomagers Kro eller Dam-Huset i Nyrup ved Kr. Sonnerup og til byen. De gamle dokumenter bekræfter endnu engang Rudolf Wangs mening om Jeppe og Skomagerkroen, mener han.

Vi træffer på endnu et mærkværdigt sammentræf, der næsten er for godt til at være helt tilfældigt. Fra 1521 og frem til i begyndelsen af 1720 hedder kroen hele tiden Dam-Huset. Men pludselig i 1734 og ti år efter Holbergs komedie blev opført i København, da er kroens navn i de officielle annaler ændret til Jacob Skomagers Kro. Nu står der: Gregers Juels kro kaldet Skomagerhuset og senere Jacob Skomagers Kro. Ja på et vist tidspunkt gør den tyske indflydelse sig gældende i administrationen, og den skrives som Schuster, skomager på tysk.

Ved loven af 1734 har alle kroerne på Sjælland bevaret deres hidtil anvendte navne, blot Dam-huset var ændret til et fuldstændig andet navn.

Holberg og Gregers Juel til Aastrup kendte hinanden, viser dokumenter i Rudolf Wang's samling. Siden kom digteren og baronen Holberg til at regere på Sorø Akademi, medens Gregers Juel fik til opgave at reorganisere Herlufsholm.

Baronen, der foranlediger hele spøgen med bonden Jeppe på Bjerget, må være baron Conrad Hugo Hesse fra Trutzholm, der blot ligger 1200 m fra kroen i retning mod Roskilde.

Holbergs baron i Jeppe på Bjerget hedder Nilus. Vi møder ham i 1. act scene 8 sammen med sekretær, kammertjener samt et par lakajer.

Selskabet inspicerer markerne og udtaler sig om forskellige ting i sognet. Sekretæren oplyser baronen og os om, at der »bor en Kroemand i Naboe-Lauget, som hedder Jacob Skomager, som hiel-

per mægtig til at gøre Bonden fattig; de siger han kommer Salt i sit Øl, at de skal tørste jo mere de drikker.«

Baronen: Den Karl må vi have afskaffet. Men hvad er det, som ligger paa Vejen?

1. Lakaj: Det er Jeppe paa Bjerget, som har den onde Kone.

Her indledes spøgen med den stakkels Jeppe, men vi får samtidig en række oplysninger om bonden Jeppe. Han er kendt i sognet som en stærk sover. På den tid kendte man sikkert ikke så meget til hinanden på tværs af sogneskellene, så man gik ikke uden for sit eget område, når noget skulle kendes og videregives, mener Rudolf Wang.

Alle de implicerede parter i Holbergs »Jeppe paa Bjerget« er fundet og placeret i deres sammenhæng, mener Rudolf Wang at have en omfattende dokumentation for efter 6 års søgen i rigsarkivet.

Jacob Skomagers Kro bærer derfor sit navn med rette og med rod i fortid og litteratur, fremhæver Rudolf Wang.

Fra 1521 og frem til 1653 har vi ikke mange oplysninger om kroen, der fungerede som station for postvognen mellem København og Kalundborg.

Klingenborg overtog postkørselen i 1653 og lagde ruten over Slagelse.

Kroen led som forretning naturligvis under denne ændring. I papirerne, som Rudolf Wange har fundet, kan vi følge de skiftende krofolk og deres indtjening gennem skifteprotokoller og regnskabsark.

Erik Skomagers ægteskab med Johanne Jensdatter på Dam-Huset 1708 indleder samtidig et vendepunkt i kroens tidligere hensygnende tilværelse. Måske var krokonens valg af ny ægtemand bestemt af hans håndværk, så han kunne bidrage til eksistensen.

Imidlertid vendte postvognen tilbage. I 1710 sad Peter Birk som ny postmester i Holbæk.

Kroen voksede nu i årenes løb, fra at være et fire fags hus og med tre blade i skifteprotokollen, til at få 18 sider i samme protokol.

Kromanden, der herskede på Skomagerkroen i 1728, var så anset og rig, at selv provsten kunne tillade sig at låne penge af ham.

I 1728 var der en kromand, der hed Søren Pedersen. Han må have afløst Erik Skomager som kromand.

I 1745 fik man atter en ny mand på kroen: Herren til Aastrup fæster herved Sin Urtegaardsmand her ved Aastrup Georg Phillip, der træder i ægteskab med afgangne Jørgen Pedersens Enke, Maren Hansdatter.

I 1772 var kroens rigdom åbenbar. Fortegnelsen i skifteprotokollen kan berette om sølv, guld og talrige andre kostbarheder i kroen.

Trafikken i postrummet og de rejsendes besøg i krostuen bidrog til at øge kroens værdi, og den var nu også en glimrende landbrugsejendom.

Fra de tider kan vi læse om bønder fra egnen, der har været tørstige, men ikke altid havde til regningen.

Niels Andersen i Aagerup var kommet i gæld. I papirerne på kroen står: Nock Omkostning, da han for disse penge blev søgt 1 Rdl. 5 Mark 12 Skilling. Derfor Pant i 3 blaar degtens Dyner.

Et andet vidne om kroens formåen, så selv præsten kunne tillade sig at låne fra den velhavende kromand:

Betalt til Præsten i Saaby, Magister Franch, 4 Tønder Rug, som endnu ikke er leveret, og derfor komme tilgode 8 Rigsdaler.

Søren Rasmussen i Gaasehuset har drukket og sat i Pant en Kaaberkedel 4 Rigsdaler.

I forrige århundrede kom såvel postvogne som kreaturdrivere til kroen.

Jacob Skomagers Kro havde mange funktioner. Fra den tid, hvor den fungerede som poststation, er bevaret kuverter med poststemplet Skomagerkroen.

Jacob Skomagers Kro var i sin tid rammen om en romantisk begivenhed med en mand i dene ene af hovedrollerne. Dette skulle komme til at spille en politisk rolle, der var blottet for romantik, men fyldt med realisme.

Officeren og politikeren Anton Frederik Tscherning holdt i 1845 hemmeligt bryllup med Leonora Kristine Lützfeldt, og brylupsnatten blev tilbragt på Jacob Skomagers Kro, og et værelse er nu opkaldt efter denne begivenhed.

I rollen som forlover ved brylluppet optrådte en af de kendte

I gården mellem de fire længer har man indrettet en hyggelig gårdhave, hvor man kan sidde og nyde den landlige ro

danske krigshelte i vore senere krige mod holstenerne og preusserne, general de Meza.

Men tidernes ugunst må have været for meget imod kroen, for man nedlægger krovirksomheden, og en velhavende gårdejer driver denne gamle ejendom så rig på gammel historie videre som landejendom. Det sker i 1874.

Nu skal kroen aldrig mere opleve postvognens ankomst og den hektiske aktivitet, der efter datidens målestok var forbundet med at skifte heste for den krævende kørsel op eller ned ad den stejle Elverdamsbakke.

Men Rudolf Wange, har nu næsten hundrede år efter ladet den gamle kro komme til live igen, og et værdigt kulturminde er sikret ikke blot gennem en kro, men også gennem den omfattende samling af antikviteter, der nu smykker alle kroens rum.

Familien Wange købte Skomagerkroen i 1963. Gården var på det tidspunkt meget forfalden, og et kæmpearbejde forestod med at få den gamle kro og gård gjort beboelig igen. Rudolf Wange og hans familie begyndte imidlertid på det store arbejde, og lidt efter lidt fik de sat længe efter længe i en sådan stand, at man kunne benytte bygningerne.

Som antikvitetshandler på Gråbrødretorv i København havde Rudolf Wange og hans kone igennem hele deres tid der med nænsom hånd samlet de gode ting, som kom i deres besiddelse. Skomagerkroen rummer derfor i dag en meget stor samling antikviteter og gamle brugsting.

I kroens stuehus er nu atter indrettet krostuer, som det i gamle dage og længst forsvunden tid var skik på stedet. I det gamle postrum er der nu mulighed for at sidde ved det lange solide bord og finde detaljer frem i de mange antikviteter, og lade fantasien spille om de mennesker, der for århundreder siden brugte det gamle seletøj til deres heste, eller man kan forstille sig den familie, som har kunnet nyde billeder og porcelain-figurer og fade.

I den gamle poststue vil man i løbet af efteråret 1972 kunne komme til at se de eneste to bevarede frimærker med poststemplet Skomagerkroen. Frimærkerne blev solgt på auktion i sommeren 1972, og Rudolf Wange erhvervede de gamle frimærker. De er så

vidt vides de eneste bevarede fra en gammel, dansk landevejskros tid som poststation.

For at mindes den tid, da diligencen holdt ind ved Skomagerkroen, har Wanges kaldt en af stuerne for diligencestuen, og der findes naturligvis minder om den danske »diligencetid« herinde.

Et lille hjørneværelse er kaldt Tscherning-stuen til minde om den hemmelige vielse, der fandt sted i forrige århundrede.

Et andet rum er smagfuldt indrettet og kaldes Voldborgstuen efter Voldborg Herrede, hvori kroen ligger. Men kroens »riddersal« er dog Jeppe-stuen. Her har Rudolf Wange samlet en uendelig række af dokumenter i forbindelse med sin bevisførelse for at få Holbergs Jeppe iklædt en menneskelig skikkelse, og få ham anerkendt som en tidligere spillevende sjællandsk bonde. Rudolf Wange vil have Jeppe trukket ud af Holbergs persongalleri og bort fra litteraturhistorikernes kolde ræsonnerende kildekritik. – Jeppe har været en ganske almindelig forhutlet bonde, plaget af datidens armod og hårde livsvilkår. En bonde, som Holberg, med sit klare intellektuelle blik, har fundet og brugt den sommer på landet, da han skrev sin Jeppe paa Bjerget« for 250 år siden.

Arbejdet med at genopføre kroen på toppen af Elverdamsbakken er næppe afsluttet endnu, skønt kroen det sidste år har været mere end godt besøgt af folk langvejs fra. Den officielle indvielse af Skomagerkroen står endnu tilbage. Rudolf Wange og hans søn Tom arbejder stadig ihærdigt på at føre Skomagerkroens længer tilbage til deres oprindelige skikkelse.

I gården mellem de fire af længerne kan man nu sidde hyggeligt i læ og lade sommernattens milde stemning krybe ned mellem stråtagene, medens augustmånen kaster lange skygger.

Hele Elverdamsegnen er forlenet med et særegent kogleri omkring skoven, bakkerne og engdragene. Bevæger man sig blot få kilometer ad den snævre skovvej mod Aastrup, dukker der pludseligt et vidunderligt skue frem. Juels gamle herregård Aastrup ligger her med sine takkede mure og sin voldgrav skjult bag tætte løvhæng.

Man kan undres over, at der findes så megen upåagtet idyl blot få kilometer uden for København. Men vi har så mange skønne steder her i Danmark, og det gælder blot om at opdage dem.

Bag Skomagerkroens gamle længer har Rudolf Wange ladet anlægge en liden scene. Det er hans håb, at Holbergs komedie med tiden kan blive opført her.

Lykkes dette er der en grund mere til at besøge den gamle Jacob Skomagers kro ved Kr. Såby på toppen af Elverdamsbakken på hovedvej A4 mellem Roskilde og Tølløse.

Bromølle Kro

Idyl burde skrives som overskrift til kapitlet om Bromølle Kro. Åen, skoven og bakkerne, der omgiver den gamle landevejskro nær Jyderup er ikke alene med til at skabe hygge, men også ro og naturstemning.

Tidligere var det ikke den rene ro og fred, der prægede kroen ved åen i bunden af hulvejen.

Man stirrer eftertænksomt på kroen, når man ser årstallet 1198 anført på den nyrestaurerede kros hvide mure. Kan det være muligt, at kroens oprindelse skal kunne søges tilbage til Absalons dage. Kroen, som den fremstår i dag, kan naturligvis ikke føres så langt tilbage, da Bromølle kro ved flere lejligheder har været brændt ned til grunden, men stedets historie kan føres så langt tilbage.

Oprindeligt var landskabet præget af den store Åmose med sine sumpede huller og vandrige løb. Den øde og livsfarlige mose har givet været med til at forlene egnen med den uhyggesstemning, der siden hen fulgte Bromølle kro.

Biskop Absalon, en af vor forhistories skabende mænd og Københavns grundlægger, arvede oprindeligt Bromølle, der dengang hed Nævitzbro og fungerede som vadested ved åen.

Strømmen var dengang mere betydelig end den er i dag, da den efterhånden som landet er kultiveret og moserne tæmmede, har op-

levet flere vandsænkninger. Men havet har også tidligere været her oppe, hvor kroen ligger, så meget har set anderledes ud, end vi oplever det i dag.

Absalon forærede i 1198 sit jordegods her ved Bromølle sammen med store dele af Holmstrup sogn til Sorø kloster. Gavebrevet er den første egentlige kilde til kroens forhistorie.

Sorø Kloster lod bygge ladegården Grangie her i nærheden af Bromølle, og fortsatte gaver øgede klosterets ejendom på egnen.

I årene omkring 1294 fik klostret atter gaver i forbindelse med Nævitzbro, der er stigbor og fiskeret her ved Nævitzbro mølle, som det hed.

Ifølge Sjællandske Krønike var møllen en af de fire »Kongens Møller« oprettet under Valdemar Atterdag.

Kong Valdemar ville ikke, at åernes vand skulle forsvinde ud i havet, uden først at have gjort nytte til gavn for land og folk. Derfor lod han bygge stigbord for at stemme vandet op, og hindre at indelukkerne blev ødelagt af uvejr og kraftigt smeltevand.

Vandet i Åmosen blev alligevel for stærk en magt, for udgravninger har vist, at møllen, der er nedbrændt en 5 til 6 gange, er blevet overskyllet med vand.

I 1400-tallet har møllen været dels et trafikknudepunkt og dels et søgt sted, hvor bønderne fik malet deres korn. Bønderne skulle naturligvis beværtes, medens de afventede deres afgrødes tur gennem kværnen. At de ikke har sultet kunne de rige fund siden tyde på, da udgravningen på den ene side af kroen afslørede talrige dyreknoglerester fra køer, får, svin og heste.

I slutningen af 1400-tallet byggede man Holmstrup Kirke. Materialerne antages at være bragt ad vejen forbi Bromølle kro, idet man her har fundet en række munkesten, der skal svare til de, som blev brugt til kirkebyggeriet.

Egnen har oplevet mangt og meget i forbindelse med kirke og kro. Før reformationen, da katolicismen var på sit højeste, og kirke samt klosterlivet florerede, havde man også ved Bromølle kildemarkeder. På sådanne festdage har der givet været et lysteligt leben. Men de har også været med til at sætte liv i gæstgiveriets omsætning.

I 1776 blev den første dræning af Åmosen påbegyndt, og det

betød mindre vand i åen. Mølleriet måtte indstilles, og krodriften blev den eneste eksistensmulighed for kroværten. Dog havde man høkerbutik til at supplere indtægterne med .

Kroen har på det tidspunkt fået sin nuværende beliggenhed, idet man henfører dens fundament til ca. 1750. Fra 1730 var kroen under godset Dønnerup, der igen hørte under Dragsholm.

Bjælkerne fra den gamle kro ses endnu i krostuens loft, hævdes det.

I 1820 blev kroen købt af baronen til Dragsholm, Zypthen-Adeler. Helt op til 1926 hørte Bromølle Kro under dette gods, som idag vel nok er mest kendt for sin Jarl af Bothwell. Derefter har kroen hørt under Dønnerup, således som den gør det i dag.

Kroen, som vi nu kan besøge, har i årene 1970 og 1971 gennemgået en omfattende sanering, så den i dag fremstår som en prydelig bygning ved Åmosens bred.

Nu kommer man langsvejs fra for at besøge kroen, men vi skal ikke så langt tilbage i tiden, før hyggen var svær at finde i forbindelse med Bromølle kro. Dens ry var engang så dårligt, at navnet alene gav uhyggesfornemmelser til de vejfarende.

Vi har en tidlig beretning om gæster, der besøgte Bromølle kro og slap derfra med livet i behold, men også om dem, som aldrig vågnede igen, når de havde lagt deres trætte hoveder til hvile på strålejet.

Professor J. M. Thiele drog omkring 1817 rundt i landet for blandt bønderne at søge stof til sin bog »Danske Folkesagn«. Hvad var da mere nærliggende end at drage op til egnen omkring Jyderup og Bromølle Kro. Stedet havde på den tid flere kroer med et uhyggeligt ry.

Professorens egen beretning citeres her om et ophold på kroen, og det indtryk han fik, var tilstrækkelig stærkt til at blive bevaret for eftertiden.

»Efter en dag i omegnen af Vedbygård og Nørager skulle jeg ud på aftenen videre, og det var mig ganske ligegyldigt, i hvilken retning vinden ville føre mig, da jeg kunne finde bønder og folkesagn allevegne«.

Vi befinder os i den periode, hvor det efter inspiration fra tyske og engelske forfattere og filosoffer var blevet interessant at be-

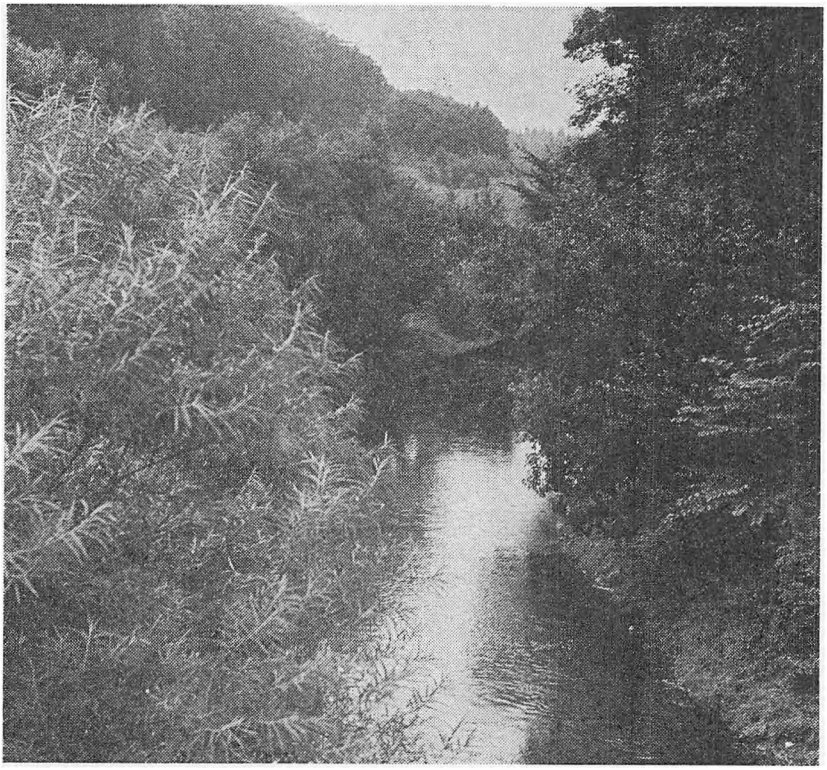

Den idylliske og skovkranste mølleå, der ifølge overleverede beretninger har været skueplads for uhyggelige misgerninger, ånder nu ro og fred i bunden af hulvejen.

skæftige sig med vor romantiske fortid og historie. Folkesagn og ammestuehistorier var ved at blive litterære sysler for borgerskab og digtere såvel som for adel.

Thiele fortsætter: »Jeg skulle have lidt anvisning om, hvor jeg kunne finde den bedste station til at overnatte, eftersom solen var i nedgang. Der var, sagde man, en god mils vej til Bromølle Kro; men der var ikke ret hyggeligt at komme sådan om natten. Det hed sig, at man i gamle dage havde plejet at slås med gæsterne, og når de havde slået en ihjel, da at kaste ham ud i åen gennem den dør, man endnu kunne se vende ud mod dammen«. Altså et folkesagn, tænkte Thiele ved sig selv og vandrede af sted ad den smukke skovvej videre mod den store, vidtstrakte Vildmose. »Men det

blev mørkere og mørkere og vejen gik uhyggeligt hele tiden dybere ned, så jeg tilsidst blev lidt underlig tilmode. Da jeg omsider nærmede mig Møllen og Mølleåen, så jeg ganske rigtigt den omtalte dør på muren ud mod åen. Jeg samlede imidlertid modet og gik raskt og frygtløst ind i det lille rum, der var fyldt af personer, som i denne belysning kunne forekomme mig nærmest at ligne kulsviere.

Jeg blev nu vist ind i stuen, hvor der stod to opredte senge. Et tællelys blev stillet på bordet foran mig, og jeg begærede et tarveligt aftensmåltid, mens jeg bredte mit rejsekort ud, for at afstrege min vandring. Men jeg mærkede snart, at min ankomst havde givet dem derude stof til alle slags betragtninger; at samtalen i det forreste rum gjaldt min person, derom kunne der ikke længere være tvivl. Omsider fik jeg besøg af værten, som efter at have målt stuen op og ned med vældige trin, begyndte at optage et forhør over min mistænkelighed. Da jeg frejdigt havde besvaret et par af hans spørgsmål, spurgte han, om jeg havde et pas? – Som så ung student havde jeg ikke forglemt at tage det akademiske borgerbrev med mig i brystlommen. Jeg tog det altså frem og rakte ham det. Da han, uden at forstå et ord af al den latin, havde vendt og drejet det på alle leder og kanter, gik han ud med det til de andre. Nu blev det der undersøgt, mens jeg morede mig over min uforståelige akademiske værdighed. Lidt efter kom han ind med papiret i hånden og spurgte påny: »Af hvem får man sådan et pas«? – »Af Rektor Magnifikus«, svarede jeg i al korthed, og med det svar lod han sig nøje og anviste mig den ene seng med den bemærkning, at han selv ville tage den anden. – Jeg skal ikke nægte, at jeg med hine historier i hovedet, var lidt beklemt, da jeg gik til sengs, og jeg sov heller ikke, før værten var gået til hvile. Men jeg gav mig Gud i vold, og inden jeg vidste af det, kikkede solen ind til mig.

Nu havde alle omgivelserne fået en anden kolorit. Kaffen og brødet smagte mig fortræffeligt, og da jeg havde betalt og sagt farvel, tog den dejlige sommermorgen mig i sine livsglade arme, og med min ransel på nakken, stokken i hånden gik det nu op ad bakke og ned ad bakke igennem skoven under en glad morgensang, som jeg istemte med fuglene«.

Hvorfor nu denne gamle mistænksomhed over for Bromølle

kro? I dag har vi vanskeligt ved at forstå det, når vi ager med bilen gennem det idylliske Vestsjælland. Men vi må tage med i vore betragtninger, at det ikke er så mange årtier siden, at det, blot at færdes uden for byerne og alfarvej, var at regne for en dristig foreteelse. Mangen en forfatter eller digter har fundet anledning til at efterlade sig malende rejsebeskrivelser om, hvorledes det stærke, dystre landskab indgav dem frygt iblandet usikkerhed efter de fæle lokale beretninger om landevejsrøvere og stimænd.

Sådanne beretninger om uhyggelige nattens gerninger er overleveret om Bromølle Kro. Skønt det gennem tiderne er blevet et af vore hyggeligste bedesteder, og netop det vi forstår ved en landevejskro, så hang de mange beretninger lang tid ved egn og kro.

I 1932 fik den gamle snak om mord og ugerninger fornyet liv, idet et entreprenørfirma under opmudringsarbejde på Åmosen ud for kroen, fandt flere menneskekranier og knogler.

Hvem er det nu, der har været knyttet til Bromølle kro af stimænd og skurkagtige krofolk?

Bromølle Kro har allerede tidligt haft en af de skønneste beliggenheder her på Sjælland, men den kunne til gengæld i dårligt ry i slutningen af 1700-tallet og begyndelsen af 1800-tallet, overgå den berygtede Jægerkro, hvor de slagtede mennesker som svin.

Bromølle Kro fik bevilling i 1770'erne, men der var tidligere mølle på stedet, så overleveringerne vil vide, at der har været kro her langt tidligere, helt tilbage til 1198. Under alle omstændigheder kan der have været smugkro, på samme måde som salig Jacob Skomager på Holbergs tid har drevet én ikke så overmåde fjernt herfra, nemlig ved Tersløse.

En af de grufulde beretninger, der var med til at skaffe Bromølle sit ry var følgende:

En aften, hvor det var særdeles mørkt, skyerne skjulte månen, kom en hollandsk kræmmer til kroen. Han fik anvist logi på et af kvistværelserne.

Kræmmeren, der var vant til rejselivets mærkværdigheder og landevejskroernes varierende lødighed især, undersøgte værelset inden han gik til ro. Stor har imidlertid hans skrækblandede forbløffelse velsagtens været, da han fandt et lig under sengen. Liget bar tydelige spor efter vold.

Bromølle kro stammer fra 1198. Fik privilegium i 1770 og er ny-restaureret. Ligger nær Jyderup mellem Kalundborg og Holbæk.

Den hollandske kræmmer var endnu ikke kommet sig af skrækken, da han hørte listende trin på trappen. Frygten for hans arme liv indgav ham hastigt en ide. Han tog liget, lagde det i sengen og kravlede derpå selv ned under sengen. Nogen lindede på døren, den fordægtige kromand og hans kone kom ind. Krokonen holdt lyset medens kromanden gik hen til sengen. Yderst forsigtigt drev han manden i sengen et voldsomt slag i hovedet med en tøjrekølle. Krofolkene blev dog forhindret i at gennemføre udplyndringen, idet stemmer uden for kroen meldte om nye gæsters ankomst.

Kræmmeren var næsten skræmt til døde, men omsider fik han dog mælet. Han slog et vindue op og skreg efter hjælp hos forbipasserende.

De skurkagtige krofolk blev snart pågrebet og fængsledes. Siden blev de henrettet på den såkaldte »Retfærdighedsbakke« fortælles det.

Sandhed eller ej. Historien har rullet som en snebold gennem sognenes og rejsendes beretninger.

Endnu en historie har været med til i de gamle tider, at befæste ryet for Bromølle Kro. Tingbøgerne kan ikke bekræfte nogen af disse skrækindjagende beretninger, men ikke destomindre blev kroens ry stadig dårligere op gennem tiderne for næsten at kulminere i begyndelsen af det 19. århundrede.

Der fortælles om den koleriske præst Hr. S. fra Ruds Vedby, at han en nat kom ridende hjemad mod præstegårdens lunende hygge. På en mørk hulvej ved Bromølle Kro sprang pludselig to skumle personer frem mod ham og greb hesten i tøjlen. Men pastorens hest var opdraget til på et givet tegn at sparke bagud. Den ene af røverne blev ramt af gangerens hov og faldt hylende om i grøftens mudder. Den anden tog da hurtigt tilflugt til harens gevær, og pastoren nåede uskadt hjem.

Den rige hestehandler Niels fra Reerslev skulle have været myrdet en nat på Bromølle Kro, men i sidste øjeblik reddede han sig fra kromandens snare.

Ja – disse skrækindjagende historier var med til at befordre Bromølle Kro's ry omkring i landet.

Nu nyder kroen til gengæld et helt andet omdømme, nemlig som søgt, gammel dansk landevejskro, hvor værten ikke mere slår gæsterne for panden, men slår dem med sit køkkens formåen.

Heldige er vi i dag, at et sådant stykke kulturhistorie er bevaret og tilgængeligt for hvermand. Kroen vil nyde stadig større søgning efterhånden som menneskenes behov år for år vokser for at komme fra byernes stenørkener ud til natur og fortid.

I mange år har vore gamle kgl. privilegerede landevejskroer ført en hensygnende tilværelse, men nu er der atter blevet liv under de lave bjælkelofter.

Det er ikke mere diligencer, der ruller op foran døren for at afsætte passagerer, aflevere post og skifte til friske heste. Det er heller ikke mere hele kongelige kortéger, der ankommer.

I dag er det bilisterne, der møder frem for at nyde den gode gammeldags kromad og hyggen i de historiske omgivelser.

Vi har besøgt en række af de gamle privilegerede kroer, hvor man i sin tid uanset tidspunktet på døgnet kunne forlange logi, mad og drikke.

De kgl. privilegerede kroer ligger der endnu - ikke mere med de gamle forpligtelser. Men de ligger der.

Kr. 32,50

Rigt illustreret

FORLAGET BØRGE BINDERUP

8785175145